

מיל"מי

62N

כתב עת לענייני מודיעין וביטחון מבית המרכז למורשת המודיעין

המסד החדש של הלחימה - סייבר
"מי שמת משפעת התזרים הוא שהיד"
האקדמיה שותה בים המידע הווירטואלי
מלחמת התורף של ראש אמ"ן

15 שנה להסכם השלום עם ירדן

מאויב לשכן ■ שלום אמת או החמצה היסטורית? ■ יש גבול בין ישראל לירדן ■
ממה שהסיגינט לא רואה ■ מה שלא אמרנו על ירדן ■
הבנק שפתח חשבון זמני של תקווה ■ מבזק מקמ"ן במלחמת העצמאות מול הצבא הירדני

מאה שנה להולדת
ראובן שילוח
המסד של יהמוסדי
שליחתו של ראובן שילוח

כתבות

4 המסד החדש של הלחימה - סייבר
ראש אמ"ן אלוף עמוס יזרעל על מלחמת העתיד

5 15 שנה להסכם השלום עם ירדן

מאזכר לשק 15 שנה להסכם השלום עם ירדן - פרספקטיבה אשר סס 5

שלום אמת או החמצה היסטורית? יוסי ארליך 6

יש גבול בין ישראל לירדן קובי חייק 7

ממה שהסיגנוט לא חאה יעקב רוזן 8

מה שלא אמרו על ירדן עמוס גלבוע 9

הבנק שפתח חשבון זמני של תקווה שמוליק גורן 10

הבנק הראשון שנפתח ביו"ש לאחר ששת הימים מנחם מוקסיין במלחמת העצמאות מול הצבא הירדני 11

על נקדימון רוגל

ימי שמת משפעת החזירים הוא שהיד" עיון במונח "שהיד" באטלאם 12

האקדמיה שוחה בים המיזע הווירטואלי בני דוד 13

מחקר על היקפי השימוש של האוכלוסייה האקדמית בישראל באינטרנט לצורכי לימוד

מאה שנה להולדת ראובן שילוח המסד של 'המוסד' ראובן מירן ודובי שילוח 14

ראובן שילוח, הראש הראשון של 'המוסד' יוסי וינטר 15

שליחותו הסודית של ראובן שילוח הדרך שעשה ראובן בעיראק בכיסוי של מורה לעברית

70 שנה למלחמת החורף בני מיכלסון 17

סטוגרמות נדירות על לקחי מלחמת החורף באפריל 1940

קוראים יקרים, תחילתה של שנת תש"ע עמדה בסימן 15 שנה להסכם השלום עם ירדן. אנו במל"מ חשנו יחס מיוחד לנושא וזמנו רבשיח של חלק מ"סנדקו" הברית הזאת באיחוע שהתקיים במל"מ, בנוכחות קהל רב של חברי מל"מ מכל השירותים, בשני מושבים מרתקים השתתפו: השופט אלי הובינשטיין, שהכין את ההסכם מהיבטיו המשפטיים; פרופ' שמעון שמיר, השגריר הישראלי הראשון לירדן; איתן הבר, ראש לשכת ראש הממשלה יצחק רבין בעת חתימת ההסכם; ד"ר דן שיפטן, ראש המרכז לביטחון לאומי באוניברסיטת חיפה; אלוף (דימ) עמוס גלעד, ראש האגף הביטחוני-מדיני במשרד הביטחון; וכמובן, מי שנחשב זה שנים למוציא והמביא של יחסינו עם ירדן בכלל ועם המלך חוסיין בפרט - השגריר אפרים הלוי, יו"ר המל"מ. את פירות היום המענייני הזה אנו מגישים לעיונכם (עמ' 6), ובצדם עוד כמה מהיבטי העיסוק המודיעיני בזירת ירדן. שימו נא לב גם לראייה האקדמית של פרופ' אשר ססר את ירדן (עמ' 4).

בימים אלה מציינים 100 שנה להולדתו של ראובן שילוח ז"ל, האיש שייסד את 'המוסד'. זו לנו הזדמנות חשובה להכיר את האיש המופלא הזה ואת מפעלו בראשית הדרך (עמ' 14). לא קשה להכיר מילים על חשיבותו של האינטרנט בחיינו. הפעם מזווית של איש אקדמיה. אתם מוזמנים לקרוא את דברי התוכחה של ד"ר בנו דוד בעניין האינטרנט והלימודים והמחקר באקדמיה (עמ' 13). מדורנו "מודיעין" מיוחד הפעם לשני המאמרים האלה: מאמרו של אודי גולן, שעוסק בהערכת כוונות היריב בתחום הגרעיני (מימי המלחמה הקרה אך רלוונטי גם לימינו); ומאמרו של אבנר ברנע, שמציג את התפתחות המודיעין המסכל בעולם ובישראל. גיליון זה הוא הי"ד החזקה בעריכתו. בחמש השנים האחרונות הבאתי מניסיוני ומכישורי לביטאון המל"מ, ב-14 גיליונות, ועתה אני מבקש לסיים משימה זו. בעזרת חברי המערכת ובראשם יוסי ארליך, עורכת המשנה, עשיו ככל יכולתנו לגוון את גיליונות הביטאון, לעשותם מעניינים ומקיפי שדות עשייה רבים של קהילת המודיעין כיום ובעבר. אני מודה לכל מי שסייע לנו לקדם את הפקת הביטאון, ובמיוחד לאפי מלצר וצוותו לאורך השנים. אני נפרד רק מתפקיד העורך הראשי של הביטאון, הלב נשאר במורשת המודיעין לעד! בהצלחה למחלפי, רון כתר, חבר מוכשר.

היו בחכים!
אפרים לפיד
העורך הראשי
Lapide3@gmail.com

מערכת ביטאון המל"מ

העורך הראשי: **אפרים לפיד**

העורך: **אפי מלצר**

עורכי המשנה: **יוסי ארליך ואופיר חכם**

העורך הגרפי והמבצע: **עופר שטל**

העורכת הלשונית: **ענת ריינר**

חברי המערכת: **ניצה אלינוב, יהודה ברק, יואב דיגי, יוסי וינטרויב, סא"ל גדעון מיטשניק, יעקב (יענקלה) מן, דוד נוימן, אהוד רמות, נעם שפירא**

כל המאמרים והכתבות המופיעים בכתב העת הם על דעת הכותבים בלבד

המרכז למורשת המודיעין - אתר הנצחה ממלכתי לחללי הקהילה

מאז ראשית התגבשות היישוב החדש בישראל, ובכל מערכות ישראל מאז ערב הקמת המדינה ועד היום, עמדו אנשי חמ"ן, 'המוסד', שב"כ ו'נתיב' בחזית העשייה הביטחונית וחירפו גופם ונפשם; לוחמים עלומים שחלקם קיפחו את חייהם בארצות עוינות ואחדים מהם טרם הובאו למנוחת עולם בישראל.

בשנת 1983 חברו יחדיו ותיקי קהילת המודיעין, המשפחות השכולות וגופי קהילת המודיעין, להקים מרכז הנצחה לחללי קהילת המודיעין ומרכז להנחלת מורשת המודיעין - המל"מ.

מאז נחנך המרכז למורשת המודיעין משמש האתר הן להנצחה והן כמרכז תיעוד חינוכי, שנועד להנחיל את מורשת

המודיעין לכל בית ישראל ובעיקר לדור הצעיר הגדל במדינת ישראל. מלבד אתר הזיכרון לנופלים ומרכז נתונים ממוחשב, האתר פועל להנחיל תרשימים של מבצעי מודיעין; להפיק סרטי תעודה ומורשת; לנהל מרכז מידע למודיעין ולטרור; לקיים מפגשים ודיונים בנושאי המזרח התיכון והמודיעין; להפעיל ספרייה ותצוגות בנושאי מודיעין.

המל"מ פועל כעמותה רשומה, ופעילים בה ותיקי קהילת המודיעין ובכרייה, שפועלים בהתנדבות בהנחלת העמותה, ובוועדות השונות כוועד הפועל, ההנצחה, המימון, התכנים, הביקורת, הקרנות וביטאון "מבט מל"מ".

דבר המנכ"ל

כ"ה (לחי) למל"מ
 ביוני 1985 החל המרכז למורשת המודיעין, אתר ההנצחה לחללי הקהילה, לפעול על-פי העיקרון שקבעו מקימיו - "אתר הנצחה פעיל, חי ונושם" המשלב הנצחה ומורשת. בצד השגת מטרות העמותה, תכנית העבודה לשנת 2010 עומדת בסימן חצי יובל לפעילות המל"מ, ועל כך בהמשך.

מאז תם מבצע "עופרת יצוקה" בינואר 2009, עברה עלינו שנה שקטה יחסית מבחינה ביטחונית, וכעת קהילת המודיעין ממקדת את פעילותה בפעילות המודיעינית והחשאית ובסיכול האיומים הנוכחיים והעתידיים על מדינת ישראל.

בשנת 2009 המשכנו במל"מ במגוון פעילויותינו - הפעילות השוטפת של האירועים למשפחות השכולות, לחברים ולארגוני הקהילה, ופעולות התשתית. בתוך כך יצויין סיום ההרחבה של האמפיטאטרון, שבו נערך כנס החברים השנתי המסורתי, ובכוונתנו לחנוך אותו באופן רשמי במסגרת אירועי הכ"ה במאי 2010 במעמד התורם; כמו כן - את סיום סרט ההדרכה העלילתי שיחליף את המיצג, ובחודשים הקרובים נכשיר את האולם למופע זה ונחנוך אותו בקיץ 2010.

שנת 2009 הסתיימה באיזון כלכלי ותקציבי נאות, גם בהשוואה לטוב יותר. בסוף דצמבר אישר הוועד המנהל את תכנית העבודה והתקציב לשנת 2010. בשנה הקרובה אנו מתכוונים לפתוח לציבור הרחב פעילות שתתחם גם היא להכנסות המרכז.

בחודש יולי 2009 הסתלק מאתנו נשיא המל"מ האלוף מאיר עמית ז"ל, שהקים את המל"מ ושימש היו"ר שלו במשך 20 שנה. בשיבת הוועד המנהל האחרונה הוחלט להנציח את זכרו ולקרוא על שמו את מרכז המידע למודיעין ולטרוח זאת, נוסף על קרן עמית (לשעבר קרן עמוס), העוסקת בענייני מורשת, מודיעין וחקר החלל. יהיה זכרו ברוך.

בשבוע שלפני חג הפסח הקרוב בכוונתנו לחנוך את חניון הדרכים לזכר חללי הקהילה. מקום החניון ביער קדימה, ממזרח ליישוב קדימה, והעבודה - שמומנה תחילה על ידי זרועות המודיעין והביטחון - תושלם בסיוע תרומת קק"ל אוסטרליה. מטרת החניון, מעבר להנצחה, היא לאפשר למשפחות השכולות ולחברים לבוא לפעילות משפחתית בסופי שבוע.

מלבד האירועים הנ"ל, בכנס החברים השנתי שיתקיים ב-14 בספטמבר 2010 נציין את שנת הכ"ה בתכנים ובהיקף שונים מהרגיל ונגקוט יוזמות נוספות לציון שנה זו.

זהו הגיליון האחרון של הביטאון בעריכתו של תא"ל (מיל) אפרים לפיד. אפרים הודיע על פרישתו מתפקיד עורך הביטאון לאחר חמש שנות פעילות. בשנים אלה הוא הוסיף לו רוב עניין ומקצועיות, והביטאון זכה לשבחים מכל קוראיו באשר הם. אפרים ימשיך לסייע בתפקידו כחבר הוועד המנהל ובעניינים אחרים. תודה לאפרים על עבודתו המסורה והמקצועית, ואיחולי הצלחה למחליפו תא"ל (מיל) רון כתר שגנעה לאתגר.

אנו נפרדים גם מראש ועדת הכספים מר יעקב ארטל, ששימש בתפקיד בשש השנים האחרונות. יעקב היה מאלה שהובילו להחלטה לנהל את כספי המרכז ניהול מקצועי באמצעות בתי השקעה, דבר שהניב תשואות יפות בשנים האחרונות. תודה ליעקב, ואיחולי הצלחה למחליפו שוקי דיגופר, המלווה את ועדת הכספים בשנה האחרונה לקראת הכניסה לתפקיד. האתגר המרכזי העומד לפנינו בשנה הקרובה הוא גיוס חברים חדשים מקרב הדור הצעיר יותר. בכוונתנו לעסוק בכך ביתר שאת בשנה הקרובה, כי בנפשנו הדבר. נאחל לכולנו שנת עבודה פורייה ומוצלחת והשגת כל המטרות.

תא"ל (מיל) חזק צור
 מנכ"ל העמותה
dmlm@intelligence.org.il

WWW.INTELLIGENCE.ORG.IL

"מבט מל"מ"
 באינטרנט

מדורים

19 **כל הכבוד** שאול שמאי: מקור הסמכות בשבירת צפנים ב-8200 מנחם בידרמן

20 **"זכרים שראים משם"** - דרון תמיר רואה זכרים למרחוק אפרים לפיד ויוכי ארליך

23 **מהנעשה בקהילה**

24 **היסטוריה בתמונת - 15 שנה להסכם השלום עם ירדן** יענקלה מן

26 **מודיעין בעריכת עמוס גלכוע**
 31 **אודי גולן - כוונות גרעיניות**
אבנר ברנע - על המודיעין המסכל

35 **מודיעין וספר**
 35 **יוכי וינטרויב - "אנה והציידים" מאת ראובן מירן**
אפרים לפיד - "שותף סוד" מאת דני יתום

36 **לזכרם** דוד בר-גיורא (כרגי); מאיר בכר;
 עליוה (עובד) אהרון; אברהם ל'ף

38 **מהנעשה בחמ"ן**

42 **יומן מל"מ**

46 **שירותי מודיעין בעולם - פקיסטן**
 נעם שפירא

47 **תשבץ מל"מ - 55**
 שמעון אביבי

48 **כתב חיזה**
 יואב דייגי - מי היה האיש שהיה?

עמותת המל"מ

הנהלת העמותה
 אלוף מאיר עמית ז"ל - מקים המל"מ, הנשיא והיו"ר הראשון
 אפרים הלוי - יו"ר
 דודו צור - מנכ"ל

יהודה פרידמן - מנהל אתר ההנצחה
נטע זיו-אב - מזכירת המל"מ
אבי טל - אחראי תפעול

ראשי ועדות המל"מ
שמעון אביבי - ראש ועדת קרנות ההנצחה
לאה בר וסטלה שדות - נציגות המשפחות השכולות להנהלה המצומצמת
זלמן (ז'מקה) גנדלר - ראש ועדת פעילות חברים
יהושע (שוקי) די גופר - ראש ועדת כספים
גדי זהר - ראש ועדת מורשת ותכנים
אריה (לייבו) ליבנה - ראש ועדת הנצחה
אפרים לפיד - עורך ראשי ביטאון "מבט מל"מ"
יוסף צרויה - ראש ועדת ביקורת

בעלי תפקידים

עו"ד יהודה טוניק - יועץ משפטי
 שמעון גרינברג - רואה חשבון
 ברוך מזור - גזבר

ראובן ארליך - מנהל מרכז המידע למודיעין ולטרוח

ביטאון מל"מ יוצא לאור ביוזמת הוועד המנהל של מל"מ ובאחריותו שימוש מסוג כלשהו בחומר הכלול בידעו זה - אסור בהחלט, אלא ברשות מפורשת של המו"ל

אתר ההנצחה המרכז למורשת המודיעין • ת"ד 3555 רמת השרון 47143
 טל' 03-5497019, פקס 03-5497731

mlm@intelligence.org.il • www.intelligence.org.il

המיד החדש של הלחימה - סייבר

ראש אמ"ן אלוף עמוס ידלין על מלחמת העתיד*

הלחימה בסייבר הולם היטב את תפיסת הביטחון של מדינת ישראל. מדובר בממד שאינו מחייב משאבי תקציב כבדים או אוצרות טבע. מדובר בתחום המופעל ביכולות "כחול-לבן" ושאינו תלוי בסיוע או בטכנולוגיה זרה. מדובר בתחום המוכר היטב לישראלים הצעירים במדינה שהוגדרה לאחרונה כ"מדינת סטארט-אפ".

עדיין קשה להעריך כיצד ישנה הסייבר את עולם המלחמה: הסייבר מקנה למדינות קטנות וליחידים כוח שהיה בעבר שמור למעצמות הגדולות בלבד

חשוב לשמור על המקום המוביל בתחום, בייחוד לנוכח קצב השינויים המסחרר בעולם הסייבר. אם לטייסיים הראשונים היו לכל הפחות כמה שנים להסתגל לכל קפיצת דרך, הרי כיום במקרה הטוב עומדים לרשותנו חודשים אחדים.

לשמחתי, מדי יום אני פוגש את החיילים והקצינים הצעירים שתפקידם להציעד אותנו בביטחון אל העולם החדש הזה. מהמפגשים האלה אני שואב עידוד ונוכח לדעת שיש לנו כל מה שנחוץ כדי להתמודד בליגת-העל של הסייבר.

האשימו המקומיים האקרים רוסיים בתקיפת רשתות מקומיות בזמן המלחמה בקיץ 2008. המקרה האחרון ברשימה חלקית זו, היא המתקפה על רשתות מחשב בארצות הברית ובדרום קוריאה. המודיעין הדרום קוריאני האשים את שכניו מהצפון בתקיפה, ועד היום לא אומתה הטענה. אך בואו נניח לרגע אחד למתקפות העבר ונביט אל העתיד.

שוו בנפשכם את היקף הנזק שיכול לגרום האקור בודד מיומן אם יצליח לחדור למערכות הבקרה הממוחשבות של חברות תשתית, תחבורה ותקשורת.

הגנה - בשלב זה, לאחר שדיברנו על פוטנציאל האיסוף והתקיפה הגלום בסייבר, נדמה שאין צורך להרחיב את הדיבור על חשיבות ההגנה. אף שהוא נדמה כפחות זוהר, מאמץ זה אינו נופל ואולי עולה בחשיבותו על שני קודמיו. כאשר דנים כיום בעולם בדרך הנכונה להתמודד מבחינה ארגונית עם אתגר הסייבר, רבים סבורים כי המענה ההגנתי צריך לדור בכפיפה אחת עם יכולות האיסוף והתקיפה.

עדיין קשה להעריך כיצד ישנה הסייבר את עולם המלחמה: הסייבר מקנה למדינות קטנות וליחידים כוח שהיה בעבר שמור למעצמות הגדולות בלבד. בדומה להתפתחות שחלה בתחום כלי הטיס הבלתי מאוישים, קיים פה פוטנציאל להפעלת כוח שאינה מסכנת חיי לוחמים, אך מסוגלת לפגוע במרכיבי כוח צבאי ובתפקוד כלכלי של מדינות, ללא מגבלת טווח וללא מגבלת תווק. הפעילות בסייבר מעלה שאלות לא פשוטות שיש לדון בהן, ולא רק בחדרי חדרים. שאלות אלה נוגעות לטיבה של הרתעה שתמנע מלחמה בעולם הקיברנטי, לטיבה של התרעה על מתקפה פוטנציאלית; כיצד קובעים אחריות למעשים במרחב הווירטואלי ובאיזה אופן ניתן להכיל עימות מסלים בין מקלדות אנונימיות - כל אלה רק מתחילים להתברר כעת.

ידידנו בעולם חולקים עמנו את ההתלבטויות האלה. בארצות הברית הוקם פיקוד סייבר, ובבריטניה יש גוף רשמי שתפקידו לעסוק בכך, משום שהם מבינים שיש להסדיר את האחריות להתמודדות עם עולם חדש ומתפתח זה. אני מבקש לציין שממד

כטייס קרב ותיק ומאמין גדול בכוח אווירי, אני מתבונן בעניין רב בממד לחימה חדש שמתפתח במאה ה-21 ומצטרף לזרועות היבשה, הים והאוויר. קשה לקבוע אם הממד הקיברנטי כבר עבר את הנקודה שבה היה הכוח האווירי ב-1914, ואם הוא בנקודה שבה היה הכוח האווירי במלחמת העולם השנייה; אך אין ספק - ממד הסייבר המריא כממד צבאי.

קיימים בממד הסייבר שלושה תחומים: איסוף, התקפה והגנה.

איסוף מודיעין - עצרו לרגע וחשבו על המחשב האישי בביתכם. חשבו על תיקיית התמונות התמימה שלכם, מה היא מספרת על תחומי העניין שלכם. כעת הקדישו רגע מחשבה למסמכים המקצועיים השמורים במחשבכם, מה יוכל זר להבין מהם? נתוני חשבון הבנק, הזמנת כרטיסים לחו"ל, כתובות הדואר ועוד ועוד. אנו חיים בעולמות ממוחשבים - מחשב כף היד, הסלולר, האינטרנט - ומי שיצליח לפרוץ לעולמות אלה יהיה מסוגל לדעת את כל מה שמספרים עלינו. ודי לחכימא ברמיזא.

כאשר דנים כיום בעולם בדרך הנכונה להתמודד מבחינה ארגונית עם אתגר הסייבר, רבים סבורים כי המענה ההגנתי צריך לדור בכפיפה אחת עם יכולות האיסוף והתקיפה

התקפה - לא רק מידע מאוחסן כיום ברשתות מחשב. כל מערכות חיינו נשלטות באמצעים ממוחשבים. באפריל 2007 הותקפו אתרי ממשל, בנקים ועיתונות באסטוניה בעקבות הזזת פסל מהעידן הקומוניסטי. אסטוניה הפנתה אצבע מאשימה לעבר רוסיה, אולם עד היום לא הוכח סופית מי עמד מאחורי התקיפה. בגיאורגיה

מאויב לשכן

15 שנה להסכם השלום עם ירדן - פרספקטיבה

אשר ססר *

הגאו-אסטרטגית שבה היא מתפקדת. ירדן נתונה במוקד הגאו-פוליטי של המזרח הערבי (המשרק), אך אין ביכולתה לעצב תהליכים אזוריים לפי רצונה, ועליה להתאים את עצמה כל העת לתמורות שיוזמים גורמים אחרים. השלום עם ישראל היה אמור בראייה הירדנית ליצור לראשונה מסד אזורי של יציבות כוללת. זה לא קרה. במקום זאת קיימים מוקדים רבים של חוסר יציבות אפשרית: בזירה הפלסטינית, בין ישראל לאיראן, בהקשר הסורי-לבנוני, מתימן ועד עיראק. ירדן אינה

היא ירדן" בגדה המזרחית ו"פלסטין היא פלסטין" בגדה המערבית ובעזה, הייתה אמורה לבסס את ביטחונה הלאומי של ירדן לדורות. מבחינתה, ההסדר נועד להסיר מעליה סופית את סיוט "המולדת החלופית" אשר לפיו תיהפך ירדן למדינה הפלסטינית, כפי שגורסים חלקים מהימין הישראלי.

הפתרון של שתי מדינות לא נראה עתה באופק, ועבדאללה בביקורתו על ישראל מייצג את החרדה מן הבאות, אם לא יושג הסדר ישראלי-פלסטיני יציב. אם במשך שנים רבות היו ישראל וירדן

יחסי ירדן-ישראל נתונים בשפל. כדי שנבין זאת די שנקטיב להתבטאויותיו התכופות של המלך עבדאללה ה-2. לדברי עבדאללה השלום עם ישראל הוא שלום קר והיחסים בין שתי המדינות מצטננים והולכים. השלום הישראלי-ירדני הוא סיפור של משבר ציפיות הדדי. ישראל ציפתה לשלום חם יותר, וירדן קיוותה לייצוב ביטחונה האזורי לאורך זמן. למן הימים הראשונים שלאחר חתימת הסכם השלום באוקטובר 1994, ואף לפני כן, היה ברור שיש בירדן מחנה גדול ומשמעותי של גורמים אסלאמיים ופאן-ערביים שמתנגדים לשלום הזה באופן עקרוני ובאופן בלתי תלוי במעשיה או במחללה של ישראל. משקלם של אלה היה ונשאר חשוב בשורות האינטליגנציה, באיגודים המקצועיים ובעיתונות. עם הזמן הייתה עמדתם השלילית לנחלת הכלל, משנסתבר כי ציפיותיה של ירדן מהשלום עם ישראל לא התממשו.

במישור הכלכלי ציפו הירדנים, לא מעט בעידוד שותפיהם הישראלים למשא ומתן, כי השלום ישחרר בדרך נס את ירדן ממצוקותיה הכלכליות. כידוע, זה לא אירע. היום, 15 שנים לאחר חתימת הסכם השלום, סובלת ירדן מאותן בעיות מבניות שסבלה מהן שנים רבות. אולי יש לראות הישג בעובדה שמצבה לא הוחמר, אך אצל הציבור הירדני והנהגתו הפליגו הציפיות הרבה מעבר לכך. האבטלה גואה כבעבר (כ-14 אחוז באופן רשמי ואולי כפול מזה בפועל) והעוני נרחב. הממשלה מצמצמת את הוצאותיה בהתמדה ופוגעת בכך בעיקר בבני הגדה המזרחית, הירדנים המקוריים, אף על-פי שהם התומכים המסורתיים של המשטר. הם אלה שחיים ממשכורות ממשלתיות וזקוקים לשירותי הסעד הממלכתיים, ועל כן הם גם הנפגעים העיקריים מהקיצוצים בתקציבי הממשלה ומהשינויים המבניים המתחוללים במשק. אף שלא היה בזה כדי לערער עד כה את היציבות, זהו מצב בלתי רצוי ומסוכן בכוח.

חשובות יותר מן ההבטחות בתחום הכלכלי, היו הציפיות במישור הפלסטיני. כשירדן חתמה על הסכם השלום עם ישראל היא ראתה לנגד עיניה את המשך תהליך אוסלו עד לכינונה של מדינה פלסטינית עצמאית בינה לבין ישראל. מציאות זו, ש"ירדן

שותפות אסטרטגיות סמויות, הרי היום רואים הירדנים בישראל גם מקור של סכנה קיומית. להבנתם היעדר הסדר משמר את רעיון "המולדת החלופית" כאיום ריאלי, אשר ינבע במוקדם או במאוחר מפרץ אלימות בין ישראל לפלסטינים ויסתיים בגל הגירה כפויה של המוני פלסטינים מזרחה, לירדן. מכאן תחושת הדחיפות שעבדאללה

משדר בכל הזדמנות בקשר לתהליך השלום הישראלי-פלסטיני.

בעשור האחרון חלים שינויים מפליגים במרחב המזרח תיכוני. הערבים כקולקטיב נתונים בתהליך שקיעה מתמשך, ואת החלל ממלאות המעצמות האזוריות הלא-ערביות, איראן, טורקיה וישראל. עוצמתה הגוברת של איראן השיעית, השפעתה הרבה בעיראק, ותמיכתה בגורמים חתרניים במקומות שונים, מדאיגות את ירדן עד מאוד. טורקיה הייתה יכולה לשמש גורם בולם ומאזן לאיראן, אך ממשלתה האסלאמית הנוכחית, שמגבירה עד מאוד את מעורבותה במרחב הערבי, איננה ממלאת תפקיד זה. עמדתה הסלחנית של אנקרה כלפי איראן, וקרבתה לדמשק ולחמאס בוודאי לא מסבות נחת לירדנים. בעבר היותר רחוק, בנסיבות דומות של לחץ אסטרטגי עיון, יכלה ישראל לשמש משענת איתנה לירדן. הירדנים אינם בטוחים בכך היום.

מאז ומעולם סבלה ירדן מן המציאות

בשוליים אלא בתווך, ועל כן חוששים הירדנים מצפונות העתיד ומנפולת של משברים ועימותים בסביבתם הקרובה, שהשלכותיהם על ירדן מי ישורן. לממהרים להספיד את ירדן בשל קשייה האמיתיים, יש להזכיר את הסיבות ליציבותה הנמשכת, שמוסיפות להתקיים כבעבר: לממלכה אליטה פוליטית מגובשת בעלת אינטרס לשמור על המדינה כפי שהיא, וזו נתמכת במסד צבאי-ביטחוני הנאמן לסדר הקיים. ירדן גם זוכה לגיבוי איתן ממעצמות חיצוניות ובראשן ארצות הברית, בשל מרכזיותה הגאו-פוליטית וחשיבותה ליציבות האזורית. אמנם עבדאללה איננו המלך חוסיין, ואין לו הכריזמה והנוכחות המונרכית שהייתה לאביו. אך עבדאללה כבר החל את העשור השני למלכותו. ולמי ששאלו תמיד בנימה ספקנית בעניין ירדן: "מה יהיה אחרי חוסיין?" הרי התשובה נתונה בהמשכיות המרשימה של ההאשמים, גם בנסיבות לא קלות.

שלום אמת או החמצה היסטורית?

יוכי ארליך*

בכירי המומחים של ישראל דיברו על יחסי ישראל-ירדן
ביום עיון במל"מ לציון 15 שנה להסכם השלום

ביום עיון שנערך במרכז למורשת המודיעין הודגש המעבר של ירדן מאויב לשכן. השתתפו בו כמה מומחים העוקבים אחר יחסינו עם ירדן לאורך זמן. למן מלחמת העצמאות ועד הסכם השלום עסקו קציני מודיעין באמ"ן, ב'מוסד' ובשב"כ, בירדן - הממלכה, החברה, הצבא והמודיעין. היה משהו "ידידותי" בעיסוק המודיעיני על ירדן. ב-8200 היו רס"ר (דימ') משה (מוסא) ברוך, קצין הב"ר הוותיק ורס"ר אליהו עזר ז"ל; אל"מ בני זאבי ז"ל, שהיה מפקד יחידת היומינט באמ"ן וב'מוסד'; רס"ר (דימ') חיליק לייבל מיחידת פענוח תצ"א; רס"ן (דימ') גבי רוזנטל, רמ"ד שטח ירדן; ומעל כולם - אל"מ ביבר (זאב בר לביא) ז"ל, שעמד שנים בראש ענף מחקר ירדן והיה האוטוריטה האולטימטיבית להיכרות עם הצבא הירדני. ב'מוסד' פעל אפרים הלוי בתפקידיו השונים כ"איש הסתרים" של ישראל עם המלך חוסיין.

מן המפורסמות הוא כי המלך חוסיין, כמו סבו עבדאללה לפניו, קיים לאורך השנים פגישות חשאיות עם צמרת הממשל בישראל על גווניה הפוליטיים. פרופסור אבי שליים מציין בספרו על חוסיין שפורסם לאחרונה כי המלך סיפר שנפגש בחשאי עם רוב הצמרת הפוליטית בישראל ביותר מ-150 הזדמנויות שכללו אלף שעות שיחה. גילוי נאות אישי: התחלתי את שירותי במודיעין כקצין ב"ר ירדן, כולל המפגש הקשה שלנו עם הצבא הירדני במבצע "כראמה". כשהייתי מפקד "חצב", טיפלתי בחילופי העיתונים עם הירדנים מדי יום בגשר אלנבי. כך נהייתי גם אני מה"מורעלים" על ירדן בקהילת המודיעין.

אפרים לפיד

ה-70 שטחים ממזרח לקו שביתת הנשק ואלה הגיעו למחצית שטחי העיבוד. הושג פתרון יצירתי ולפיו הגבול יתבסס על קו שביתת הנשק, יבוצעו "חילופי שטחים" של 40 ק"מ (שתוארו בנספח תצ"א בלבד כדי למנוע מבוכה ירדנית), ובנהרם ובצופר יגובשו "משטרים מיוחדים" שלפיהם הסכימה ירדן להעניק לישראל זכות עיבוד ל-25 שנה, עם אופציה להארכה נוספת. הסדר הגבול היה הישג חשוב לישראל - הוא הותיר בריבונותה את כל אדמות העיבוד של יישובי הערבה ובכרות ים המלח - גם אלו שממזרח לקו שביתת הנשק.

תא"ל (מיל') דודו צור:
"לאחר הסכמי אוסלו הבין חוסיין שהוא עלול להיוותר מחוץ למשחק במשולש ישראל-ירדן-פלסטינים - דבר שסלל את הדרך לשלום בין ירדן לישראל"

הדרישה הירדנית בסוגיית המים, הקריטית לממלכה הסובלת ממיעוט מקורות, הייתה מכסה שהיקפה מספר תלת-ספרתי. נקבע שישראל תספק מכסת מים קטנה בהרבה, אך עם אופציות לסכרים ולהתנפלות בעתיד, שתעלה בהדרגה, באופן שהירדנים יוכלו להציגה כהישג כלפי חוץ. השלבים המאוחרים יותר בנושא המים לא יושמו עד כה. נוכח האמון שנוצר בין הצדדים במהלך

מי הירדן זרמו להסכם מוצק
השופט אליקים רובינשטיין שימש ראש המשלחת הישראלית במו"מ עם הירדנים בעקבות "ועידת מדריד" (1991) עד לחתימת חוזה השלום, ולאחר מכן כיו"ר ועדת המעקב לכריתת הסכמי הנורמליזציה. כבר בתחילת שנות ה-80 התוודע מקרוב לנושא הירדני כאשר נטל חלק בשיחות חשאיות שנוהלו עם הירדנים.

המאפיינים הייחודיים של ההסכם עם ירדן הם: אופן התנהלותו - בשני ערוצי שיחות במקביל - הישיר החשאי בין ראשי המדינות ונציגיהם ובו הושגו עקרונות ההסכם, והערוץ הרשמי בין המשלחות שבו גובשו ההסכמים לפרטיהם; הוקם מנגנון פיקוח ישיה, ללא מעורבות גורמים זרים; והוסדרה באופן יצירתי וחדשני סוגיית הגבול. הנושא הפחות מוכר בהסכם השלום עם ירדן הוא בעיית הגבול. הגבול בין ירדן לישראל לא סומן מעולם, והוא התבסס על הגדרה מילולית מעורפלת של הבריטים מ-1922: אמצע ואדי ערבה, אמצע ים המלח, אמצע הירדן ואמצע הירמוך, והגדרה משנית של "קו הנקודות הנמוכות". התביעה הירדנית הראשונית במו"מ הייתה אפוא לבסס את קו הגבול המוסכם על ההסדרים המשפטיים המחייבים בין שתי המדינות עד אז: בראש וראשונה קו שביתת הנשק אחרי מלחמת העצמאות, ובתוך כך הדרישה להשיב לריבונות ירדנית שטחים בהיקף 380 קמ"ר. במישור המעשי, "אמצע ואדי ערבה" למשל היה קשה ליישום בהיעדר "נחל" אחד בין ים סוף לים המלח, והפירושו שאנו נתנו היה "עמק הערבה". יצוין כי יישובי הערבה עיבדו מאז שנות

תא"ל (מיל') דודו צור, מנכ"ל המל"מ, היה מפקד יחידת הקישור לצבאות זרים בשנים 1995-1998 ורוב זמנו עסק אז בפיתוח הקשרים בין צבא ישראל לצבא ירדן. בפתח יום העיון הוא סקר נקודות בולטות בתולדות היחסים בין שתי המדינות.

ירדן הייתה בבחינת חיץ בין מצרים לסוריה (במיוחד כאשר התאחדו בקע"ם) ושימשה מחסום בין ישראל לצבא עיראק. לכן בישראל היא נתפסה כנכס אסטרטגי. ישראל אפשרה לירדן לדלל את כוחותיה בגבול בעת סכסוכים עם סוריה, ואף התייצבה לצד משטרו של חוסיין ברכזה כוחות צבא בגבול. גם במהלך מהומות פלסטינים בגדה המערבית ובתקופת "ספטמבר השחור" (1970) ריכזה ישראל כוחות באזור עמק בית שאן והרתיעה את סוריה מלהתייצב באופן מלא לצד הארגונים הפלסטיניים. בכך הכריעה ישראל את גורל העימות בין ירדן לפלסטינים בממלכה, לטובתו של המלך.

כיום סוד גלוי הוא שהמלך חוסיין הזהיר את ישראל בספטמבר 1973 מפני פרוץ מלחמת יום הכיפורים, אך לאחר מכן שלח חטיבת טנקים להילחם ברמת הגולן, כדי לצאת ידי חובה. במרוצת השנים נמשכו פגישות חשאיות בין הצדדים. בצד זאת, למורת רוחם של הירדנים היו שטענו בישראל כי ירדן היא מדינת פלסטיין. בשנת 1988 הכריז המלך חוסיין על התנתקות ירדן מהגדה המערבית. יש הרואים בכך את אבן הדרך הראשונה בגיבושו של הסכם השלום. לאחר הסכמי אוסלו הבין חוסיין שהוא עלול להיוותר מחוץ למשחק במשולש ישראל-ירדן-פלסטינים - דבר שסלל את הדרך לשלום בין ירדן לישראל.

יש גבול בין ישראל לירדן

השטח נשאר בריבונות ירדנית והחקלאים הישראליים ימשיכו לעבד אותו. הסדר זה מתקיים מאז נחתם הסכם השלום, ללא תקלות של ממש. בד בבד, משהושקע מאמץ אינטנסיבי במו"מ, הוסכם על חילופי שטחים בערבה, כלומר להעביר לריבונות ישראלית את השטחים החקלאיים שהיו ממזרח לקו הגבול החדש (אמצע ואדי ערבה) שחלקם עובדו בידי חקלאי היישובים הישראליים ממערב לקו. הוא הדין לענין הבכרות הדרומיות של מפעלי ים המלח, שאת חלקן זיהו הירדנים כשטח ירדני. בסופו של דבר, בשל חילופי השטחים, נהפכו השדות והבכרות (כ-18 קמ"ר) לשטח ישראלי.

נושא הגבולות בין ישראל לירדן היה אחד מנושאי הליבה במו"מ בין שתי המדינות, לצד סוגיות המים והסדרי הביטחון. בנושא הגבולות הראתה ירדן גמישות בתמורה לגמישות מסוימת מצד ישראל בסוגיית המים: העברת 50 מלמ"ק בשנה בצפון; הסכם סטטוס-קוו בערבה; והסכמות על פיתוח עתידי של מקורות מים נוספים. לפי חוזה השלום הותווה הגבול הבין-לאומי בין ישראל לירדן בהתבסס על הגבול הבין-לאומי שנקבע בימי המנדט הבריטי. לפיכך הוסכם שקו הגבול הבין-לאומי ימשך לאורך אמצע נתיב זרימת הנהרות הירמוך והירדן, בהמשך ים המלח, ואחר כך אמצע ואדי ערבה בואכה אילת-עקבה (ראה מפה בעמ' 10).

קובי חייק
סא"ל (מיל'), בעבר קמ"ן המשלחת הישראלית למו"מ עם ירדן, ורע"ן 20 בחטיבת המחקר באמ"ן

באזור נהרם בצפון והמושב צופר בדרום (ערבה) הושג פתרון יצירתי שאפשר להשאיר את השלוחות היבשתיות הללו בידי ישראל. לאזורים אלה נקבע "מעמד מיוחד" ל-25 שנה עם אופציה להארכה נוספת. עוד נקבע, כי

המו"מ להסכם, לא נדרשה הקמת פיקוח בין-לאומי חיצוני בהקשר הביטחוני. מתחילה, נוהלו המגעים באופן בילטרלי גם בתחום זה, והתוצאה - שתי מערכות הביטחון עמדו זו מול זו באופן ישיר.

השלום שהוחמץ

איתן הבר, לשעבר ראש לשכת ראש הממשלה יצחק רבין, חבר בצוות השלום וכיום פרשן "ידיעות אחרונות". כמה הנחות בנוגע למהות יחסיו עם ירדן הן מופרכות ושגויות, וביניהן:

- המשא ומתן להסכם השלום היה פשוט וכמעט מובן מאליה, ונדרשה למעשה רק חתימה רשמית עליו. בפועל לדברי הבר, "המו"מ עם ירדן נמשך למעלה מ-30 שנה ונוהל על ידי כל ראשי ממשלות ישראל. במשך השנים ידענו עליות ומורדות רבים".
- במו"מ בין ישראל לירדן לא עמדו מכשולים משמעותיים בדרך להסדר, שלא כבהסדר עם מצרים. בפועל,

לפי הבר, ההפך הוא הנכון: המודל המצרי-ישראלי התבסס על העיקרון של "שטחים תמורת שלום" (החזרת סיני בלבד), ואילו בלב יחסיו עם ירדן עומדים הנושאים החשובים ביותר בסכסוך הישראלי-ערבי: הסוגיה הפלסטינית ועתיד מעמדה של ירושלים.

חתימת הסכם אוסלו בין ישראל לפלסטינים זרזה את חתימת הסכם השלום עם ירדן. חוסיין חש תסכול, כמעט "בגידה", על שננטש מאחור (למרות היחסים המיוחדים עם ישראל). למיטב ידיעתי, חוסיין המשיך בסתר לבו לקוות לשובה של הגדה המערבית לתחום השפעתה של ירדן. כך או כך, ירדן ממשיכה לראות את עצמה נהנית ממעמד מיוחד בהסדר על עתיד ירושלים, כפי שהקפידה לקבוע בהסכם השלום טרם חתימתו. פער הציפיות בין ישראל לירדן באשר לאופי השלום הומחש באנקדוטה מההכנות לטקס החתימה על ההסכם

בערבה: הוסכם בין המדינות ש-600 איש יוזמנו מכל צד לטקס. בעוד רשימת המוזמנים מהצד הישראלי כללה 6,000 איש, מניין המוזמנים מהצד הירדני אכן לא עלה על 600. סיבה עיקרית לעוינות של הרחוב הירדני: "השלום לא הגיע אל הרחוב הירדני או אל קדמת צלחת ארוחת הצהריים שלו". המלך עבדאללה ה-2 אמר לאחרונה: "אין זה השלום שחלמו עליו רבין וחוסיין. זו החמצה היסטורית".

165 פרויקטים שלא המריאו בגלל ביוורקטיה

פרופ' שמעון שמיה, שגרירה הראשון של ישראל בירדן. מדינת ישראל וממלכת ירדן ההאשמית הן שתי מדינות החרדות לביטחונן בממד הקיומי. על-פי אמת המידה הזאת יש לבחון את חוזה השלום ביניהן. השלום יצר נכסים אסטרטגיים לישראל ולירדן בכך שהוא מיסד את ההבנות המדיניות-ביטחוניות שהתגבשו לאורך

ממה שהסיגינט לא חאה - ירדן בעיני שגריר לשעבר

נהפך לחסר כול והוא תקוע בירדן. רבים מהם בעלי השכלה אקדמית, ואט אט הם מחלחלים בדרך זו או אחרת לשוק העבודה המקומי וזוחקים את הפלסטינים ממשורותלסקטורים שהחזיקו בהם באורח מסורתי. חלק מבני הדור הצעיר מגיע לאוניברסיטאות, ולא ירחק היום שנראה גם נישואין של נשים עיראקיות לירדנים, על המשתמע מכך לזהות העבר-ירדנית.

ג. בני השבטים הבדווים נאמנים לשושלת ההאשמית ורובם משתלבים בכוחות הביטחון ובאדמיניסטרציה. חלק מבני הדור השני והשלישי, כולל הנשואים לפלסטיניות, מתחילים למצוא את מקומם באקדמיה, במקצועות החופשיים, בעיתונות ובעסקים.

ד. עבודת כפיים אינה חביבה על הירדנים ממוצא בדוי והיא נחשבת ל"בושה" (עיב). רוב העובדים בשירותים, בחקלאות ובתעשייה הם עובדים זרים: מצרים, בנגלדשים, סרילנקים וסינים. רק בנמל עקבה ובמכרות המינרלים בדרום ירדן ובים המלח הפועלים הם עבר-ירדניים. "תיעוש" ירדן לשם פתרון בעיות האבטלה אינו נראה כרגע כאפשרות מעשית.

ה. מאז 1996/7 לומדים בירדן סטודנטים ערביי ישראל ומזרח ירושלים (כ-1,500 לשנה בממוצע רב-שנתי). בין השאר הם לומדים רפואה, רוקחות, הנדסה, מנהל עסקים, רפואת שיניים, משפטים, ראיית חשבון ומקצועות סיעודיים. רובם המכריע מוצא עם שוב לישראל משרות מכובדות במגזר הפרטי ובמגזר המוניציפאלי והממשלתי, ומשתלב היטב בחברה הישראלית. על-פי הערכה, יש כיום בישראל כ-10,000 אקדמאים משכילים בוגרי אוניברסיטאות ירדניות.

לכל אלה, ולסוגיות אחרות שלא הזכרתי, יש השפעה על עיצוב יחסי ישראל-ירדן, גם אם אינם נכללים בצי"ח השנתי או הרב-שנתי. חור שחור?

עם סיום תפקידי כשגריר ישראל בירדן (2006-2009) אני משתף אתכם בקיצור רב ברשמי מהיחסים בין שתי המדינות. לשתי המדינות אינטרס אסטרטגי הדדי עמוק בשימור היחסים, והעובדה שהשלום עמד בזעזועים כגון פרשת משעל, האינתיפאדה השנייה, מלחמת לבנון השנייה ומבצע "עופרת יצוקה" - מדברת בעד עצמה. כמי שנחשף משחר נעוריו, במחצית השנייה של המאה הקודמת, להיבטים שונים של הסיגינט, תהיתי תמיד בעת שירותי בירדן (וגם במצרים ובקטאר) אם מה שאני רואה ושומע נתון גם להד סיגינטי. מסקנתי המובהקת היא שלילית. לעתים יש רסיסים של הצי"ח.

אדרש לכמה תופעות ותהליכים מתמשכים בירדן שיש להם השלכות ארוכות טווח על דמות יחסי ירדן-ישראל ואשר מאמץ האיסוף המודיעיני המרכזי שלנו "עיוור" להם:

א. מסוף שנות ה-60 מסתמנת במרכזים האורבאניים בירדן מגמה חברתית אטית אך מתמדת, שתפסה תאוצה אחרי גירוש הפלסטינים מכווית ב-1991, של נישואים בין גברים מבני השבטים העבר-ירדניים לנשים ממוצא פלסטיני. נישואים אלו הביאו לעולם שכבה של צאצאים, משכילים ברובם, חלקם כבר בשנות ה-30 לחייהם ואפילו בעלי משפחות, שסוגיית הגדרת הזהות בעיני עצמם (ובעיני סביבתם) מרתקת, וקשה לחזות לאן היא תיטה בעת מבחן.

ב. מאז הפלישה האמריקנית לעיראק ב-2003 הגיעו לירדן מאות אלפי פליטים מעיראק (לפי אומדנים שמרניים - 600 אלף לפחות). הראשונים להגיע היו הבעתיסטים של סדאם (כולל בנותיו), ואחר כך המונים שנמלטו מאימת הטרור הרצחני שהתפתח שם מאוחר יותר. חלקם הגיע עם כסף רב שהושקע ברובו בנדל"ן, וחלקם עם מעט חסכונות עד עבור זעם. איש לא תיאר לעצמו ששהייתם הזמנית תתארך עד היום, ללא מועד שיבה טנטטיבי באופק. חלקם כבר

השגריר לשעבר יעקב רוזן

"פירות השלום" לסוגיה הפלסטינית. הניגודים הקוטביים בין שתי המדינות בנושאים של ירושלים והשטחים, אשר הסעירו את דעת הקהל בירדן, העכירו את היחסים, ובסוף תקופתו של חוסיין כבר פגה החמימות בין הצדדים. לפיכך גם כיום שיפור היחסים בין שתי המדינות כבר לא יוכל להתבסס על קידום פרויקטים משותפים, אלא הוא מותנה בהתקדמות לעבר פתרון הסכסוך הישראלי-פלסטיני.

ירדן במרחב הערבי

ד"ר דן שיפטן, ראש המרכז לחקר הביטחון הלאומי באוניברסיטת חיפה. תחושת ההחמצה הנקשרת ליחסי המדינות היא תוצאה של ציפיות בלתי ריאליות. הנסיבות הפוליטיות הקיימות באזור אינן מאפשרות את קיומו של שלום חם. ההקשרים האזוריים הגאו-אסטרטגיים הרחבים יותר של יחסי שתי המדינות מעצבים את הפער העמוק הקיים בין שותפות האינטרסים של ירדן וישראל מחד גיסא, לבין מה שירדן יכולה לממש מאידך גיסא. אילוצים מבניים בירדן, שאינם בני שינוי בעתיד הנראה לעין, החוברים להקשרים האזוריים, משפיעים על אופי היחסים היום: קיום מערכת יחסים טובה מְיֻסְדֶה, אך כזו שאינה

הירדני בשלום הייתה מותנית, וכאשר פירות השלום בוששו לבוא, דעכה התמיכה. גם בצד הישראלי הערימה הביורוקרטיה מכשולים. הסידורים של מתן אשרות ומעברי גבול היו מסורבלים יותר מן הנחוץ. שרי ממשלה שהיו אמורים לקדם את ביצוע הפרויקטים המשותפים היו

השופט אליקים רובינשטיין: "נוכח האמון שנוצר בין הצדדים במהלך המו"מ להסכם, לא נדרשה הקמת פיקוח בין לאומי חיצוני בהקשר הביטחוני"

קשובים יותר להתנגדותן של קבוצות אינטרסים מקומיות. אף לא אחד מ-165 הפרויקטים שיישראל נפנפה בהם בקלות דעת מופלגת הגיע לכלל מימוש. ישראל נהגה בשותפתה הירדנית בזלזול וגרמה לשורה של משברים עם ההנהגה הירדנית. עד מהרה עברה נקודת הכובד מסוגיית

שנים. ההישגים עבור ישראל כללו את החסימה הסופית של "חזית המזרח" ואת שיתוף הפעולה הביטחוני השוטף. ירדן זכתה בין השאר בהשבת קרקעות, בייצוב גבולה בערבה, ובסתירת הגולל על הפרוגרמה של "ירדן היא פלסטין". הצלחתם של ההיבטים האסטרטגיים מקנה להסכם השלום יציבות. אולם השלום עם ירדן הבטיח יותר מכך. בלב ההסכם הישראלי-ירדני הוצב החזון של שיתוף פעולה נרחב שיניב גשוג כלכלי. זו הייתה הפעם הראשונה שמנהיג ערבי, המלך חוסיין, התחייב לכוון שלום חם של עם לעם. ואולם במלאת 15 שנה להסכם השלום ניתן לסכם שהחזון לא התממש, ובין הצדדים שורר שלום קר. את הגורמים להחמצה הזאת ניתן למצוא בשני הצדדים. בצד הירדני, האיגודים המקצועיים, הנשלטים על ידי רדיקלים המתנגדים לנורמליזציה, הערימו מכשולים על שיתוף הפעולה והענישו את חבריהם שפעלו עם הישראלים. המלך חוסיין מצדו לא התייצב בפועל נגד האיגודים ולא נתן תמיכה מספקת לנפגעים. הביורוקרטיה הממשלתית גררה את רגליה, גם מתוך חשש מ"השתלטות ישראלית" על הכלכלה הירדנית (לדוגמה, במו"מ על הסכם הסחר החופשי). תמיכתו של הציבור

מה שלא אמרנו על ירדן

מלחמת המפרץ הראשונה. • זה היה המלך חוסיין שסייר לבקשת ישראל לאפשר מעבר מטוסים ישראליים מעל ירדן היה שתיאלץ לתקוף את המשגרים העיראקיים במלחמת המפרץ הראשונה. **השני - הממד של אינטרסים ויחסים אישיים:** • המלך חוסיין דומה לאותו אדם שמצפון לו שואג עליו אריה, ממזרח אורב לו הזאב, מדרום - תהום מלאה בנחשים שורקים, וממערב - שליחי השטן. מה יעשה? יתפלל וכל הזמן יתמרן וימצא לו בעלי ברית לפי הנסיבות. האינטרס העליון - לשמור על השושלת ההאשמית ועל עתידה. • יחסים אישיים היו תוספת, אך לא מעבר לזה. כאשר התעוררו ניגודי אינטרסים, היחסים האישיים לא הועילו במאום. לחוסיין היו יחסים אישיים מעולים עם הנשיא בוש האב. הם לא הועילו לנשיא האמריקני בכלום במלחמת המפרץ הראשונה, להפך: בוש עוד יותר "התרגז" על ירדן והמלך. לחוסיין היו יחסים אישיים מצוינים עם סדאם חוסיין. המלך האמין שהם יועילו לו להשפיע על סדאם חוסיין לאחר כיבוש כווית, אך נוכח לדעת כי האינטרסים העיראקיים הם שקובעים. אני מפנה את הקוראים לספר המצויין (באנגלית) של ניג'ל אשטון, "חוסיין מלך ירדן, חיים פוליטיים" (אוניברסיטת ייל, 2008). ייחודו: הסתייעות בארכיון משפחת המלוכה הירדנית.

עמוס גלבוע

תא"ל (מיל'), בעבר ראש חטיבת המחקר באמ"ן

בדברים המרתקים שהושמעו ביום העיון בלטו, בעיניי, שני דברים: האחד, ציור תמונה ורודה ביותר של המלך חוסיין, עד שפעמים דמה כי הוא ממש "אוהב" ישראל ונציגיה; השני, הגדרת היחסים האישיים בין המלך חוסיין ליצחק רבין כגורם הקובע המרכזי במדיניות המלך חוסיין כלפי ישראל, וביטול גורף של חשיבות האינטרסים ביחסי חוץ. אין צל של ספק שיחסי של המלך חוסיין עם הנהגות ישראל מאז 1963 היו ייחודיים, והקנו למערכת היחסים שלנו עם ירדן מעמד שונה לחלוטין ממערכות יחסיו עם מדינות ערב. אבל, כדי לאזן את התמונה אעלה בקצרה שני מכלולים של נושאים.

הראשון - הממד ההיסטורי:

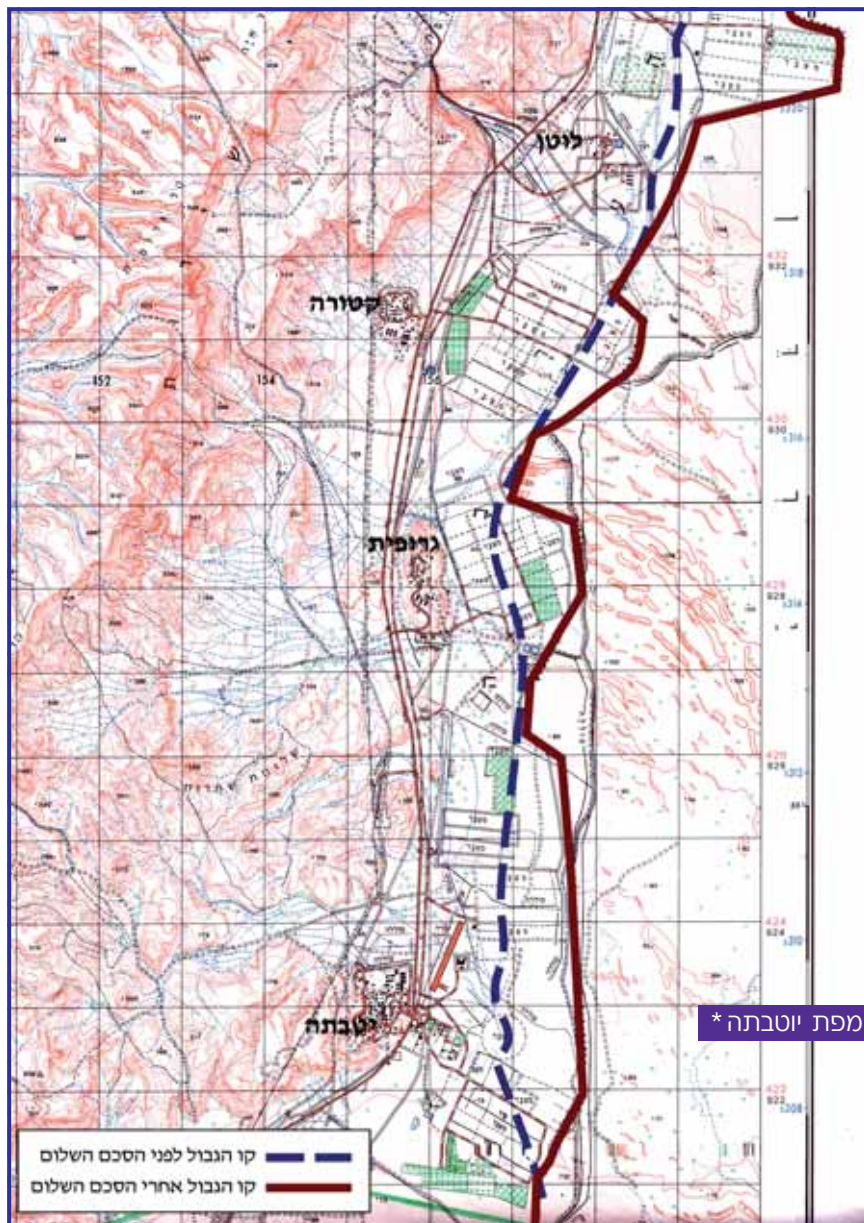
• זה היה המלך חוסיין שבי-1967 הצטרף לנאצר, התיר לכוח צבאי מצרי להתמקם בגדה המערבית ופתח בהתקפה על מדינת ישראל. • זה היה המלך חוסיין שממ-1967 עד 1972 אָפְּשֶׁר לכוח משלוח עיראקי לשהות על אדמת ירדן, ולאחר מכן אפשר לעיראקים לתכנן שיגור כוח משלוח עיראקי לירדן לצורך תקיפת ישראל. • זה היה המלך חוסיין שֶהָחֵל בשנת 1989 הידק את שיתוף הפעולה הצבאי עם עיראק, אָפְּשֶׁר לטייסת עיראקית להתמקם בירדן ואפשר לעיראקים לבצע גיחות צילום לאורך הגבול הירדני-ישראלי. • זה היה המלך חוסיין, היחיד מכל מנהיגי מדינות ערב, שתמך בסדאם חוסיין לאחר שפלש לכווית ולאורך כל

בשאלות הנוגעות לזהות הממלכה, שיש להן השלכות קיומיות על צביונה ועל המשך הישרדותה. עוצמת הרדיקליות של האליטה בירדן מוגברת בשל משקלם הרב של הפלסטינים באוכלוסייה, ובשל העובדה ששאלת הזהות כרוכה בשאלת המדינה הפלסטינית (גם שלפי שעה אין איום קיומי על המשטר).

החזון הירדני בטווח הארוך - שלדעת ד"ר שיפטן אינו בר מימוש - מייחל להתגבשותה של מנהיגות פלסטינית חזקה ואחראית שתסדיר את יחסיה עם ישראל ברוח ההאשמית. שיפטן טוען כי בטווח הבינוני ירדן מציבה את השמירה על הישרדות המשטר בראש מעייניה (הוא אינו מזהה איום קונקרטי על מימוש מטרה זו, אך איום כזה עלול להופיע במפתיע). לכן, בטווח הקצר והבינוני, מעריך שיפטן, ירדן תפעל באסטרטגיה של בקרת נזקים ולא של פתרון מהותי: היא תחתור למצב שיאפשר למשטר להמשיך ולהתקיים בכל מחיר. לפי תרחיש זה, ירדן מצפה מישראל להמשיך ולהכיל את האיום מצד התנועה הלאומית הפלסטינית, ולאפשר את המשך קיומו של רעיון "שתי מדינות לשני עמים" כבסיס להסדר עתידי (תוך שלילה כמובן של רעיון הפיכתה של ירדן למולדת החלופית של הפלסטינים). פתרון כזה יאפשר לירדן מרווח נשימה לעשור או שניים. בנתונים הנוכחיים אין לירדן, סבור שיפטן, הפריבילגיה לחשוב מעבר לטווח זה.

יש ביטחון בשלום

אלוף (מיל') עמוס גלעד, ראש האגף הביטחוני-מדיני במשרד הביטחון. השלום עם ירדן הוא סיפור הצלחה, לפחות במישור הביטחוני. ירדן היא מרכז השפיות והיציבות באזור. הצבא הירדני הוא צבא מקצועי ומיומן שעבר

מאפשרת לתת לקרבה ביחסים ביטוי פומבי. המתח הקיים בין "המשטר האחראי" בירדן לבין "האליטה התוקפנית" שלו הוא הגורם העיקרי המעצב את האסטרטגיה הלאומית של ירדן, בעיקר

הבנק שפתח חשבון זמני של תקווה

הירדנים ראו בפתיחת הבנק אפשרות לחיזוק ערוצי ההשפעה שלהם.

ישראל עדכנה את האמריקנים בעניין המהלך בגדה. בחלק חשוב מפעילות זו היה תיאום עם נציגים ירדניים שביקרו בגדה וכמו כן פגישות חשאיות עם נציגי ארמון המלך. 'המוסד' היה אחראי לארגון המפגשים. מערכת היחסים המצוינת ששרתה בין דרגי העבודה סייעה להתגבר על מכשולים משפטיים ובנקאיים. הסכם על הקמת הבנק נחתם באירופה, ועליו חתמו נציגים בכירים מישראל ומקביליהם הירדניים. על אף זאת, לא נמנעה ההתנתקות של ירדן מהגדה ב-1988 עקב פרוץ האינתיפאדה הראשונה.

שמוליק גורן

בעבר סגן ראש המוסד ומתאם הפעולות בשטחים

במחצית השנייה של שנות ה-80 עשתה ישראל רבות בתחום האזרחי והכלכלי כדי לשפר באופן ניכר את איכות החיים של התושבים בגדה, וכדי לחזק מבחינה פוליטית את הגורמים הפלסטיניים המתונים ואת אלה שנחשבו פרוירדניים. בתוך כך, בין השאר, בוטלו 'אגודות הכפרים' (ניסיון קודם להקים מנהיגות מקומית בחסות ישראל), מונו ראשי ערים וראשי מוסדות מוניציפאליים מתונים ופרוירדניים. כמו כן ניתנו הקלות משמעותיות לפעילות שתשפר את איכות החיים בתחומי הכלכלה והפיננסים, בתמיכה ועידוד של מוסדות בין-לאומיים הפועלים לסיוע בשטחים. שיאה של פעילות זו היה ב-1986 עם השגתו של הסכם לפתיחתו מחדש של בנק קהיר-עמאן (נסגר בשנת 1967), הבנק הראשון והיחיד שהחל לפעול ביו"ש לאחר מלחמת ששת הימים.

מהשלום, אולם חששו שהמזרח התיכון החדש שישראל מבקשת לכונן יולך בסופו של דבר להשתלטות כלכלית שלה על ירדן. בראיית הירדנים, תכליתם האמיתית של הפרויקטים שהוצעו הייתה השתלטות ישראלית-יהודית כלכלית על ירדן. "אלו אינן בעיות מבניות, אלא בעיות אישיות. ישראל לא השכילה לגבש גישה נכונה כלפי הירדנים וליצור אצלם תחושה של שוויון וקרבה".
להערכתו של הלוי, המשטר בירדן יציב. אולם ניסיון העבר מלמד כי המזרח

גלות הבנה לרגישות הירדנית למהלכי ישראל בהקשר הפלסטיני, שיש להם השלכות מרחיקות לכת על יציבותו של המשטר בירדן.

צריך לחמם את ההסכם הקר

אפרים הלוי, לשעבר ראש המוסד, יו"ר המל"מ, שהיה דמות מפתח במגעים עם ירדן.

הסכם השלום עם ירדן הקנה לישראל נכסים בעלי משמעות, בעיקר המשמעות הביטחונית-אסטרטגיות שלו. עצוב לראות את היחס המתנשא שנוהגים הישראלים כלפי ירדן ואת חוסר הרגישות ההתחשבות באילוציה החיצוניים והפנימיים. הנחת העבודה של ישראל ביחס לירדן נשענת על הערכה שהמשטר ההאשמי חייב את המשך הישרדותו לסיוע ישראלי, ולכן ישראל התייחסה תמיד לירדן כאל דבר מובן מאליו.

שתי המדינות אחראיות למאפייניו

הקרים של השלום. מהצד הישראלי - זו המדיניות המערימה במכוון מכשולים בפני ירדנים המבקשים להנפיק אשרות ביקור לישראל. ומהצד הירדני - הירדנים אמנם קיוו לקטוף פירות כלכליים

רפורמות מבניות ובמרכזן ביטול שירות החובה והתבססות על אנשי קבע. ככלל, הצבא הירדני עובד על-פי תפיסה מרחבית ומצליח לשמור על גבולות ארוכים שמעמידים לו אתגרים מורכבים במיוחד (סוריה, עיראק וישראל). לצד אלה, המודיעין הכללי בירדן מתמודד בהצלחה רבה עם הג'יהאד העולמי ומונע, למרות מאמצים איראניים אינטנסיביים, הקמת תשתית חתרנית אלימה בירדן.

היחסים עם ירדן הם נכס אסטרטגי מן המעלה הראשונה. ירדן משכילה למנוע בהצלחה את זליגתם של הגורמים

אפרים הלוי: "הסכם השלום עם ירדן הקנה לישראל נכסים בעלי משמעות, בעיקר המשמעות הביטחונית-אסטרטגיות שלו"

התיכון מלא תהפוכות, ויש להיערך לאפשרות של שינוי אסטרטגי. שינוי כזה אינו חייב להיות נפילת המשטר אלא שינוי אוריינטציה, שמשמעותו לישראל עלולות להיות מרחיקות לכת.

מבזק מקמ"ן במלחמת העצמאות מול הצבא הירדני - נקדימון רוגל

שכלל את שכונת קטמון ודרומה לה: תלפיות, המושבה הגרמנית, בקעה וכו'. מפקד האזור היה לויצה - לוי יצחק, שאף כתב ספר על פעילותו בירושלים במלחמת העצמאות. קצין המודיעין של האזור הצפוני היה דב שטייגר (לימים תא"ל דב שיאון, שהיה חבר צה"ל).

איך אספו אז מודיעין? מספר רוגל: "לא היה אז מצב של מלחמה רצופה כל הזמן, אלא מצב של תרדמה. המקורות העיקריים לאיסוף מודיעין היו תצפיות והפעלת סוכנים ערביים, שמסרו מידע תמורת כסף. מי שטיפל בכך היה אברהם כהן ז"ל (לימים איש משרד החוץ), שהיה קת"ם - קצין תפקידים מיוחדים.

הוא מספר על קרב שנכשל בגלל מודיעין גרוע: ניסיון של גדוד בית חורון, בפיקודו של מאיר זורע (זרו) ז"ל (לימים אלוף בצה"ל), לכבוש את ארמון הנציב. הקמ"ן אז התעלם מכל חומר המודיעין שנאסף על דרכי גישה לארמון הנציב.

נקדימון (נקדי) רוגל, היה עשרות שנים איש "קול ישראל" והטלוויזיה הישראלית. הוא התמחה בפרשת תלחי וכתב ספרים בנושא זה וגם על נפתלי הרץ אימבר, מחבר ההמנון הלאומי "התקוה".

רוגל מוזכר לכל עיתונאי וסטודנט לתקשורת כמחבר "מסמך נקדי" - מדריך ההנחיות לאובייקטיביות

בדיווח חדשותי.

נקדימון רוגל גם היה יותר משנה קצין מודיעין בירושלים במלחמת העצמאות, והבסיס שלו היה בשכונת רחביה.

רוגל מספר עתה כי החזית בירושלים חולקה לצפון ולדרום. הוא היה קצין המודיעין של האזור הדרומי,

התואר "שהיד" הוא פולקה*

שיא פולקה *

התואר "שהיד" המוענק למת הוא תואר כבוד שמקורו בדת האסלאם, אך במקרים רבים הוא איבד את משמעותו הדתית המקורית. עיין במונח "שהיד" באסלאם

הענקתו למת או שלילתו ממנו יכולות לנבוע משיקולים פוליטיים ואחרים. כך למשל, שיח' אל-אזהר, מוחמד סיד טנטאוי, קבע כי המפגעים של ה-11 בספטמבר אינם שהידים אלא תוקפים ועושיקים שייענשו בידי אללה. אין ספק שבכך יוצא טנטאוי נגד ארגון אל-קאעדה, שביקש להעניק למבצעים את תואר הכבוד "שהידים". יש להניח שטנטאוי מבטא בקביעתו את עמדת מצרים כלפי פיגועים אלה. מקרה מעניין הוא מעמדם של ההרוגים בעימותים (פתנה) בין פתח לחמאס. עכרמה צברי, המופתי לשעבר של ירושלים, פסק שההרוגים האלה אינם שהידים כל עוד הם הורגים את אחיהם הפלסטינים, דבר האסור בתכלית האיסור באסלאם. לעומת זאת, יוסף אל-קרצ'אוי פסק כי במלחמה זו, בין פתח לחמאס, הנתקף הוא שהיד ומקומו בגן עדן, ואילו דינו של התוקף גיהנום.

סיכום

התואר "שהיד" המוענק למת הוא תואר כבוד שמקורו בדת האסלאם, אך במקרים רבים הוא איבד את משמעותו הדתית המקורית. המונח כוונח לא רק בתנועת פתח, שיש לה שורשים אסלאמיים, אלא גם בקרב הארגונים המרקסיסטיים שבמסגרת אש"ף ואף

התואר "שהיד" הוא תואר כבוד בעל משמעות רבה - פוליטית וחברתית

בפרסומי המפלגות הקומוניסטיות - הפלסטינית והישראלית. לתואר זה זכו אפילו הנוצרים הבודדים שנהרגו במהלך האינתיפאדה. בצד תופעה זו, של ריקון המונח "שהיד" מתוכנו האסלאמי וההלכתי ואולי אף חילונו לגמרי, מבקשות תנועות בעלות אידאולוגיה אסלאמית, כמו חמאס, לקבוע שמי שנהרג בפעולת אסתשהאד הוא שהיד מן הסוג הנעלה ביותר, שמיחל להרוג ולהיהרג.

ש"דבר האל יהיה הוא העליון" (צירוף המבוסס על הנאמר בקוראן: 9, 40). שהיד זה נהרג "למען אללה" (פי סביל אללה). הנביא מוחמד העלה על נס את השהידים האלה והגדירם, במסגרת אחת המסורות, כמי שמבקשים להרוג באויב ולהיהרג, כלומר מבקשים למות מות קדושים (טלב אל-שהאדה).

2. "שהידים של העולם הבא" (שהדא' אל-א'א'ח'רה) - מיתות רבות מזכות את המת בהן לתואר שהיד. שהיד מסוג זה זכה ביום תחיית המתים לשכר דומה לזה של שהיד המערכה, אך בשונה ממנו - בעולם הזה לאחר מותו הוא יטוהר ויתפללו עליו תפילת אשכבה. מיתות אלה הן רבות, ולפיכך נמנה את הסוגים העיקריים המעוגנים בספרות המסורות: מת בגלל מגפת הדבר (מטעון), מחלת מעיים (מבטון) או כאבי בטן ושלשול, וכן מי שמת בטביעה או עקב התמוטטות קיר. מיתות נוספות המזכות בתואר זה הן מוות בשךפה, אישה שמתה כשבבטנה עובר, או מוות בשל הגנה על הדת, המשפחה, הנפש והרכוש. פוסקי הלכה מוסלמים לומדים היקש מן המקרים שעליהם דיבר הנביא מוחמד לעניין קטגוריה זו, ומכלילים בה גורמי תמותה נוספים. לדוגמה, השיח' אחמד אבו יוסף, ראש המחלקה להדרכה דתית במשרד ההקדשים המצרי, קבע שמי שמת ממחלת האיידס הוא שהיד. הוא פסק זאת בהסתמך על קביעת הנביא שמי שמת מכאבי בטן הוא שהיד. לאחרונה פסק השיח' עבד אל-מחסן אל-עביכאן, היועץ המשפטי של משרד המשפטים בסעודיה, כי מי שמת משפעת החזירים הוא שהיד, שכן מדובר במגפה, בדומה לךבה. גם מי שמת בתאונת דרכים או בהתהפכות רכבו יכול להיחשב שהיד, שכן ניתן להקיש זאת ממקרה התמוטטות של קיר.

פוליטיקה של המונח

התואר "שהיד" הוא אפוא תואר כבוד בעל משמעות רבה - פוליטית וחברתית. נראה כי בתקופתנו

"שהיד" (ברבים: שהדא') הוא אחד מאותם מונחים בתרבות ששמים לאל כל ניסיון לתרגום. למונח מרחב משמעויות בדת האסלאם, והדבר אף הולך ומסתעף במרוצת הזמן. השורש ש.ה.ד, שממנו גזור המונח שהיד, מציין נוכחות, ידע ועדות. המילה מופיעה בקוראן בשלוש משמעויות: עד; אחד מתארו של אללה; ומרטיה. מרטיה הוא מונח נוצרי המציין אדם שמת למען אמונתו הדתית, ולעתים נוהגים להרחיב את ההגדרה ולכלול בה אנשים שמתו למען מטרה נאצלת כמו מוות למען הגנה על המולדת. המילונים העבריים לשפה הערבית תרגמו את המונח "שהיד" כמי שמת על קידוש השם. דוד שגיב תרגם את המונח לפי אחת מהוראותיו כמתאבד בכך משקף שגיב את ההוראה הרווחת של המונח, שהשתרשה בציבור הישראלי. האסלאם לא יוכל לקבל הגדרה זו, שכן שהיד אינו מתאבד (מנתחר), וההתאבדות (אנתחאר) אסורה באסלאם.

סוגי שהידים באסלאם

קיימים באסלאם שני סוגים עיקריים של שהידים:

1. "שהידים של המערכה" (שהדא' אל-מערכה), הידועים גם כ"שהידים של העולם הזה והעולם הבא" (שהדא' אל-דניא ואל-א'א'ח'רה). לדעת כל אסכולות ההלכה באסלאם, מוסלמי שנהרג במערכה נגד הכופרים נחשב לשהיד מהסוג הנעלה ביותר. שהידים אלה זוכים לטקסי קבורה ייחודיים, שכן אין לטהר את גופתם. הם נקברים על בגדיהם, המהווים תכריכים, ויש אסכולות שסוברות כי אין להתפלל עליהם תפילת אשכבה. יש לציין שהתנאי החשוב ביותר להיחשב לשהיד מסוג זה הוא הכוונה (ניה) שבלב; שהיד מסוג זה יוצא לקרב כדי

האקדמיה שוחה בים המידע הווירטואלי

בנו דוד *

מחקר שנבדקו בו היקפי השימוש של האוכלוסייה האקדמית בישראל באינטרנט לצורכי לימוד מעורר שאלות נוקבות על איכות המחקר האקדמי

והמחקר באקדמיה. נראה שהאוכלוסייה האקדמית, על גווניה ורבידה, בוחרת להתעלם מהתפיסה הרווחת בנוגע לאיכותו הירודה של המידע החופשי באינטרנט, כמו גם משאר הבעיות הנלוות לה (כגון גודש מידע לא רלוונטי ומידע לא מדויק) וממצבת אותו כאפיק מידע מרכזי ביותר לצרכיה.

המחקר הנוכחי לא נתן בידנו תשובות מה גורם לסטודנטים ולחוקרים להעדיף באופן ברור כל כך לפנות

בישראל. מטרת המחקר הייתה בין השאר: לבדוק את היקפי השימוש במקורות מידע דיגיטליים בקרב קהילת הלומדים והחוקרים; ולברר מה היחס בין היקפי השימוש במקורות מידע דיגיטליים מוסמכים שמספקות הספריות האקדמיות, לבין היקפי השימוש במידע החופשי באינטרנט.

תוצאות המחקר הנוכחי, על היקפי השימוש של האוכלוסייה האקדמית בישראל באינטרנט בכלל ובמידע החופשי באינטרנט לצורכי לימוד ומחקר בפרט, מפתיעות במקצת. באשר להיקפי השימוש באינטרנט על מטרותיו (גלישה, דואר אלקטרוני, איתור מידע, קנייה וכיו"ב), נמצא שהרוב המכריע של האוכלוסייה האקדמית (כ-94 אחוזים) גולשים באינטרנט לפחות כמה פעמים בשבוע. כמו כן, רוב גדול של הנבדקים (כ-80 אחוזים) דיווחו על תדירות גלישה גבוהה או גבוהה מאוד לאיתור מידע חופשי לצורכי הלימוד והמחקר שלהם. אלה הנתונים, בשעה שכאמור המידע החופשי באינטרנט אינו מקובל כמידע האיכותי והמוסמך ביותר. לשם השוואה, רק כ-28 אחוזים מהנבדקים במחקר דיווחו על תדירות שימוש גבוהה וגבוהה מאוד בכתבי עת אלקטרוניים, כ-40 אחוזים במאגרי מידע דיגיטליים וכ-13 אחוזים בלבד - בספרים אלקטרוניים.

מצב זה, שבו צרכני המידע באקדמיה מסתייעים במידע החופשי מהאינטרנט פי שניים או שלושה משהם מסתייעים במקורות המידע הדיגיטליים המוסמכים שמספקת להם הספרייה (באמצעות מאגרי המידע, כתבי העת והספרים האלקטרוניים), מסמן שיש בעיה קשה מבחינת איכות המידע שקהילת הלומדים מעדיפה לשאוב מעולם התוכן הדיגיטלי, והדבר עלול לפגוע קשה באיכות המחקר ובפרסומים האקדמיים הנכתבים על בסיס זה.

תוצאות המחקר צריכות להדיר שינה מעיניהם של אנשי האקדמיה בישראל בכלל ומקצועני המידע בפרט, מאחר שהן משקפות מגמה מדאיגה ביותר של דומיננטיות המידע החופשי באינטרנט כמקור מידע מוביל לצורכי הלימוד

בשנים האחרונות חלה עלייה דרמטית בהיקף הגלישה באינטרנט בארץ ובעולם. הרשת משמשת למגוון צרכים, החל בגלישה לשם הנאה בשעות הפנאי וכלה בגלישה לצורך איתור מידע אד-הוק. אין ספק שזמינות הרשת, נוחות הפעלתה והצרכים הרבים שהיא מסוגלת לתת להם מענה מיידי ובכל עת, הפכו אותה לשחקן מרכזי בחיי התרבות והחברה של ראשית המאה ה-21.

אחת ממטרות הגלישה הנפוצות היא למצוא מידע לצורכי לימוד ומחקר. תלמידים, סטודנטים וחוקרים בכל הרמות נהנים כיום משפע המידע הקיים באינטרנט ונעזרים בו לצרכיהם. דפוס לימודי אקדמי זה מהווה בסיס לדאגה הרווחת כיום בקרב ספרנים ומקצועני המידע, שמא יחליף האינטרנט מקורות מידע אחרים שהספרייה מציעה, הן בדפוס והן בפורמט דיגיטלי. עיקר הדאגה נובע מהעובדה שהמידע באינטרנט חלקי ביותר, בין השאר משום שמידע רב עדיין קיים רק בפורמט מודפס ומשום שמנועי החיפוש ברשת (WEB) מְמַפְתְּחִים רק חלק קטן מהמידע שיש בה.

גם איכות המידע באינטרנט היא סיבה לדאגה. ראשית, רק שיעור קטן מהמידע הנראה ב-VISIBLE WEB (פחות משבעה אחוזים) מתאים לצרכים חינוכיים או אקדמיים, וחלקו אף עשוי להיות שגוי או מוטא. שנית, נראה אמנם שהמידע "הבלתי נראה" ב-INVISIBLE WEB איכותי יותר ונוגע למרבית הדיסציפלינות המחקריות. ואולם מרבית מנועי החיפוש ברשת אינם מגיעים למידע זה מסיבות שונות (צורך בהרשאות מיוחדות, סוגי קבצים שמנועי החיפוש אינם מזוהים וכדומה). ברי אפוא שנטייה מוגזמת להסתמך על מידע מהאינטרנט עלולה לסגל אצל הגולשים הרגלי מחקר שטחיים, לפגוע בערך המידע האקדמי הכתוב וגם באיכות המחקר והפרסומים האקדמיים הנכתבים על בסיסו.

על רקע מגמות ותהליכים אלו נחקרו בשנים 2005-2006 דפוסי השימוש במקורות מידע מודפסים ודיגיטליים (כולל אינטרנט) בחמש אוניברסיטאות

למידע החופשי באינטרנט בחפשמ מידע לצורכי הלימוד והמחקר שלהם. ואולם, יש מקום להניח שהדבר נובע בעיקרו מקלות ההפעלה ונוחות השימוש במנועי החיפוש באינטרנט. על מנת לחפש מידע במנועי החיפוש לא נדרש לכאורה מהמשתמש ידע מקצועי רב. קלות השימוש, פשטות החיפוש והזמינות מאפשרות למשתמש להגיע בקלות ובמהירות למידע רב הנדרש לו. מידע זה, גם אם אינו האיכותי ביותר, עשוי לספק את המשתמש בהתחשב במידת ההשקעה בהשגתו. ואילו מאגרי המידע הדיגיטליים, אלה דורשים קצת יותר מאמץ. השימוש בהם מורכב יותר (נדרשת היכרות עם מאגרי המידע השונים ועם דרכי החיפוש בכל אחד על מנת להפיק מהם את מרב המידע בעילות), ועל כן סביר שהמשתמשים יירתעו במידת מה מלפנות אליהם ויעדיפו את מנועי החיפוש הידידותיים באינטרנט. מכל מקום, מדובר בהשערה בלבד וזו ראויה לבדיקה ולמחקר-המשך מעמיקים יותר.

* ד"ר בלימודי מידע מאוניברסיטת ברא"ל וחוקר אינטרנט; benoda@biu.013.net.il

המוסד של 'המוסד'

מאה שנה להולדת ראובן שילוח, ראש הראשון של 'המוסד'

ראובן מירן ודובי שילוח

ביולי 1947 הניבו קשרים אלה פרי, כאשר התריע שילוח בפעם הראשונה על כוונות המופתי חאג' אמין אל-חוסייני להצית מהומות ברחבי ארץ-ישראל אם תוצאות הדיונים באו"ם לא ישיבועו את רצון ערביי ארץ-ישראל. בדצמבר 1947 מונה שילוח לעוזר לענייני מודיעין של יו"ר הסוכנות היהודית דוד בן-גוריון, ופעל ליצור תיאום וצינורות להזרמת מידע והערכות דו-סטריות בין זרועות המודיעין לקברניט. כמו כן, התמקד בהרחבת הפעילות המודיעינית לזירות חדשות ופרס שלוחות חשאיות בקפריסין ובאירופה, כבסיסים לחדירה עתידית לעולם הערבי. באותה עת גם יצר קשרים עם שירותי ביון זרים נוספים.

במאי 1948 מינה אותו בן-גוריון לאחראי על "אגף צבאי ופוליטי" במשרד החוץ בכפיפות ישירה אליו כשר הביטחון. בן-גוריון הטיל על שילוח, כאחראי על זרוע המודיעין המדיני ועל איסוף מידע בחו"ל, משימות דיפלומטיות חשאיות ורגישות. בהקשר זה בלט במיוחד התפקיד המרכזי שמילא במו"מ שהביא להסכם שביתת הנשק עם ירדן. מיד בתום מלחמת העצמאות נסע שילוח לארצות הברית כדי לארגן ולתאם את הפעילות המדינית והמודיעינית שם. אחר כך, כאשר שרטט בן-גוריון, בעצה אחת עם שילוח, את המבנה העתידי של קהילת המודיעין, מינה אותו לאחראי על זרוע המודיעין המדיני ועל איסוף מידע בחו"ל - המוסד.

מבנה זה, שחתם למעשה את עיצוב קהילת המודיעין הישראלית, קיים עד ימינו.

בן-גוריון הטיל עליו להקים את הגוף ולעמוד בראשו (בכפיפות ישירה לראש הממשלה). ב-13 בדצמבר 1949 הוקם המוסד וראובן שילוח עמד בראשו עד ל-1952.

לאחר שהתפטר מ'המוסד' חזר שילוח לשרת במשרד החוץ, ובו שימש ציר בשגרירות ישראל בווינגטון ואחר כך "יועץ מיוחד לשרת החוץ". ראובן שילוח נפטר ב-1959 והוא בן 49 בלבד.

תפוסותיו המודיעיניות, המדיניות והאסטרטגיות של ראובן שילוח מהוות

הבריטי השונות, הניח שילוח את היסודות לקשר ולחילופי מידע חשאיים עם שירותי מודיעין זרים. עם פרוץ מלחמת העולם השנייה הפעיל את קשריו הענפים עם השירותים החשאיים של בריטניה והתמקד בנושאי ריגול נגדי. הוא פעל נמרצות לשכנע את המודיעין הבריטי שהיישוב העברי בארץ-ישראל והקהילות היהודיות

ראובן שילוח עם דוד בן-גוריון, ירושלים, שנות ה-50

באירופה הכבושה רוצים ויכולים לסייע במאמץ המלחמתי בזירות ההתמודדות של שירותי המודיעין. בקשריו עם המודיעין הבריטי נולד מבצע הצנחנים הארץ-ישראליים, שהוצנחו מעבר לקווי האויב הנאצי.

ב-1943 החל ראובן לגלות עניין ב-OSS (Office of Strategic Services) - הארגון שקדם ל-CIA), וכבר לקראת סוף המלחמה זיהה את משקלה העולה של ארצות הברית במזרח התיכון ובעולם, כמעצמה שתתפוס את מקומה של בריטניה בהגמוניה העולמית הפוסט-מלחמתית. לפיכך חתר ליצור קשרים עם קהילת המודיעין האמריקנית.

ראובן שילוח (זסלנקי, לימים קיצר לזסלני) נולד בירושלים ב-9 בדצמבר 1909, בנם של הרב אהרון יצחק ושרה. לאחר שסיים את לימודיו בבית ספר "תחכמוני" המשיך את לימודיו בבית המדרש למורים ע"ש דוד ילין. שם גם למד את השפה הערבית, שהשליטה בה הקנתה לו יתרונות להמשך דרכו. כאשר התוודע ללשון ולתרבות הערבית, הבין שילוח סוד קיומו של היישוב העברי בארץ-ישראל נעוץ במידת היכולת להבין ולחוש את המתרחש בקרב האוכלוסייה שבתוכה אנו חיים ולתקשר עמה.

בשנת 1931, בהיותו סטודנט ללימודי המזרח התיכון באוניברסיטה העברית בירושלים, גויס שילוח על ידי דב הז, אז ראש המחלקה המדינית של ההסתדרות ו חבר המפקדה הארצית של 'ההגנה', לשירות המוסדות הציוניים. משימתו המודיעינית הראשונה הייתה בעיראק (1932). לאחר שהתמקם בבגדד וביסס את הכיסוי שלו כמורה לעברית, החל שילוח בהקמת תשתית חשאית של פעילים יהודיים בעת ששמר על קשר שוטף עם מפעיליו במחלקה המדינית.

ב-1935 יצא שילוח לשליחות שנייה בבגדד, הפעם בכיסוי של כתב היומון Palestine Post. בשליחות זו הרחיב את פעילותו לכל שטח עיראק ואף יצר קשר עם ראשי התנועה הלאומית הכורדית. שליחותו התקצרה בשל חשיפתו בידי שירותי הביטחון העיראקיים, אך הוא הצליח לשוב ארצה בשלום.

בארץ שולב שילוח בפעילות ארגון ההגנה. הוא הקים רשת ארצית ראשונה של מקורות שמשימתם הייתה לדווח על המתרחש בקרב הציבור הערבי ולאתר מבעוד מועד כוונות לפגוע ביישוב היהודי.

בשנת 1936, וברקע ה"מרד הערבי" (1936-1939), הועבר שילוח למחלקה המדינית של הסוכנות היהודית - ובה פעל עד קום המדינה.

בשנים 1937-39 יצא עם אליהו אפשטיין (אילת) ואליהו (אליאס) ששון למשימות איסוף בסוריה ובלבנון.

כאחראי על הקשר עם זרועות המודיעין

מאה שנה להולדת
ראובן שילוח

חשאים ולהפכם לנכסים דיפלומטיים חובקי אזור ועולם. בהקשר זה פעל שילוח לניצול צינורות מודיעין כדי לקדם קשרים גם עם מדינות ברחבי תבל שאינן מקיימות קשרים ממוסדים עם ישראל.

בד בבד מילא שילוח תפקיד מרכזי בגיבוש תפיסת הפריפריה של ישראל ובמימושה. מאחר שישראל הייתה מוקפת מדינות עוינות, הוא האמין שיש לנסות לפתח קשרים עם מדינות המעגל החיצוני הלא-ערביות הגובלות במדינות ערב, כמו טורקיה ואיראן המוסלמיות ואתיופיה, ולהשיג שיתוף פעולה עמן.

על בסיס אותה ראייה אסטרטגית, ראה שילוח חשיבות בשימור ובפיתוח של קשרי ישראל גם עם חלקי העם היהודי שמעבר למסך הברזל, ופעל להקמת ארגון "נתיב".

חזון רעיוני וארגוני, קסם אישי, יצירתיות מבצעית ויכולת לראות מעבר לאופק, לזהות צרכים וליצור גשרים - בעזרת כל אלה תרם ראובן שילוח את תרומותיו הייחודיות למודיעין הישראלי בכלל ול'מוסד' בפרט, והם שזיכוהו בתואר "אבי המודיעין הישראלי".

ויעדים לאומיים. בתוך כך ראה חשיבות רבה ביכולת לנצל את המודיעין שנאסף ואת הקשרים שנרקמו כדי לקדם את השגת המטרות הללו. בהקשר זה ראוי לציין כי שילוח האמין שלצד הצורך

כאחראי על הקשר עם זרועות המודיעין הבריטי השונות, הניח שילוח את היסודות לקשר ולחילופי מידע חשאים עם שירותי מודיעין זרים

להגן על המדינה מפני הסכנות האורבות לה, קיימת חובה מתמדת לאתר וליצור ערוצי הידברות עם האויב.

התרעה על סכנות מפני מלחמה, בצד תשומת הלב לזיהוי סיכויים לשלום - זו תמצית תורתו של ראובן שילוח, והיא שעמדה ביסוד פעילותו הנמרצת למצוא וליצור נתיבי הידברות עם מצרים וירדן, לנצל קשרי מודיעין

עד היום את הבסיס המוצק של 'המוסד' ושל קהילת המודיעין. אמנותו של שילוח כי פריסתו ודרכי פעולתו של 'המוסד' חייבות להיגזר ממצבה הייחודי של מדינת ישראל במזרח התיכון העוין ומהאחריות לגורל העם היהודי, מאפיינת את מבנהו ופעילותו של 'המוסד' עד היום הזה. 'המוסד', על-פי חזונו של ראובן שילוח, הוא גוף בעל פריסה עולמית המסוגל לתת מענה רחב ומגוון בזירות שבהן יש למדינת ישראל אינטרסים מודיעיניים, מדיניים, ביטחוניים ואחרים.

ראובן שילוח היה איש שטח ממוקד במשימתו אך לא פחות מכך - אדם בעל ראייה כוללת. היצירתיות הרבה שניחן בה, השכלתו הרחבה והניסיון המקצועי הרב שרכש במגעיו עם זרועות המודיעין הבריטי - אלה, בצד שליחויותיו וגיחותיו ללב העולם הערבי והכרתו המעמיקה את האויב שלצדו ובקרב נגזר עלינו לחיות - כל אלה יחד הניעו באורח בלתי נמנע את התהליך של התגבשות ראייה רחבה ואסטרטגית של מושג המודיעין ומהותו.

שילוח לא ראה במודיעין יעד בפני עצמו אלא מכשיר ואמצעי להשגת מטרות

שילוח חתן של

ראובן שילוח

כל הדרך שעשה ראובן שילוח בערי עיראק בכיסוי של מורה לעברית

יוכי וינטרויב

עד 50 רופיות לחודש. על-פי הדוח אמנם פעל בית ספר של "אליאנס" במוסול, אך שילוח ציין את הבורות בקרב היהודים החיים בכפרים שמסביב. הוא הדגיש שקיימת אצל יהודי מוסול "חיבה גדולה לארץ-ישראל". שילוח סיפר כי יהודי מוסול גאים מאוד בעובדה שהנוסע בן המאה ה-12, בנימין מטודלה, הזכיר בספר מסעותיו את עירם ואת בית הכנסת העתיק עובדיה. בעת ביקורו של שילוח כבר הפכו המוסלמים את בית הכנסת למסגד, ושילוח הביא אגדה עממית הקשורה בו: "יהודים אינם

בדוח² שהעביר לארץ נדרש שילוח למצבן הסוציו-אקונומי של הקהילות; ליחסים בתוכן ובינן לבין האוכלוסייה הערבית והכורדית; וליחסן לצינורות. את המידע שאב מפגישות עם ראשי הקהילות השונות, שאת שמותיהם ציין בפתח הדוח.

העיר הראשונה שהגיע אליה במסעו הייתה מוסול. מספר היהודים בקהילה, כולל כפרי הסביבה, 1,700. המקצועות שעסקו בהם: אריגה, צביעת בדים, מסחר וחקלאות. שילוח דיווח כי - "אינן עשירים בין יהודי מוסול", והוסיף כי יהודי מוסול מרוויח בממוצע 20

בשנת 1932 נשלח ראובן שילוח לעיראק¹, בכיסוי של מורה לעברית וסטודנט למדעי המזרח באוניברסיטת בגדד. מטרת השליחות הייתה לדווח למוסדות היישוב על מצב יהודי עיראק, וכן על היערכות הבריטים והעיראקים נוכח ההתפתחויות בארץ. בספטמבר אותה שנה יצא שילוח לסיור בצפון עיראק. הקהילות שביקר בהן: מוסול; ארביל; עמאדיה; דאהוק; סנדוכ; בעקובה; זאכו; עקרה; וקהילות קטנות יותר מסביב להן (תעתיק השמות הערביים, על-פי אופן כתיבתם בידי שילוח).

1. תודתנו לארכיון הציוני שהעמיד לרשותנו את המידע שעליו נשענת כתבה זו, ולגברת בתיה לשם על סיועה.
2. תיקי ראובן שילוח, תיק מכתבים מיהודי עיראק ורשימות, 1-25S\22631.

מנחה שנה להולדת ראובן שילוח

שילוח ניסה לאסוף פרטים על קהילות יהודיות, קטנות ככל שיהיו.

בדוח שהעביר לארץ הוא נדרש למצב הסוציו-אקונומי של הקהילות; ליחסים בתוכן ובינן לבין האוכלוסייה הערבית והכורדית; וליחס לצינות

כך, בעת ביקורו בעקרה, בדק גם מה עלה בגורל יהודי הכפר הסמוך שושה, ודיווח ש-20-40 שנה לפני

ביקורו "האדון חנו, איש עקרה, בעיניו ראה 120 בית שם". בעת ביקורו של שילוח בשושה נותרו שם רק עשר משפחות יהודיות. שילוח ציין כי חשיבותו של הכפר שושה בכך שקבור בו על-פי המסורת אוריה החתי, וכי בכל שנה בחג הסוכות עולים יהודי עקרה לקבר אוריה.

בכפר נוסף, ברזאן, חיו 42 שנה קודם שהגיע לשם כ-60 משפחות, אחר כך פחת מספרן ל-20, ובעת ביקורו יהודי ברזאן "מתארחים" בעקרה. הגדרת יהודי ברזאן כאורחים בעקרה באה, כנראה, להעיד

שהמשיכו לשמור על ייחודם כקהילה ולא נטמעו בקרב יהודי עקרה. באותה הזדמנות גם סיפר שילוח כי חמש משפחות שמוצאן בברזאן עלו ארצה. כפר אחר שביקר בו, בית אל-נור, היה מיושב כולו ביהודים - 15 משפחות. שילוח התייחס בדוח שלו גם לבני הארץ הלא-יהודים. כך, למשל, סיפר כי בעת מסעו מעקרה למוסול עבר גם בכפר סינג'ר, שרוב תושביו "יזידים עובדי השטן" החובשים כובעים אדומים ואשר "אינם יורקים בשום פנים ואופן כי בזה פוגעים הם בכבוד השטן". בעמאדיה שמע שילוח גם על רפואה עממית: "כורדי כי יכאב ראשו הולך אצל סייד (ממשפחת הנביא) וזה מניח את ידו על ראשו הכואב ויעבור הכאב".

כציוני וסיפר שהוא מתרים לטובת "קרן היסוד" וכי בשנת הקונגרס הציוני ה"ז (1929) נמכרו בארבל 500 שקלים ציוניים, יותר ממספר השקלים שנמכרו בעיראק כולה. בקרב יהודי ארבל הוא גילה בקיאות גדולה בכל שאלות הציונות והמפלגות הציוניות וגם הערצה לחיים ויצמן. בכל אחד מבתי הכנסת בארבל מצא שילוח קופסה של הקרן הקיימת לישראל, ו"אם יבוא מורה עברי מהארץ לארבל, מוכנה הקהילה להשתתף בהחזקתו ב-30-40 רופיות לחודש". לדבריו יש בארבל "ילדים שנקראו בשמות מנהיגי הציונות: וייצמן, הרצל, אחד העם, מונטיפיורי וכו'".

בארבל התגוררו יהודים, כורדים, ערבים ומעט נוצרים, ושילוח העיר כי ראש הקהילה, שהיה חבר גם

יכולים להיכנס בו. אבל יקרה שיהודי מישראל שבא ועמד לפני הפתח ואמר 'עובדיה, עובדיה, ישראל הנני, פתח שעריך ותנני לבוא אל ביתך', ותיפתח הדלת מאליה (אף כי נעולה על מנעול היא) ויבוא האיש בתוכה. דבר שכיח מאוד הוא לפי דברי יהודי מוסול". בעקרה, שלדבריו הייתה קרויה בפי חלק מתושביה היהודים "עקרון", מצא שילוח 130 משפחות ובסך הכול כ-800 נפש. גם כאן רוב היהודים עסקו במלאכת אריגת הבדים וצביעתם, והאחרים עסקו במסחר. מחוץ לעקרה חיו עוד 40 או 50 משפחות יהודיות שעסקו בחקלאות. שילוח ידע לספר כי האורגים מכרו מכנסיים לכורדים ב-2.5 רופיות בעוד עלות ייצורם 1.5 רופיה. עוד סיפר, כי לבית הכנסת יש "ווקף" (הקדש) בדמות כרמים,

יהודי עיראק בשנות ה-30, חברי תזמורת בגדית

בהנהלת המחוז, "משתדל להכניס ריב ומדנים בין הקורדים והמוסלמים (כי הקורדים יזידים הם ליהודים, ולא כן הישמעאלים)".

בדאהוק חיו בעת ביקורו כ-200 משפחות. שילוח סיפר כי "ראש הקהילה - המוח'תאר - הוא סנדלר אך גם בעל נחלאות".

על עמאדיה סיפר שילוח כי יש בה בסך הכול 50 משפחות, אבל "הקהילה מחולקת לשניים (זה שנה אחת) כנהוג בישראל. מחלוקת שפרצה בעניין [...] שהיה שייך לאישה אחת וכו'". גם כאן שני שלישים מן המשפחות מתפרנסות מאריגה; ל-20 מהמשפחות "נחלות, שדות וגנים"; יהודים אחרים הם רוכלים, ו"לעשירי הקהילה 500-600 פונט".

וכן גניזה גדולה מאוד. גם כאן ציין שילוח כי "שאיפת יהודי עקרה לעלות לארץ".

מטרת השליחות הייתה לדווח למוסדות היישוב על מצב יהודי עיראק, וכן על היערכות הבריטים והעיראקים נוכח ההתפתחויות בארץ

בארבל מצא שילוח הרבה יהודים דוברי עברית. את ראש הקהילה תיאר

70 שנה למלחמת החורף

סטנוגרמות נדירות שופכות אור על לקחי מלחמת החורף באפריל 1940 ועל מידת אחריותו של ראש אמ"ן

בני מיכלסון*

ראש מנהלת המודיעין (המשרד ה-5) - פרוסקורוב

ראש מנהלת המודיעין איואן יוסיפוביץ' פרוסקורוב שמונה לתפקידו ב־14 באפריל 1939 היה טייס צעיר וכישרוני בן 32, אשר לחם במלחמת האזרחים בספרד והתקדם מהר בסולם הדרגות והתפקידים בחיל האוויר. גם שלא היה לו ניסיון מודיעיני קודם, הוא התאים ביותר לתפקיד: טייס הפצצה אמין ומפקד יצירתי בעל אינטליגנציה גבוהה ביותר וזיכרון מדהים, בעל יושרה, איש שלא עירב שיקולים זרים בדוחות המודיעין שהפיץ.

ראש המודיעין בכנס הפקת הלקחים

בבוקר 17 באפריל 1940, בכנס הפקת הלקחים בראשותו של סגן שר ההגנה קוליק, קיבל ראש המודיעין את רשות הדיבור. סטלין ומרצקוב נכנסו לא פעם לדבריו של פרוסקורוב וקטעו אותם, אבל הוא הגיב על דבריהם וענה להם ללא חשש. להלן עיקרי דבריו:

אף שבמהלך הכנס כמעט שאיש לא העז למתוח ביקורת על סטלין אישית, המידע בפרסום זה שופך אור רב על מרבית ההיבטים של מלחמת החורף מהצד הרוסי ובתוך כך המודיעין

1. **מידע על "קו מנרהיים"**. פרוסקורוב ציין שהיה ידע רב על מרחב מוגן זה, אשר הכינוי עוד קודמיו בתפקיד, ועל העבודות הנרחבות שנעשו לאורך הקו החל ב־1 באוקטובר. מרצקוב ניסה לומר שהחומר לא היה מעודכן, אולם פרוסקורוב סתר את דבריו והוכיח שדיווחי הכוחות וסירוב בשטח אחרי המלחמה הוכיחו שתיק הגזרה היה מדויק למדי.
2. **האויב הפיני**. גם בנושא זה הוכיח פרוסקורוב שהמידע שמסר המודיעין היה מדויק וכי הערכת המודיעין באשר לסד"כ הפיני - כעשר דיוויזיות ועוד כמה צוותי קרב המבוססים על

המלחמה לא התפתחה כפי שקיוו הרוסים; אמנם הם השיגו לבסוף את מטרותיהם אך זה היה לאחר כמה מהתבוסות המשפילות ביותר שספגו. אבדות הרוסים במלחמה: 391,873 ומהם 126,875 הרוגים. ואילו לפינים אבדו 66,406, מהם 26,662 הרוגים.

תפקוד המודיעין

תפקודו של המודיעין במלחמת החורף נהפך לנושא המרכזי בכנס הפקת הלקחים. אלוף פיקוד לנינגרד, מרצקוב, המפקד בתחילת המלחמה, היה חייב להסביר את כישלונו ההתחלתי ותלה זאת קודם כל במודיעין בלתי מספק על "קו מנרהיים" ועל תורת הלחימה הפינית, בציינו שעומק הביצורים וכמותם הרבה של המוקשים לא היו ידועים לפני המלחמה. שר ההגנה וורושילוב נשא באחריות מיניסטריואלית ואישית למלחמה. בדוח שכתב על לקחי המלחמה, כבר שלושה שבועות לאחר שנסתיימה, ב־28 במאוס 1940 (ואשר הופץ לסטלין ולמספר מצומצם ביותר של חברי הפיקוד העליון), ציין וורושילוב כי למשרד ההגנה לא היה שירות מודיעין ראוי לשמו ולפיכך לא היה בידו המודיעין שהיה נחוץ למלחמה.

המודיעין הסובייטי בעת מלחמת החורף

המודיעין הסובייטי בתקופת מלחמת החורף כלל שתי זרועות עיקריות:

- שירות המודיעין של משרד ההגנה.
- שירות המודיעין של משרד הפנים. שירות המודיעין הצבאי (RU), לימים (GRU) נשא בנטל הכנת המודיעין למלחמה בפינלנד (כמו למלחמה במדינות אחרות - אויבות בכוח) ולמודיעין מלווה במהלך המלחמה. מערך האיסוף של שירות המודיעין התבסס בעיקר על יומינט (HUMINT), והוא כלל שלושה מרכיבים עיקריים: הנספחים הצבאיים ובעלי תפקידים אחרים, במסווה, בנציגויות הדיפלומטיות של ברית המועצות ברחבי העולם; סוכנים מושתלים בארצות היעד ובכללן פינלנד; וחברי המפלגות הקומוניסטיות (כולל זו של פינלנד) בעולם כולו, שהיו מאוגדים בקומינטרן.

כחודש לאחר שנסתיימה מלחמת החורף, ב־14-17 באפריל 1940 התקיים במוסקבה כנס הפקת לקחים מהמלחמה. הכנס נערך במסגרת הוועד המרכזי של המפלגה הקומוניסטית מתוך מטרה ללמוד מהמלחמה ולהחליף רשמים מניסיונם הקרבי של המשתתפים. שר ההגנה קלימנט וורושילוב (VOROSHILOV) וסגנו

איואן יוסיפוביץ' פרוסקורוב

גיאורגי קוליק (KULIK) ניהלו את המושבים, אולם זה היה סטלין עצמו שהנחה את הכנס כולו. 46 מפקדי חטיבות, דיוויזיות, קורפוסים, ארמיות ונושאי התפקידים הבכירים במשרד ההגנה ובמטכ"ל השתתפו בכנס. סטלין, אשר נשא נאום ארוך, הסביר את נקודת השקפתו על המלחמה. הסטנוגרמות של כנס זה נשמרו ואף תורגמו לאנגלית. אף שבמהלך הכנס כמעט שאיש לא העז למתוח ביקורת על סטלין אישית, המידע בפרסום זה שופך אור רב על מרבית ההיבטים של מלחמת החורף מהצד הרוסי ובתוך כך המודיעין.

מלחמת החורף

ברית המועצות תקפה את פינלנד מתוך מטרה לממש את חלקה על-פי הסכם ריבנטרופ-מולוטוב ולהפכה לחלק בלתי נפרד ממרחב ההשפעה של המדינה הסובייטית ובתוך כך להקים לצבא האדום בסיסים על אדמת פינלנד ולהציב בהם כוחות לוחמים - כל זאת תוך חיסול, למעשה, של מרחב המגן העיקרי של פינלנד, "קו מנרהיים", כהכנה למלחמה עתידית עם גרמניה.

* אל"מ (מיל'), היסטוריון, מוזיאון הלוחם היהודי במלחמת העולם השנייה; לקבלת המאמר המלא: bennymichelsohn@isdn.net.il

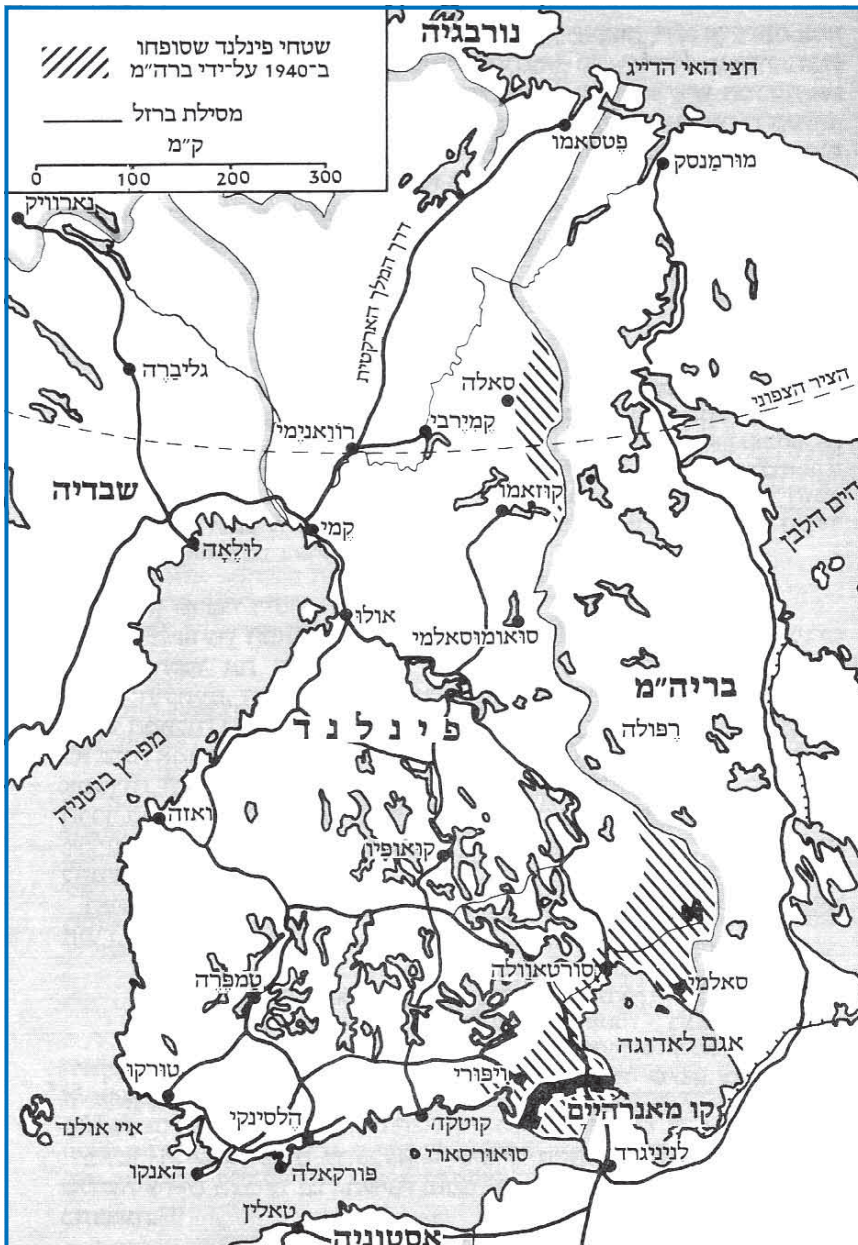

כ־30 עוצבות עצמאיות - תאמה את המציאות.

3. **תת-המקלע "סואומי" (SUOMI).** מפקדי הצבא האדום וסטלין בראשם פסלו נשק זה ותיארו אותו כמתאים למשטרה. כאן סטלין נאלץ להודות שהם בחנו גם תתי-מקלעים אמריקניים אך נראָה להם שאין הצבא יכול להשתמש בנשק זה וכי הם לא הבינו את משמעות הפעלתו ביעדים מבוצרים ובשטחים מיוערים בטווחים קצרים.

4. **תוצרי המודיעין.** לקטי המודיעין, האשגרים, הדוחות והסיכומים לא הגיעו בדרך כלל לכוחות הלוחמים ולמפקדי השדה. גם אלה שהגיעו היו חלק קטן ביותר מהמידע שהיה ברשות המודיעין. תלונות רבות עלו בנושא זה במהלך הכנס והופנו לראש המודיעין. כאן יש לציין, כי בתקופת סטלין נאסר על קציני הצבא האדום ומפקדיו לקרוא עיתונים וספרות שפורסמו בחו"ל גם אם הם מקצועיים. היה חשש כי בספרות זו יש תיאורים ודעות אנטי-קומוניסטיות העלולים להזיק. מצב זה יצר תלות רבה בחומר המודיעין שהופץ, אלא שגם חומר זה היה מסווג, ולמפקדים רבים לא היו הרשאות לקרוא אותו ואחרים חששו לקרוא פן יבולע להם. אמנם הגיעו למנהלת המודיעין כמויות אדירות של פרסומים מכל נציגו ושלוחותיו בחו"ל, אבל אף פעם לא היה מספיק כוח אדם מחקרי מיומן כדי לעיין בכל החומר ולעבדו. כאשר ציין סטלין בפני פרוסקורוב שהוא היה מצפה מאנשי המודיעין שיעשו פרפרזה מהחומר המגיע (ינקו אותו מאנטי-קומוניזם) ויפיצו אותו, ענה פרוסקורוב כי יזדקק ל-15 איש שיעבדו כמה שנים לטפל בחומר. ולטענות המפקדים באשר להפצת חומר רלוונטי, ענה פרוסקורוב שהוא עשה סקר בקרב המפקדים בנושא קריאת חומר מודיעין שהגיע לידיהם והסתבר שהם לא קראו אפילו 20 אחוזים ממנו. בעוצבות מסוימות היו מונחות סקירות המודיעין על המדף למשך שלושה-חמישה חודשים בלי שיעיינו בהן. הוא הציג סקר זה בפרוטרוט, כולל ציון שמות אנשים ויחידות.

5. **סוכנים ומודיעים.** בעניין זה השקיע שירות המודיעין מאמץ גדול להחדיר סוכנים לשטח האויב למרחק 70 ק"מ ויותר מעבר לאזור הלחימה. מרבית סוכנים אלה הוצנחו (בשנת 1939 הצנחות בכלל והצנחת סוכנים בפרט היו נדירות ביותר בעולם) עם משקפות ומכשירי קשר והעבירו בתחילה מידע יקר ערך. אולם מהר מאוד הם נתפסו. הנחות היסוד של המבצע - שהפינים יקבלו אותם בפרחים

ה-7. לשום ארמיה אחרת שלחמה במלחמה לא הייתה מחלקת מודיעין. נוצר אפוא מצב שגם כאשר הוקמה החזית הצפונית-מערבית בפיקודו של טימושנקו, לא הייתה למפקדת החזית מחלקת מודיעין, והוא הביא סגל מודיעין מהפיקוד הקודם שלו - קייב. כל מחלקת מבצעים במפקדות העוצבות מינתה קצין או שניים שימשו קציני מודיעין, אולם הם חסרו כל הכשרה מוקדמת במקצוע. בשל היעדר מודיעין שדה - גם כשהגיעו סקירות מודיעין ממנהלת המודיעין או ממפקדת מרצקוב לעוצבות לא היה מי שיעכל את החומר וישם אותו כראוי, ומאידך גיסא - גורמי האיסוף והמודיעין שהיו בעוצבות, כמו היחידות האוויריות שצילמו מהאוויר לצורכי הנדסה או קת"קים מוטסים של התותחנים, לא הוכוונו לאיסוף ידיעות שהיו דרושות

ושהכוחות הלוחמים יחברו אליהם בתוך ימים מספר - לא התממשו, והתארכות המלחמה הייתה בעוכרי העניין של הפעלת הסוכנים. הם לא התאימו לשהייה ארוכה בארץ אויב, לא מבחינת כישוריהם ולא בהכשרתם ובציודם, ולכן רובם נתפסו מהר מאוד בידי הפינים, וחוסלו.

6. **הלקה העיקרי - אין חיל מודיעין (מודיעין שדה).** פרוסקורוב העלה את הלקה העיקרי שהציק לו: אין חיל מודיעין או מערך מודיעין שדה בכוחות הלוחמים. לחטיבות, לאוגדות, לגייסות ולארמיות אין מחלקות מודיעין. מחלקת המודיעין היחידה הייתה בארמיה ה-7 בחלק השני של המלחמה, מסיבה פשוטה - מרצקוב, כאשר הורד בתפקיד והתמנה למפקדה, לקח אתו את מחלקת המודיעין הפיקודית של פיקוד לינגרד לארמיה

על תיקונם כראוי לקראת המתקפה הגרמנית, אם כי כנס הפקת הלקחים תרם רבות לשינוי הגישה ולהבנה שיש צורך בשינוי מהותי.

כמה מהלקחים חשובים אף לימינו אלה, ובחלקם אף פגשנו במלחמת לבנון השנייה: הכנת חומר מודיעין שטח, תיקי גזרה ו"דע את האויב" נראים נכונים להיום כאז; הבנה לקויה של הפעלת אמצעי לחימה בידי האויב, אי-קריאת הקצינים את חומר המודיעין, הקושי של קציני המחקר להתמודד עם חומר גלם רב ה"מציף" אותם, וחשיבות חיל המודיעין בכלל ומערך מודיעין השדה בפרט.

למרות הטרגדיה האישית של ראש מנהלת המודיעין במלחמת החורף, פרוסקורוב, קצין מצטיין וטייס מוכשר אשר יושרתו הייתה במקרה זה בעוכריו - תכונותיו האישיות בהחלט יכולות לשמש מופת לכל קצין מודיעין בבואו במגע עם מפקדים וקברניטים: יושר אינטלקטואלי, ענווה וצניעות, נון-קונפורמיזם ואומץ לב ודבקות במטרה. לעתים קצין המודיעין משלם מחיר על תכונותיו אלו, ובמקרה זה שילם פרוסקורוב ביקר מכול - בחייו.

פרוסקורוב בכנס, אשר חשפו ברבים את ערותו של סטלין, היו ברקע העניין. את מקומו של פרוסקורוב תפס פיליפ איואנוביץ' גוליקוב (GOLIKOV), "אומר הן" של סטלין, אשר ברבות הימים הגיע לדרגת מרשל של ברית המועצות אף שהיה ראש המודיעין בעת הפלישה הגרמנית לרוסיה. פרוסקורוב, שהעריך כי המלחמה בפתח, דחף לקבל מינוי חדש, ובספטמבר 1940 מונה לסגן מפקד חיל האוויר, בתפקיד מפקד זרוע המפציצים ארוכי הטווח ובדרגת לוטננט-גנרל. אולם גם בתפקיד זה הוא לא החזיק מעמד זמן רב ובאמצע חודש יוני אותה שנה, כמה ימים לפני הפלישה הגרמנית, פוטר גם מתפקידו זה.

ב-18 באוקטובר 1941, בהיותו בן 34 בלבד, הוצא להורג בירייה בפקודה אישית של בריה, ראש ה-NKVD.

סיכום

המודיעין הסובייטי במלחמת החורף ניתן לבחינה כקדימון למבצע "ברברוסה", הפלישה הגרמנית לברית המועצות שהתרחשה מעט יותר משנה מאוחר יותר. נראה כי מרבית הכשלים שאפיינו מודיעין זה במלחמת החורף לא באו

למפקדים. במיוחד יש לציין את גדודי הסיוור האוגדתיים (SRB): על-פי התו"ל הסובייטי הם נועדו למלא תפקיד מודיעיני חשוב, אלא שבהיעדר דרישות, מודעות והכוונה - הם נוצלו כגדודים לוחמים לתפקידים משניים, כמו אבטחת אגפים ומילוי פערים בגזרות משנה. כאן המשיך פרוסקורוב וציין שהתריע על מחדל זה כבר בדיוני מועצת ההגנה העליונה בחודש יוני, בנוכחות סטלין, אולם דבר לא נעשה. דבריו נאמרו על רקע המאמץ האדיר שנאלצו לעשות העוצבות כולן ובכל הדרגים כדי להשיג מודיעין מדויק על "קו מנהיגים" בעיקר בחלקה השני של המלחמה, בייחוד השקעה רבה בסיוורים למיניהם כולל סיוור מפקדים בקדמת החזית.

פיטורי ראש המודיעין

ביולי 1940, כשלושה חודשים לאחר כנס הפקת הלקחים במלחמת החורף, פוטר איואן יוסיפוביץ' פרוסקורוב מתפקיד ראש מנהלת המודיעין במשרד ההגנה ונשאר באופן זמני ללא תפקיד. סטלין מעולם לא פרסם את הסיבות לפיטורין, אולם לא מן הנמנע שהעימות ביניהם בכנס הלקחים ובעיקר דברי

כל הכבוד

שאל שמאי: מקור הסמכות בשבירת צפנים ב-8200*

(1925-1972)

מפרספקטיבת הזמן - מטובי שוברי הצפנים בעולם. הוא פיתח בעצמו וללא כל הדרכה שיטות מקוריות לשבירת צפנים והקנה אותן לפקודיו, התקדם בדרגות ובתפקידים והיה לבסוף למפקד תחום פיצוח הצפנים ביחידה 8200. תרומתו האישית הייחודית בשבירת צפנים ובהשגת מודיעין התרעתי ומודיעין למבצע השתקפה בכל צומתי ההכרעות בזמנו:

במלחמת סיני ב-1956, ב"קרבות על המים" בשנות ה-60, בערב מלחמת ששת הימים (1967) ובמהלכה, במלחמת ההתשה שלאחריה, ובין המלחמות - במבצעי מודיעין רבים. על הישגיו בתחום זה, ועל המודיעין היקר מפז שהושג בזכות עבודתו, זכה שאול בפרס ביטחון ישראל.

לאחר שנפטר ביולי 1972 זכה שאול לצל"ש הרמטכ"ל על הישגיו המקצועיים והיה בכך לראשון והיחיד בצה"ל (עד אז) שזכה לצל"ש הרמטכ"ל שלא בשדה הקרב. על שמו קרוי בניין "שאול" ביחידה.

מנחם בידרמן
קצין מורשת מתנדב ביחידה

ממייסדי 8200 הבולטים בתרומתם הייחודית נציין את שאול שמאי. יליד עיראק, לוחם פלמ"ח שצורף במלחמת העצמאות, תחילה כאלחוטן, לחוליות ההאזנה בחזית הדרום. שמאי, בקי ברזי השפה הערבית, הוצב באזור גדרה במפקדת חזית הדרום והיה מופקד על קליטה ותרגום של החומר הגלוי. את כניסתו לעולם פענוח הצפנים עשה ביחזמתו ובאופן עצמאי - במקום להעביר מברקים מוצפנים שנקלטו אצלו לפענוח במרכז ההאזנה ביפו, החל לנסות את כוחו בשבירתם והפגין יכולות יוצאות מגדר הרגיל בתחום זה. ביולי 1948, לאחר כיבוש רמלה ולוד, שמאי הועבר לחוליית ההאזנה שם. גם הפעם נהג "ראש גדול" ולא הסתפק בעבודתו כאלחוטן אלא שבר ופענח בכוחות עצמו את החומר המוצפן. בכך, ובשונה ממצבן של חוליות האזנה אחרות, נהנה הבסיס ברמלה מיכולת לקלוט, לשבור ולפענח מברקי כ"ס.

אברהם שרוני, מוותיקי יחידה 8200, סיפר כי לנוכח הפגנת כישוריו כמפענח נשלח שמאי בעת הלחימה למפקדה ביפו, כדי להשתלם בתחום שבירת כ"סים. לאחר שעמד במבחן הנדרש אצל שרוני, חזר שמאי לחזית הדרום כדי להמשיך לתרום מיכולותיו לכוחות הלוחמים בשטח. לאחר כיבוש באר שבע עבר שמאי בסוף אוקטובר 1948 לשרת בבסיס היחידה במקום. בתום מלחמת העצמאות השתחרר שמאי מצה"ל כדי להשלים את לימודי הבגרות וללמוד מוזיקה. אולם, הוא שוכנע להישאר ביחידה כאזרח עובד צה"ל (אע"צ) וצורף לתחום שבירת הצפנים.

בעת שירותו (תחילה כאע"צ ואחר כך כקצין קבע) הגיע שמאי להצלחות ולהישגים יוצאים מן הכלל והיה למעשה - כך עולה

* מבוסס על הכתבה "המייסדים בתחום הצפנים" (חלק שני) שפורסמה בגיליון "מגדלור" מס' 11 (אוגוסט 2008)

דורון תמיר רואה דברים למרחוק

ראיינו: אפרים לפיד ויוכי ארליך
כתבה: יוכי ארליך

תמיר מתרעם "בדם לבו" על הנסיגה הנוראית שחלה לדעתו בתחום המקצועי המודיעיני בעשר השנים שחלפו מאז סיים את תפקידו כקמנ"ר, כפי שנחשפה במלחמת לבנון השנייה

יישום לקחים מתקיים תהליך מתמשך של שינוי והתאמה, שתכליתו להרחיב מחדש את תחומי אחריות קמנ"ר.

3. חיזוק המודיעין הקרבי למודיעין השדה והתאמת המענים המודיעיניים והאיסופיים לאתגרים המשתנים, ביחוד נוכח השינוי במאפייני פעילות ארגוני הטרור. לפי תמיר יש לתת "טיפול יתר" למודיעין הקרבי נוכח השינוי המהותי שחל במאפייני האיום על ישראל. צה"ל אמנם הפיק לקחים והוא עושה את ההתאמות הנדרשות לשדה הקרב המשתנה, אך תמיר חש כי בתחומי עיסוקו בעולם העסקים המודיעיניים להכרח לצמצם את הפער בין אתגר למענה היא גדולה יותר.

4. הרחבת אופקים ושליטה ביותר מדיסציפלינה אחת. קמנ"ר, האחראי על גיבוש תכנית העבודה של חמ"ן ותקציבו, חייב להרחיב את תחומי

חברות שעניינן פיתוח ביטחוני ועסקי, סגן נשיא "נס טכנולוגיות", וכיום מוביל בחברה ישראלית המתמקדת בעיצוב, פיתוח, ייצור והפצה של מערכות הגנה וביטחון בישראל ובחו"ל.

שאלה ראשונה לתמיר: לו היית משמש היום בתפקיד קמנ"ר, במה היית פועל בשונה ממה שעשית אז?

בתשובתו נדרש תמיר לחמישה נושאים:

1. העלאת גיל הפרישה של קצינים בכירים בצה"ל. תמיר השתחרר מצה"ל בגיל 44, והוא מביע תחושת החמצה גדולה מכך שצה"ל משחרר משירות סדיר את קציניו הבכירים (במיוחד תא"לים ואלופים) בגיל צעיר כל כך, כאשר הם בשיא תהליך הבשלתם ובגרותם המקצועית. כשהוא מעיד על ניסיונו האישי, הוא מתאר (בצניעות יש לומר) את הבשלות שאפשרה לו לקטוף פירות כאשר השתלב במגזר העסקי-טכנולוגי לאחר שחרורו. למרות זאת, תמיר גורס שצה"ל צריך ללמוד להפיק את מרב התועלת מבכיריו בתוך שורות הסגל הסדיר ולפרקי זמן ארוכים וממושכים יותר.

2. הרחבה מחדש של גבולות האחריות והסמכות של קמנ"ר. תמיר, שממשיך לשרת במילואים בחמ"ן גם לאחר שחרורו, מציין את השינוי המשמעותי שחל בתחומי האחריות של קמנ"ר מאז כיהן בעצמו בתפקיד זה. תמיר מזכיר כי במסגרת יישום המלצות ועדת אגרנט, לאחר מלחמת יום הכיפורים, תפקידו של קמנ"ר כלל שני מרכיבים עיקריים: מפקד חיל המודיעין, וראש המטה, כולל כל מערך השדה. גבולות האחריות הרחבים של קמנ"ר ויכולת מנגנון חמ"ן לקבל החלטות אפשרו לעומד בראשות אמ"ן להתמקד במהות האסטרטגית של תפקידו ולפנות את סדר יומו לאג'נדה המוכתבת על ידי הרמטכ"ל, שר הביטחון, הממשלה וראש הממשלה, בהיותו הקמ"ן של הממשלה כולה. כיום משמש קמנ"ר בעיקר ראש המטה, אבל במסגרת

ילדות: דורון, חניך בני עקיבא, בן יחיד להוריו, דור שני לשואה מצד אביו ונצר למשפחת רבנים מהוללה מצד אמו

המפגש עם תא"ל (מיל') דורון תמיר, לשעבר קמנ"ר, סגן נשיא "נס טכנולוגיות" בעבר ובכיר בחברת Silver Shadow המשגשגת בהווה, היה מובטח כמפגש מרתק עם איש רב-פנים. וראשית שקיפות: הכרתי את דורון בהיותו סא"ל תמיר, לשעבר קמ"ן 162, כאשר הגיע לשמש מפקדי כרע"ן 20 באמ"ן-מחקר (1982) היישר מזירת המלחמה. כאז גם היום בולט דורון ברושם הראשוני שהוא משאיר - מקפיד על צניעות, שומר על פרופיל נמוך ובה בעת מקצוען, נאמן לעצמו ולאמת שלו, חף מכל פוזה, מהסוג ההולך ונעלם בימינו, אדם שהיית רוצה שיעמוד לצדך לעת הצורך.

דורון תמיר נולד ברחובות בשנת 1950, בן יחיד לאמו (אידה) ולאביו (יוסף). משפחתו של האב, כולל אשתו וילדיו, הושמדה כולה בשואה באוקראינה. אחרי המלחמה (בשנת 1948) עלה האב, שהיה קצין קשר בצבא האדום, לישראל, ופגש באמו של דורון. בגיל עשר עבר דורון עם משפחתו להתגורר בירושלים והתחנך במוסדות חינוך דתיים, כיאה לנצר למשפחת רבנים מהוללה מצד אמו. את לימודיו התיכוניים השלים בסמינר ליפשיץ (כיום תיכון הימלפרב) בירושלים, ואת אשתו רותי פגש כשהיו שניהם מדריכים בתנועת "בני עקיבא".

בשנת 1968 התגייס תמיר לצה"ל והחל בקריירה צבאית ארוכת שנים. בראשית דרכו היה מפקד מחלקה בפלוגת סיו, אך לאחר שנפגע בתאונה בעת שירותו הצבאי עשה הסבה לתחום המודיעין הצבאי, תחילה כקצין פענוח ואחר כך קמ"ן חטיבה, קמ"ן אוגדה סדירה, רע"ן במחקר, סגן רח"ט מחקר וקמ"ן פיקוד. הוא השתחרר בדרגת תא"ל בשנת 1995, לאחר ששימש קמנ"ר.

מאז, הוא עושה חיל בתחום העסקי-ביטחוני. נקודות ציון בולטות: ניהול

דורון תמיר: לקחיו של קמ"ן אוגדה 162 במלחמת לבנון הראשונה (1982)

תמיר מונה לתפקיד קמ"ן אוגדה 162 בפברואר 1981. האוגדה הייתה אוגדה מטכ"לית סדירה שהוצבה עד אז

את היצירתיים שבהם להיחשף לעולמות המחקר, הפיתוח והעשייה בחממות ובמפעלי ההייטק בארץ ובחו"ל, ברפא"ל, במפעלים מתקדמים, באקדמיה ובתפקידי נספחות בחו"ל. לאחר תקופות השאלה של כמה

הידע שלו כדי שתהליך קבלת ההחלטות שלו יהיה ענייני ונכון. תמיר נזכר בימיו הראשונים בתפקיד, בבקשו להיכנס לעובי הקורה בתחומים הקשורים יותר לעולם הטכנולוגיה. הוא לא נרתע מלהתמודד עם "פרות קדושות" שנהנו מחסינות הצורך בשמירה על סודיות. המסר העיקרי היה הצבת גבולות וקביעת סדר עדיפויות מושכל, ללא מורא וללא רגשי נחיתות מול איש.

סיום לבדיקת מעברות הירדן - דורון תמיר מוביל את הסיוור (1971)

צה"ל אמנם הפיק לקחים והוא עושה את ההתאמות הנדרשות לשדה הקרב המשתנה, אך תמיר חש כי בתחומי עיסוקו בעולם העסקים המודעות להכרח לצמצם את הפער בין אתגר למענה היא גדולה יותר

המידע הקיים ברשתות השונות בעולם העסקי מגיע במהירות עצומה לכל מי שחפץ בו ולכן יש לעשות הבחנה חדה בין תחומים שאכן יש לשמור על חשאיותם המרבית, לבין נושאים שממילא מתגלים מהר ברשת. זאת במיוחד נוכח הניסיון שנצבר ושמוכיח כי השילוביות בין המערכות הצבאיות לאלה העסקיות-אזרחיות מאפשרת חיסכון במשאבים וניצול מיטבי של ההישגים הטכנולוגיים ללא פגיעה בעקרון הסודיות.

כדי לעודד אנשים לחשוב "מחוץ לקופסה", יש לעודד את היצירתיים שבהם להיחשף לעולמות המחקר, הפיתוח והעשייה בארץ ובחו"ל

בפיקוד המרכז, בבקעה. האוגדה צברה ניסיון רב בהיערכות ובתרגול בשטחים הפתוחים של סיני, אולם, שלושה חודשים לאחר שהגיע הוצבה האוגדה ברמת הגולן, והיא נדרשה מעתה

שנים ישולבו הקצינים מחדש בצה"ל כשהם נועזים, בשלים וכשירים יותר לתרום תשומות בעלות משמעות לקידום פתרונות יצירתיים בתחומי עיסוקם ופעילותם.

5. העשרת עולמם של קציני המודיעין בדרגות הבכירות. כדי לעודד אנשים לחשוב "מחוץ לקופסה", יש לעודד

להתמודד עם אתגר שונה בתכלית - הצבא הסורי. תמיר מציין לטובה את ההיערכות המוקדמת שנועשה באוגדה במשך כשנה לפני המלחמה בכל הנוגע ללימוד השטח, הכנת העזרים והאמצעים

המסר המחמיר של תמיר: על ישראל להיערך ולפעול מול יכולות האויב (גם איראן) ללא קשר לכוונותיו

המודיעיניים שנדרשו לה (גם בזכות הסיוע שקיבל מהמודיעין של אוגדה 36 ואוגדה 252). לאחר התחממות הגזרה ואירוע המסוקים שבו השמידו מטוסי חיל האוויר מסוקים סוריים בג'בל סנין, הוצבה האוגדה צפונה יותר.

דורון מקבל מסדר סיום קורס קמ"נים (1993)

הידרדרות משמעותית ביכולת המקצועית של אנשי המודיעין שהיו אמורים לספק מודיעין לשטח. המידע המודיעיני היה קיים, במטכ"ל, באמ"ן ובפיקוד הצפון שאף הקים מוצב חיזבאללה תת-קרקעי כדי לדמות בתרגילים את ההתמודדות מולו. אבל, חלק מהמודיעין לא היה בידי הכוחות הלוחמים ודאי שלא הגיע לידיהם בזמן אמת. מזל גדול שהצבא התעשת בעקבות תהליך הפקת לקחים עמוק ורציני, והמצב כבר השתנה לבלי הכר לטובה".

תפקידים משמעותיים בקריירה הצבאית: "דורון המדריך" ו"דורון הנושא באחריות"

כאשר הוא מתבקש לציין מהם שני התפקידים המשמעותיים בקריירה הצבאית שלו, תמיר בוחר לציין בהתרגשות את "דורון המדריך" - מפקד קורס קמ"נים (1978-1980), ואת "דורון הנושא באחריות" - סגן רח"ט מחקר האחראי למחקר הצבאי, לטרור, לטכנולוגיה ולמבצעים (1990-1992). בחוש דרמטי מיוחד הוא מתאר כיצד חש בעוצמת האחריות שרבעה על כתפיו ואת ייחודיות התרומה שנדרש לה בשני אירועים מרכזיים: בעת מלחמת המפרץ הראשונה וההיערכות המחמירה שנקטה נוכח האפשרות לירי טק"ק בלתי קונוונציונלי נגד ישראל; ובמבצע לחיסול המנהיג השיעי מוסאווי (1992). המסר המחמיר של

של לוחמים נחושים וחדורי אמונה מתוך מארבים והסבו לצה"ל אבדות. מעתה נדרש המודיעין גם לאסוף מודיעין וגם לספקו מיד ומעבר לגבעה. תמיר מדגיש כי שוב ושוב פגש דפוס זה של איחור בהיערכות המודיעינית, גם כמתבונן מהצד (בשירות המילואים שהוא ממשיך לעשות מאז שחרורו): קיומו של פער משמעותי מתמיד בין האתגרים שמציבה המציאות המשתנה ובין המענה האיסופי והמודיעיני הנדרש - מייד, יצירתי, פרי חשיבה מחוץ לקופסה.

המודיעין במלחמת לבנון הראשונה לעומת המודיעין במלחמת לבנון השנייה ולאחריה: שיקומו מחדש של מודיעין השטח

תמיר מתרעם "בדם לבו" על הנסיגה הנוראית שחלה לדעתו בתחום המקצועי המודיעיני בעשר השנים שחלפו

תמיר, הרלוונטי גם לימינו: על ישראל להיערך ולפעול מול יכולות האויב (גם בהקשר האיראני) ללא קשר להערכה מֶהָן כוונותיו.

שאלת סיום במבט קדימה: מה מאחל תמיר למודיעין?

תמיר מציין שני אתגרים בתקווה שהמודיעין יעמוד במבחנם: קיצור משך הזמן הנדרש להעברת המידע המודיעיני מגופי האיסוף והמחקר לאלה הלוחצים על ההדק; ובהיבט האסטרטגי - יכולת לתת התרעה מהסוג המורכב העומד לפתחנו.

מאז סיים את תפקידו כקמ"ן, כפי שנחשפה במלחמת לבנון השנייה (גם אם הוא מדגיש, שלא המודיעין היה האחראי להצלחתו או לאי-הצלחתו של המבצע). "מודיעין השטח התרסק", כך אומר תמיר. "בשנות ה-80 של המאה הקודמת היה ענף השטח במודיעין פיקוד הצפון הענף המוביל. הוא היה היצרן העיקרי של עזרי השטח, נמנו בו כ-40 אנשי מקצוע מעולים, ורע"ן שטח היה הקמ"ן המוביל.

לעומת זאת, בשנים שקדמו למלחמת לבנון השנייה, ולמרות אמצעי הפוטוגרמטריה המתקדמים - חלה

פעילות עמותת "אגמון"

מאמץ בשת"ף עם "צוות" ו"שובל" למנוע פגיעה בשכר הגמלאים

במוקד הפעילות של עמותת "אגמון" בתקופה האחרונה, בשיתוף עמותת "שובל", עמד המאבק למנוע את מימושם של ניסיונות משרד האוצר לפגוע בציבור הגמלאים באמצעות הפרדתם מצה"ל. המאבק למנוע את ניסיונות האוצר לשינויי חקיקה או למחטפי חקיקה ("חוק ההסדרים") נחל עד כה הצלחה. המאבק נעשה בתיאום עם ארגון "צוות" (אגודת גמלאי צה"ל) על בסיס אותה מידת המחויבות המוסרית של המדינה כלפי המשרתים בקהילת הביטחון ובשל תנאי השירות הדומים. ארגון "צוות", שלא בתיאום ולא על דעת אגמון ושובל בוחן, באמצעות המטה הכללי של צה"ל, חלופת סל הטבות הכוללת ביטול ההיוון בגיל 65, כל תוספות השכר שניתנו במשק ("הסכם עיני") ועוד כמה הטבות ייחודיות לגמלאי צה"ל צעירים (בגיל ובוותק של הגמלאות). אנו עוקבים בצמידות ל"צוות" להתפתחויות בתחום זה שיש בהן כדי לפגוע ולשנות את מעמד גמלאי מערכת הביטחון.

כל ההצעות של האוצר, כפי שהובאו לידיעתנו, אינן מפצות על שחיקת הגמלה, בעיקר לפורשים הצעירים בגילם ובדרגתם. כמו כן ההצעות הללו מהוות פגיעה בזכויות המוקנות שניתנו למשרתי קהילת הביטחון בתחילת שירותם.

פעילות עמותת "אגמון" בתחום התרבות

עמותת "אגמון" קיימה גם פעילות מגוונת בתחום התרבות, וזו כללה: מופעים וסרטי איכות, הרצאות של ד"ר אפי זיו בנושאי אמנות, מועדון הזמר (אלהו הכהן ואורה זיטנר) וסדרת הרצאות של הסופר מאיר שלו בתחום הספרות. בחלק מהאירועים הללו השתתפו גם חברי "שובל". כל האירועים הללו נערכו במל"מ. נוסף על כך, איציק ברזלי הציג כמה מצויוריו בתערוכה, להגל ביקור חברי חיד"ה במרכז למורשת המודיעין. כמדי שנה תקיים עמותת "אגמון" בט"ו בשבט טקס נטיעות ביער "אגמון" בהשתתפות החברים שהגיעו לגבורות.

נעם שפירא

מנכ"ל עמותת "אגמון"

עלייה בשביעות הרצון של הציבור מצה"ל, שב"כ ו'המוסד'

בשנת 2009 עלתה רמת שביעות הרצון של אזרחי ישראל מהשירותים הציבוריים שקיבלו לעומת שנים עברו. שביעות הרצון הכללית הייתה 3.15 בממוצע (דירוג עולה בסולם 1-5, מ"מאוד לא מרוצה" עד "מרוצה מאוד"). כך עולה מהמחקר השנתי של אוניברסיטת חיפה. הציבור הביע שביעות רצון גבוהה יותר ממשרתי הציבור (3.01) ונמוכה במעט - מהמוסדות המעסיקים אותם (2.86).

העלייה המשמעותית ביותר נמצאה כלפי צה"ל, המשטרה ובתי הסוהר. רמת האמון במערכת הביטחון היא הגבוהה ביותר מכלל מוסדות הציבור שנבדקו: צה"ל - 3.89 (לעומת 3.61 ב-2008); שירות הביטחון הכללי - 4.01 (לעומת 3.88 ב-2008). רמת האמון כלפי המשרתים במערכת הביטחון: כלל חיילי צה"ל - 4.08 (לעומת 3.89 ב-2008); המפקדים והקצינים בצה"ל - 3.94 (לעומת 3.75 ב-2008); המשרתים בשירות הביטחון הכללי - 4.02 (לעומת 3.93 ב-2008); והמשרתים ב'מוסד' - 4.08 (לעומת 3.90 ב-2008).

ממצא זה בולט במיוחד לאור הירידה שחלה בתחום זה בגלל מלחמת לבנון השנייה. המחקר מציע לייחס את שינוי העמדה כלפי צה"ל לתהליך השיקום הפיזי והנורמטיבי בשנים האחרונות ולהישגים הנזקפים לזכותו בחזיתות. המחקר נערך במחלקה למנהל ומדיניות ציבורית באוניברסיטת חיפה בשיתוף המחלקה למנהל ומדיניות ציבורית באוניברסיטת בן-גוריון. החוקרים: פרופ' ערן ויגודה-גדות ופרופ' שלמה מזרחי.

עוד על המחקר ראו: http://poli.haifa.ac.il/~eranv/material_vigoda/NAPPA-IL-09.heb.pdf

עמותת שמ 2 ממשיכה במסורת של הענקת מלגות

לפני כשלוש שנים הגדירה עמותת בוגרי 8200 (שמ 2) את מעורבותה בחברה הישראלית כאחת ממטרות העמותה. הישג בולט בתחום זה הוא מפעל המלגות. כשלוש שנים העמותה, בסיוע היחידה הסדירה, מאתרת בוגרות ובוגרים של היחידה מרקע סוציו-אקונומי קשה. מועמדים אלה, אשר סיימו שירות צבאי מלא ותרמו בשירותם מעבר לנדרש, עוברים תהליך מיון הכולל המלצת מפקדים והופעה בפני ועדה מטעם העמותה. אלה שנמצאים מתאימים מקבלים מלגות ללימודים אקדמיים לשנה עד שלוש שנים. הזוכים במלגות מתחייבים לתרום לקהילה כמה שעות בשבוע ולעמוד בסף ציונים נדרש. עד כה הוענקו כ-50 מלגות לימודים. המלגות מוענקות באירוע השנתי של העמותה בנוכחות מאות חברים.

העמותה גם נרתמה לסייע, עם גוף פילנתרופי נוסף, לפרויקט "עתיד" שיזמה יחידה 8200 הסדירה. בפרויקט זה אימצה היחידה שני בתי ספר בבית שמש ובגליל המערבי, והיא מסייעת לתלמידים מרקע קשה לסיים את לימודיהם במסלול של זכאות מלאה לתעודת בגרות, כולל לימודי ערבית מוגברת (הרחבה על פרויקט זה ראו בעמ' 38).

ניר למפרט

יו"ר העמותה

מפגשי חוג "תשריי" בנושא המבצעים החשאיים להעלאת יהודי אתיופיה

בימי חג החנוכה החלה הראשונה בסדרת הרצאות לחברי חוג "תשריי" המספרת את סיפור המבצעים החשאיים של 'המוסד' בשנים 1979-1990 להעלאת יהודי אתיופיה לישראל. בהרצאה סיפר י"ג, מי שפיקד על חלק מהמבצעים, על הפעילות הנועזת והמתוחכמת שניהל 'המוסד' בשיתוף צה"ל על אדמת סודאן ואתיופיה, פעילות שהייתה אף כרוכה בסיכון חיי אדם. אלפים רבים מיהודי אתיופיה ניצלו בפעילות זו ועלו לישראל.

15 שנים להסכם השלום עם ירדן

1

חוסיין נושא
נאום בטקס
חתימת הסכם
השלום בין ישראל
לירדן, מעבר
הגבול ערבה, 26
באוקטובר 1994

2

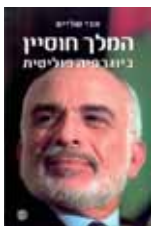

ראשי המדינות
מהדקים את
עניבותיהם לקראת
טקס החתימה על
הסכם "אוסלו ב"
בבית הלבן, 28
בספטמבר 1995.
משמאל לימין:
רבין, מובארק,
חוסיין, קלינטון
וערפאת

חוסיין ודודנו, השריף
זייד בן שאכר
(משמאלו), דודו
השריף נאצר בן ג'מיל,
והנסיך עלי אבן נאיף
בבקעת הירדן, ערב
מלחמת ששת הימים

מפגש של קציני חמ"ן
שעסקו בנושא הירדני -
מימין: אפרים לפיד, גד
אבינה, משה קריסטל,
זוסיה (זיזי) קניאז'ר
וזאב בר לביא (ביבר) -
הראש המיתולוגי של
ענף ירדן באמ"ן-מחקר

תמונות 3-1 מתוך ספרו של אבי שליים, מחבר הספר "המלך חוסיין - ביוגרפיה פוליטית" 2009. באדיבות הוצאת כנרת, זמורה-ביתן, דביר.

מדור "מודיעין", נועד לשמש במה למחשבת המודיעין ולדיסציפלינה של עשיית המודיעין בהקשרי הביטחון הלאומי, על מגוון הדעות הרווחות בארץ ופעמים גם בעולם. העשרת מרכיבים אלו ב"במה לוויכוח" תתרום ותסייע לביטחון הלאומי. בכל גיליון יובאו כמה מאמרים, בשני גדלים אפשריים: מאמר קטן-היקף, בן כ-1,000 מילים, או מאמר גדול-היקף בן כ-2,400 מילים. המאמרים יהיו בנושא אחד והדעות שיציגו שונות זו מזו, או כל מאמר ידון בנושא אחר.

הנחיות לכתיבת מאמר

החומר שייכלל במאמרים יקף את כל תחומי המודיעין ואתגריו (תורת המודיעין על כל רבדיה, הערכה ומחקר, איסוף על כלל סוגיו, טכנולוגיה, מודיעין מסכל, ארגון ושיטות, הדרכה והכשרה, כוח אדם, יחסי גומלין עם קברניטים, מודיעין קרבי, השוואה עם שירותים אחרים וכיוצא באלו). המאמרים יכולים לעסוק בעבר, בהווה ובעתיד (עם הרלוונטיות המתבקשת); אופיים יכול להיות הגותי-תאורטי, כמו אופי מעשי השאוב מהמציאות היום-יומית. לא תוטל שום צנזורה על האוריינטציה של המאמר. הקריטריון המרכזי בפרסום מאמר יהיה איכותו. כל המעוניינים בפרסום מאמר - יהיו אלה גמלאי קהילת המודיעין, גמלאי צה"ל, קצינים סדירים בקהילת המודיעין, או כל אזרח מן השורה - יפנו לעמוס גלבע. פקס 03-5341743; דוא"ל: amos39@012.net.il.

בגיליון זה שני מאמרים. המאמר הראשון, פרי עטו של אודי גולן, חוקר בתחום מדיניות ביטחון וחוק, עוסק בנושא הערכת כוונות היריב: כיצד העריך המודיעין האמריקני את כוונות ברית המועצות בתחום הפעלת נשק גרעיני, ומדוע טעה? חומר למחשבה בהקשר האיראני. המאמר השני, פרי עטו של אבנר ברנע, לשעבר בכיר בשב"כ, עוסק במודיעין המסכל (מ"ס). המאמר שהוא תיאור בעיקרו, מציג את התפתחות המ"ס בעולם ובמדינת ישראל, ומניח תשתית לדין עתידי סביב הסוגיות האזרחיות הקשורות בנושא זה.

מודיעין מודיעין מודיעין מודיעין מודיעין מודיעין

כוונות גרעיניות

כיצד התמודד המודיעין האמריקני עם אתגר הערכת הכוונות של ברית המועצות בתחום הגרעיני?

אודי גולן *

בפועל. אחר כך ינתחו הגורמים לטעויות הערכה וייעשה ניסיון להפיק לקחים. המאמר מתמקד במודיעין כוונות, במאמץ המודיעיני-מחקרי לנתח את האסטרטגיה והכוונות ארוכות הטווח של היריב בתחום הגרעיני, ואין הוא עוסק בשלב של מתן התרעה על מתקפה גרעינית, שהוא בעיקר איסופי וטכני.²

רמת האסטרטגיה הגרעינית

הערכת המודיעין האמריקני

קהילת המודיעין האמריקנית העריכה שההנהגה הסובייטית אימצה אסטרטגיה של הרתעה גרעינית וכי אינה מאמינה שניתן להילחם ולנצח במלחמה גרעינית. בו בזמן הייתה מחלוקת בקרב חוקרי המודיעין בשאלה אם ברית המועצות קיבלה את הגישה של השמדה הדדית מובטחת (MAD), שהייתה הבסיס לאסטרטגיה הגרעינית האמריקנית מאז שנות ה-60.

המחקר "כוונות סובייטיות 1965-1985", שחשף בספטמבר 2009 הארכיון לביטחון לאומי בארצות הברית, מאפשר הצצה נדירה לחשיבה האסטרטגית ולתהליכי קבלת ההחלטות בברית המועצות בתחום הגרעיני.

המקור העיקרי למחקר הוא ראיונות שקיים חוקר ששכר הפנטגון עם 22 בכירים לשעבר בממסד הצבאי והגרעיני הסובייטי בתחילת שנות ה-90.

מאמר זה בא לבחון כיצד התמודד המודיעין האמריקני עם אתגר הערכת הכוונות של ברית המועצות בתחום הגרעיני, והוא מתבסס על המחקר "כוונות סובייטיות", על הערכות המודיעין האמריקני מהשנים הרלוונטיות ועל מחקרים נוספים. המאמר מטפל בשלוש רמות/סוגיות של הערכה: הרמה האסטרטגית, הדוקטרינה האופרטיבית וסוגיית המלחמה המוגבלת. לכל אחת מהן הוא בוחן מה הייתה הערכת המודיעין האמריקני ומה הייתה המדיניות הסובייטית

1. המחקר שנעשה עבור הפנטגון יצא לאור ב-1995 ושוחרר לפרסום רק לאחרונה. העובדה שהראיונות התקיימו זמן קצר לאחר סיום המלחמה הקרה ובתקופה של פתיחות יחסית ברוסיה תרמה לשיתוף פעולה מצד המרוויינים. לראיונות ולהיסטוריה שבעל-פה יש מגבלות וחסרונות, אך הראיונות עם הבכירים הסובייטיים מספקים מידע חשוב ופרספקטיבה ייחודית, אשר תדרוש מחקר נוסף בעתיד. אנדרו מרשל, בכיר בפנטגון שהוציא לאור את המחקר, צירף מזכר המביע הסתייגות מחלק ממסקנות המחקר (השפעת אנשי תעשיית הביטחון), אך ציין את חשיבותו. המחקר:

John G. Hines, Ellis M. Mishulovich and John F. Shull, Soviet Intentions 1965-1985, Germantown, Md: Bdm Federal, 1995
המחקר ועיקרי הראיונות שעליהם הוא מתבסס מופיעים באתר האינטרנט של הארכיון לביטחון לאומי:
www.gwu.edu/~nsarchiv/nukevault/ebb285/index.htm

2. מתקפה גרעינית, בשונה מציאה למלחמה קונונציונלית, דורשת אנשים מועטים יחסית, הכנות מועטות וזמן קצר. למעשה בעת המלחמה הקרה קיימו ארצות הברית וברית המועצות כוונות קבועה 24 שעות ביממה (מפציצים גרעיניים שהו באוויר, צוללות שהו בים, טילים מוכנים לשיגור) שאפשרה להם להוציא לפועל מתקפה גרעינית בתוך דקות אחדות. יכולות טכנולוגיות (לוויינים, מכ"מים) אפשרו התרעה על שיגור טילים. ארצות הברית יכלה לשגר טילי מיניטמן-3 בתוך דקה או שתיים, וטילים מצוללות - בתוך 12 דקות. זמני הטיסה של הטילים היו בין 12 ל-30 דקות, וזה היה גם זמן ההתרעה. עם השנים חלו שיפורים בזמני השיגור, ביכולות הפיקוד והשליטה וההתרעה, אך אלה סדרי הגודל. ראו:

Wade Boese, Nuclear Weapons Alert Status Debated, Arms Control Today, December 2007.

הגישה האמריקנית גרסה ש-MAD - מצב שבו כל צד יכול להשמיד את היריב, גם לאחר ספיגת מכה גרעינית, באמצעות מכה שנייה - מבטיח יציבות. לכן יש לשמר מצב זה (פגיעות של שני הצדדים) על ידי הימנעות מפריסת נשק הגנתי או נשק התקפי שיכול לנטרל את יכולת התגמול של היריב.

בשנת 1976 הוקמה קבוצה של 16 מומחים חיצוניים, וכונתה **קבוצה ב'**. הקבוצה קיבלה גישה למסמכים המסווגים ביותר והוטל עליה לספק הערכה אלטרנטיבית להערכת ה-CIA בנושא האיום הסובייטי. בקבוצה השתתפו אישים כמו פרופ' ריצ'רד פייפס, מומחה לרוסיה מאוניברסיטת הרוורד, פול ניטצה, לשעבר תת-שר ההגנה, ופול וולפוביץ, שלאחר מכן שירתו בממשל רייגן.

בתחום היכולות קבוצה ב' טענה שה-CIA העריך הערכת חסר את היכולות הגרעיניות של ברית המועצות. הקבוצה העריכה ביתר חומרה את היכולות הסובייטיות וקבעה כי הטילים הסובייטיים הם בעלי דיוק גבוה יותר מכפי שהעריך ה-CIA. כמו כן קבעה הקבוצה כי ברית המועצות עשויה להשיג עליונות על ארצות הברית בעשר השנים הקרובות בכל הקשור לפיתוח יכולות עתידיות.

באשר ל**כוונות**, טענה קבוצה ב' שההנהגה הסובייטית דוחה את הגישה האמריקנית של השמדה הדדית מובטחת (MAD). ריצ'רד פייפס, החוקר המוביל בקבוצה ב', התבסס על ניתוח האידאולוגיה הסובייטית, שנשענה על קלאוזביץ, והגיע לכלל מסקנה שברית המועצות מאמינה ביכולתה להילחם מלחמה גרעינית ואף לנצח בה.

המסקנות של קבוצה ב' עוררו התנגדות בקהילת המודיעין האמריקנית, אך נראה שהשפיעו על הערכות המודיעין הרשמיות³. הערכת המודיעין הלאומית מדצמבר 1976 כבר נתנה ביטוי לחילוקי הדעות בקהילת המודיעין: ההערכה קבעה שהמנהיגים הסובייטיים מקבלים את ההרתעה ההדדית כמצב נתון וכי אינם רואים בעשר השנים הקרובות אפשרות שברית המועצות תשיג יכולת להשמיד את ארצות הברית בלי שהיא עצמה תהיה מושמדת.

אבל, בדעת מיעוט משמעותית בקרב גופי המודיעין של הפנטגון, הצבא, חיל האוויר והצי, נטען שברית המועצות דווקא רואה כאפשרית את המטרה להשיג יכולת לנהל מלחמה גרעינית ולשרוד בה עם משאבים מספיקים כדי להשיג עליונות בתקופה שלאחר המלחמה.

עדויות הבכירים הסובייטיים

לפי הבכירים הסובייטיים החשיבה האסטרטגית הסובייטית בתחום הגרעיני התפתחה בהדרגה (המחקר מתייחס רק בקצרה לתקופה שלפני 1965 ולמשבר הטילים בקובה):

- השנים 1950-1960 היו שנים של הצטיידות גרעינית. הנשק הגרעיני נתפס כנשק נגד ערים שניתן להפעילו במלחמה.
- התקופה 1960-1965 בהנהגת חרוש'צ'וב מוגדרת כתקופת "אופוריה גרעינית". חרוש'צ'וב השקיע בבניית

כוחות הטילים האסטרטגיים ושאף לצמצם את הכוחות הקונוונציונליים. האסטרטגיה הגרעינית תיארה פעולה בשני שלבים: מתקפה גרעינית מקדימה על ארצות הברית באמצעות טילים בין-יבשתיים, ולאחריה מתקפה יבשתית רחבת היקף במערב אירופה.

• התקופה 1965-1975 לאחר הדחת חרוש'צ'וב ובהנהגת ברז'ניב מוצגת כ"חזרה לקרקע", אימוץ אסטרטגיה ריאליסטית יותר, השקעה הן בנשק גרעיני והן בנשק קונוונציונלי והבנת מגבלות הנשק הגרעיני. המרואיינים מציינים כמה אירועים שהשפיעו על עמדת ההנהגה הסובייטית: ביוני 1968 נכח שר ההגנה גרצ'קו בהצגת מודל ממוחשב שהכין המכון המוביל בברית המועצות בתחום הטילים, והמודל הראה שגם אם ברית המועצות תשגר מכה ראשונה וגם אם מכת תגמול - היא לא תוכל לנצח במלחמה גרעינית. **בישיבה שנערכה ביולי 1969 קיבלה הנהגת ברית המועצות החלטה לחזק את יכולת המכה השנייה ולאמץ אסטרטגיה של הרתעה.**

דנילביץ', אחד המרואיינים, מתאר תרגיל צבאי שנערך ב-1972 ובו הוצגו להנהגת ברית המועצות תוצאות הדמיה של מכה ראשונה אמריקנית נגד ברית המועצות שבה נהרגו 80 מיליון אזרחים סובייטיים ונהרסו 85 אחוזים מהיכולת התעשייתית של ברית המועצות. התוצאות זעזעו את ההנהגה הסובייטית. במסגרת התרגיל, ניתן לברז'ניב כפתור וביקשו ממנו ללחוץ עליו כדי להורות על שיגור מכה גרעינית. ברז'ניב היה חיוור, התנשם בכבדות וידו רעדה. הוא שאל את שר ההגנה המרשל גרצ'קו כמה פעמים, כדי לוודא שלחיצה על הכפתור לא תגרום לשיגור אמיתי של טילים⁴.

• השנים 1975-1991 מתוארות כתקופה של איזון אסטרטגי: ארצות הברית וברית המועצות הגיעו למצב של שוויון בארסנל הגרעיני, ונמשכה התעצמות גרעינית כמותית ואיכותית. האסטרטגיה הסובייטית שמה דגש בהרתעה ובמניעת מלחמה גרעינית. ההנהגה הסובייטית הבינה את ההשלכות הקשות של מלחמה גרעינית ולא האמינה שניתן לנצח במלחמה כזו. באמצע שנות ה-70 ברית המועצות אף אימצה את העיקרון שלא היא תהיה הראשונה שתפעיל נשק גרעיני (עיקרון שארצות הברית סירבה לאמץ). לפי הבכירים הסובייטיים, זה היה מהלך ממשי שנבע ממחקר ולא מהלך תעמולתי.

בסך הכול ברית המועצות דגלה באסטרטגיה של הרתעה והכירה בקיומה של הרתעה הדדית מול ארצות הברית, אך היא לא אימצה בשלמותה את הקונצפציה האמריקנית של MAD, כלומר לא ראתה בפגיעות של ברית המועצות (אחד מהיסודות של MAD) מצב רצוי והיא שאפה לצמצמה, השקיעה בהגנה וביכולת התקפית נגד כוח וראתה ב-MAD מצב בלתי יציב.

בו בזמן, ברית המועצות נערכה לנהל מלחמה גרעינית למקרה שההרתעה תיכשל.

קהילת המודיעין האמריקנית העריכה שההנהגה הסובייטית אימצה אסטרטגיה של הרתעה גרעינית וכי אינה מאמינה שניתן להילחם ולנצח במלחמה גרעינית

3. כלפי קבוצה ב' נטען שמדובר בפוליטיזציה של הערכת המודיעין ושחבריה נבחרו במיוחד כדי שיספקו הערכות מחמירות על האיום הסובייטי. הערכות קבוצה ב' הודלפו בחלקן לתקשורת וחלק מחברי קבוצה ב' הקימו לאחר מכן את הוועדה לסכנה מיידית, גוף ציבורי שמטרתו הייתה לעורר מודעות לחומרת האיום הסובייטי. בדיועבד נתגלו רוב ההערכות של קבוצה ב' כמוטעות ומוגזמות.

4. תוצאות המחקר בנושא תוצאות מתקפה גרעינית על ברית המועצות לא הופצו מחשש לפגיעה במורל. במחקרים מאוחרים יותר שונו הנתונים, כדי ליצור תמונה חמורה פחות באשר להשלכות מתקפה גרעינית על ברית המועצות. לפי דנילביץ' היו כמה כתבים תאורטיים, תכניות ותרגילים שכללו מכה ראשונה נגד ארצות הברית, אף שאפשרות זו נדחתה על ידי ההנהגה הסובייטית. אחד הבכירים הסובייטיים הסביר שמסיבות אידאולוגיות (המרקסיזם חזה את ניצחונן הבלתי נמנע של המחנה הסוציאליסטי - א"ג) ברית המועצות הייתה צריכה לשמר את העמדה שלפיה ניתן לנצח במלחמה גרעינית.

הדוקטרינה האופרטיבית

הערכת המודיעין האמריקני

המודיעין האמריקני העריך שברית המועצות אינה חוששת ממתקפת פתע וממכה ראשונה אמריקנית נגדה. המודיעין ידע שהצבא הסובייטי מציג מכה מקדימה גרעינית (Preemption) כאפשרות מועדפת, אך העריך כי בשל הסיכונים הטמונים בכך הצבא לא ינסה לתרגם קונצפט תאורטי זה לאפשרות מעשית. המודיעין טען שאפשרות של שיגור טילים תחת מתקפה הוזכרה רק לעתים נדירות על ידי הסובייטים, ועל כן לא סביר שההנהגה האזרחית תאציל סמכות של תגובה גרעינית לצבא. המודיעין הסיק מכך שתגומול היא הדוקטרינה המועדפת על הצבא הסובייטי.⁵

עדויות הבכירים הסובייטיים

המרוואיינים הסובייטיים ציינו שברית המועצות חששה מאוד ממתקפה ראשונה גרעינית שתבצע ארצות הברית. מאז שנות ה-60 הבין המטכ"ל הסובייטי את ההשלכות ההרסניות של מלחמה גרעינית והתכוון למנוע מלחמה כזו. אימוץ אסטרטגיה של הרתעה היה אמור להביא לגיבוש דוקטרינה תואמת של תגמול, אך בגלל בעיות טכניות (קשיי פיקוד ושליטה, פגיעות משגרי הטילים, זמן הכנת הטילים לשיגור) ובהשפעת ההיסטוריה הרוסית (זיכרון מתקפת הפתע של גרמניה הנאצית) - חשש הצבא שמכה גרעינית אמריקנית תפגע קשות ביכולת התגמול של ברית המועצות ולכן הסתייג מאימוץ דוקטרינה אופרטיבית של תגמול.

לכן, בשנות ה-60 אחז הצבא בדוקטרינה של מכה מקדימה,

כלומר ברית המועצות תשאף להקדים ולתקוף בטרם תשוּגור מתקפה גרעינית אמריקנית נגדה.

בשנות ה-70, לאחר שחל שיפור ביכולת הפיקוד והשליטה, במספר הטילים ובשרידותם, נטה הצבא לדוקטרינה אופרטיבית של שיגור תחת מתקפה - קרי, שיגור מכה גרעינית בזמן שברית המועצות נתונה למתקפה גרעינית אמריקנית.

רק בשנות ה-80 אימץ הצבא באופן רשמי דוקטרינה אופרטיבית של תגמול גרעיני, אך לפי המרוואיינים הצבא עדיין הסתייג ממנה והעדיף מכה מקדימה ושיגור תחת מתקפה.

מלחמה מוגבלת

הערכת המודיעין האמריקני

המודיעין האמריקני העריך שההנהגה הסובייטית אינה מאמינה שניתן לנהל מלחמה גרעינית מוגבלת.

המודיעין טען שבמקרה מלחמה באירופה תשאף ברית המועצות להגביל את המלחמה לתחום הקונוונציונלי, שבו יש לה יתרון. אך הערכת המודיעין ציינה גם שבכל הנוגע ליכולות, ברית המועצות מסוגלת לנהל מלחמה גרעינית מוגבלת, כך שיתכן כי אפשרות זו כלולה בתכנון הצבאי הסובייטי.

הערכת מודיעין מ-1973 טענה שבתנאי מלחמה עשויה ההנהגה הסובייטית להפעיל את הנשק הגרעיני באופן זהיר ומבוקר יותר מזה המופיע בתרגילים ובמסמכים.

עדויות הבכירים הסובייטיים

הצבא הסובייטי בחן מגוון תרחישים של מלחמה גרעינית מוגבלת, אך כשאפשרות זו הוצגה להנהגה הסובייטית היא דחתה אותה. העמדה הרשמית של ברית המועצות הייתה שהיא תגיב בתגמול גרעיני מסיבי על כל מתקפה גרעינית נגדה. הבכירים הסובייטיים הודו שעמדה זו נועדה לצורכי הרתעה, אך היא גם שיקפה את הערכת ההנהגה האזרחית שלא ניתן לנהל מלחמה גרעינית מוגבלת ומבוקרת. כפי שעולה מעדויות הבכירים הסובייטיים, קשה לקבוע כיצד הייתה ההנהגה הסובייטית נוהגת בעת משבר גרעיני, אם הייתה מגיבה במתקפה כוללת ואם מנסה לנהל מלחמה מוגבלת.⁶

מאזן ההערכות האמריקניות מול העדויות הסובייטיות

• המודיעין האמריקני דייק בהערכתו שברית המועצות אימצה אסטרטגיה של הרתעה וכי היא מכירה בקיום הרתעה הדדית, ובקביעתו שברית המועצות לא אימצה את גישת MAD על כל מרכיביה. מאידך גיסא, היו גם הערכות מודיעין סותרות

שהתבררו כמוטעות: הערכת

קבוצה ב' שברית המועצות חושבת שתוכל לנהל ולנצח במלחמה גרעינית; וההערכות מאמצע שנות ה-70 שהעלו חשש כי ברית המועצות חותרת להשיג יכולת מכה ראשונה.

• המודיעין טעה כשהעריך

כפחות סבירה את האפשרות שמכה מקדימה היא דוקטרינה מועדפת בצבא הסובייטי; להערכה זו היו עשויות להיות השלכות חמורות בעת משבר.

• בסוגיית המלחמה המוגבלת גיבש המודיעין הערכה נכונה ככל שהתאפשר: הוא הצביע על דחיית האפשרות של מלחמה מוגבלת בקרב ההנהגה הסובייטית, ומנגד העריך שסביר כי הצבא כלל מלחמה מוגבלת בתכנון שלו.

הגורמים לטעויות ולהצלחות בהערכת המודיעין

עדויות הבכירים הסובייטיים ומחקרים נוספים מאפשרים גם להתחקות אחר כמה מהסיבות לטעויות ולהצלחות בהערכת המודיעין האמריקני.

הקשר בין יכולות לכוונות

בקרב המודיעין הצבאי הייתה נטייה להתמקד בנייתן היכולות הגרעיניות הסובייטיות, שנתפס כאמין ומדויק (בעיקר המידע החזותי שנתקבל מלווייני ריגול) יותר מאשר בנייתן הכוונות הסובייטיות (דברי מנהיגים ואנשי צבא, שקשה להשיג מידע עליהם), שהן נתונות לפרשנות ועשויות להשתנות במהירות.

טיילים המשוגרים מצוללות היו בלתי מדויקים ונחשבו לנשק המיועד למכה שנייה נגד "ערך" (ערים), ואילו טילים יבשתיים

מאז שנות ה-60 הבין המטכ"ל הסובייטי את ההשלכות ההרסניות של מלחמה גרעינית והתכוון למנוע מלחמה כזו

5. הערכה זו SR RP73-1 JUNE 1973 SOVIET NUCLEAR DOCTRINE כמו גם הערכות מודיעין נוספות מתקופת המלחמה הקרה, מופיעה באתר האינטרנט של ה-CIA. בשנות ה-60 היו הערכות על הנטייה הסובייטית להתבסס על מכה מקדימה.

6. אחד המרוואיינים, ויטלי קטאב, הציג בריאיון את הדוקטרינה הסובייטית ששללה מלחמה מוגבלת. כאשר המראיין הקשה עליו ושאל: אם ההרתעה תיכשל וארצות הברית תשגר שניים או שלושה טילים לאתרים צבאיים מרוחקים בסביבה או אפילו 20 כלי נשק גרעיניים טקטיים נגד כוחות סובייטים במהלך מלחמה? מה הפוליטיבירו היה עושה? משגר מכה גרעינית כוללת? מתעלם מהמתקפה? מגיב במכה מוגבלת ומנהל מו"מ? קטאב חשב זמן ממושך וענה: "אני פשוט לא יודע. זו תהיה החלטה קשה מאוד" (מרוואיין נוסף שנשאל אותה שאלה הגיב באופן דומה).

• המרואיינים הסובייטיים ציינו חוסר תיאום בין היכולות לכוונות. לדבריהם, הממד הכמותי של מירוץ החימוש (ייצור הטילים המוגבר) נבע גם מגורמים פנימיים - כמו השפעת תעשיות הביטחון על ההנהגה הסובייטית, שגרמה להמשך ייצור טילים ישנים מתוך שיקולים של תחרות ביורוקרטית ושל תעסוקה - והוא לא נוהל רק לפי דרישות הצבא וצרכיו.

לעומת זאת, מירוץ החימוש האיכותי (שיפור הדיוק של הטילים, פיתוח טילים מתפצלים ועוד) היה במידה רבה תגובה לפיתוחים בארצות הברית.

• גורם נוסף שתורם להערכה מוטעית היה הבדלים בין שתי המעצמות מבחינת האופן שבו מדדו והעריכו את מאזן

נחשבו בפוטנציה למדויקים יותר. לכן, השקעה סובייטית בשיפור הדיוק של הטילים היותה סימן מעיד לכוונה לשגר אותם במכה ראשונה נגד "כוח" (פגיעה במערך הטילים של היריב) ולא במכה שנייה נגד "ערך", שאינה דורשת דיוק רב. אולם התמקדות ביכולות והסקה מהן באשר לכוונות עשויות גם להטעות, כפי שעולה מהדוגמאות האלה:

• קבוצה ב' נטתה להערכת יתר של היכולות הסובייטיות (העריכה שהטילים הסובייטיים בעלי דיוק גבוה) ושל פיתוח יכולות עתידיות, וראתה בשיפור היכולות סימן מאמת להערכת הכוונות שעל פיה ברית המועצות חותרת להגיע לעליונות אסטרטגית מתוך מטרה לנצח במלחמה גרעינית. באמצע שנות ה-70 קבעו הערכות המודיעין האמריקני שבתוך כמה

הכוחות ביניהן. המתכננים בארצות הברית העריכו את מאזן הכוחות באמצעות שיטות של חקר ביצועים וניתוח מערכות, ומתוך ניתוח כמותי זה הסיקו על התוצאות של עימות גרעיני בין המעצמות. ואילו המתכננים הסובייטיים, כאנשי צבא, היו מודעים ורגישים יותר למרכיבי האי-ודאות הרבים (תקלות, בעיות פיקוד ושליטה, חשיבות עיתוי התקיפה, התכנית המבצעית) ולקושי להסיק מתוך מאזן כוחות נתון על תוצאות של עימות גרעיני. הסובייטים היו ספקנים באשר ליכולות שלהם, למשל בנושא יכולת התגמול בשנות ה-60 וככל הנראה גם בנושא יכולתם להנחית מכה ראשונה יעילה על הטילים היבשתיים של ארצות הברית.

לסיכום, התמקדות המודיעין ביכולות הגרעיניות הסובייטיות, הערכת יתר של היכולות ושל פיתוח יכולות עתידיות ואי-הבנה של חלק ממניעי הפיתוח גרמו להערכה מוטעית שייחסה לברית המועצות כוונות תוקפניות.

תהליך קבלת ההחלטות

המודיעין האמריקני התמקד באישים מועטים בצמרת הסובייטית בניסיונו לעקוב אחר תהליכי קבלת ההחלטות בברית המועצות. המודיעין לא ייחד תשומת לב לאישים

שנים עלול להיווצר "חלון של פגיעות" מול ברית המועצות, עקב ייצור נרחב של טילים ושיפורים טכנולוגיים (שיפור חזוי בדיוק הטילים, פריסת טילים מתפצלים). עוד נטען שבתחילת שנות ה-80 ברית המועצות תוכל להנחית מכה ראשונה שתשמד 90 אחוז מהטילים היבשתיים של ארצות הברית, או תוכל לנצל את היתרון האסטרטגי להפעלת לחץ על ארצות הברית. כפי שהראה פודביג במחקר מ-2008, הערכות אלה היו מוגזמות ומוטעות. אכן, חל שיפור מסוים בדיוק של הטילים הסובייטיים, אך פחות מכפי שהעריכו בארצות הברית. רק ב-1991 השיגה ברית המועצות יכולת מכה ראשונה שהמודיעין האמריקני העריך שתושג כבר ב-1981. כך למעשה "חלון הפגיעות" לא נוצר במישור הכוונות, לא אומתה הטענה שברית המועצות התכוונה להשיג יכולת מכה ראשונה גרעינית ולהשתמש בה⁷. בניגוד להערכה שייחסה את שיפור היכולות הגרעיניות הסובייטיות לכוונות תוקפניות, בפועל - ההנהגה הסובייטית יזמה את ההתעצמות כדי לחזק את יכולת התגמול וההרתעה. שיפור היכולות (פיקוד ושליטה, מהירות הכנת טילים לשיגור, הקשחת אסמי שיגור טילים) אכן אפשר לבסוף לברית המועצות לאמץ דוקטרינה אמינה של תגמול.

7. לברית המועצות היו ב-1974 2,200 ראשי חץ גרעיניים. היא ייצרה 500 ראשי חץ בשנה, ולפי אחת ההערכות הייתה אמורה להגיע ל-14,000 ראשי חץ גרעיניים באמצע שנות ה-80, הערכה שהתבררה כמפורזת. על "חלון הפגיעות" ונתונים מפורטים על ההתעצמות הסובייטית של שנות ה-70 ראה:

Pavel Podvig, The Window of Vulnerability That Wasn't: Soviet Military Buildup in the 1970's, International Security, Summer 2008, Vol.33 n.1, pp.118-138

סיכום

בראייה לאחור מצטיירת ברית המועצות כמי שלאחר תקופת למידה מסוימת, פעלה כשחקן גרעיני זהיר ואחראי. המודיעין האמריקני גיבש הערכה נכונה באשר לעיקרי האסטרטגיה הגרעינית הסובייטית - קרי, התבססות על הרתעה גרעינית. אולם לאורך התקופה הנסקרת במחקר היו גם פערים חשובים ומשגים בהערכה:

• התמקדות ביכולות הגרעיניות, הערכת יתר של היכולות ושל פיתוח יכולות עתידיות (בעיקר דיוק הטילים) והסקה מוטעית מכך על כוונות תוקפניות.

• ייחוס חשיבות יתר מצד פרופ' ריצ'רד פייפס לאידאולוגיה כגורם הקובע את הכוונות הסובייטיות, והערכה מוטעית שברית המועצות מתכוונת להילחם ולנצח במלחמה גרעינית.

• הערכת חסר באשר למידת החשש והרתיעה של ברית המועצות מהפעלת נשק גרעיני (כפי שעולה מהתרגיל שבו השתתף ברז'נייב ומספקות אנשי הצבא באשר ליכולות הסובייטיות).

• הערכת חסר שברית המועצות מקבלת מצב של שוויון אסטרטגי ואת גישת MAD במלואה (בפועל, בשנות ה-70 חתרה ברית המועצות לעליונות אסטרטגית ואף שהתבססה על הרתעה לא קיבלה את כל המרכיבים של MAD).

• התמקדות במקבלי החלטות מועטים בצמרת הסובייטית בלבד והתעלמות מהשפעה אפשרית של אישים וגופים נוספים על קבלת ההחלטות.

אחד הלקחים החשובים שעולים מניתוח האסטרטגיה הגרעינית הסובייטית הוא קיומם של מתחים ואף סתירות בין רמות שונות של המדיניות הגרעינית (אסטרטגיה של הרתעה לצד

דוקטרינה אופרטיבית של מכה מקדימה ואחר כך שיגור תחת מתקפה; פער בין בניין הכוח לאסטרטגיה הגרעינית). כאשר המודיעין היה ער למתחים וסתירות אלה הוא דייק בהערכה (למשל בסוגיית המלחמה המוגבלת); כשהמודיעין התעלם ממתחים באסטרטגיה הסובייטית, הוא נכשל.

ומילה עלינו. השיח הישראלי בנושא האיום האיראני נע בין הערכה קטסטרופלית שאיראן היא מדינה לא רציונלית שלא תהסס להפעיל נשק גרעיני נגד ישראל, ובין הערכה מרגיעה שאיראן ניתנת להרתעה ואפשר לקיים מצב יציב של MAD בין ישראל לאיראן. כמו כן שיח זה מתאפיין בהתמקדות בדמותם של הנשיא אחמדינ'ג'ד והמנהיג הרוחני חמנאי; בהתייחסות לאידאולוגיה הדתית הקיצונית כגורם הקובע את המדיניות האיראנית; בייחוס למשטר האיראני עמדה אחידה בנושא הנשק הגרעיני.

לא יהיה זה נכון, כמובן, להסיק מתוך האסטרטגיה הגרעינית הסובייטית במלחמה הקרה על אסטרטגיה גרעינית איראנית עתידית, אם וכאשר תשיג איראן נשק גרעיני. אולם בחינת הטעויות של המודיעין האמריקני בהערכת האיום הגרעיני הסובייטי וניתוח הגורמים לטעויות ולהצלחות ההערכה, עשויים להיות רלוונטיים גם להתמודדות המודיעין הישראלי והמערבי עם איראן גרעינית⁹, ובעיקר הם מדגישים את הצורך התמידי לבחון את ההנחות והקונצפציות שעליהן מתבססת הערכת האסטרטגיה הגרעינית האיראנית.

בדרגים נמוכים יותר. גם רווחה ההנחה שהמערכת הסובייטית היא **מונוליטית**, ולא יוחסה חשיבות רבה למחלוקות בין אישים וארגונים.

התמונה שמצטיירת מעדויות המרואיינים הסובייטיים **שונה**. המנגנון הרשמי לקבלת החלטות בתחום הביטחון היה מועצת ההגנה, שנמנו בה עשרה חברים. בפועל, ההחלטות התקבלו על ידי חמישה אנשים (שהיו חברים גם במועצת ההגנה): מזכיר המפלגה הקומוניסטית ברז'נייב, רה"מ גרומיקן, ראש הקג"ב אנדרופוב, שר החוץ ורסילוב, והממונה על תעשיות הביטחון ולאחר מכן שר ההגנה יוסטינוב.

המרואיינים חושפים, בעיקר בהנהגת ברז'נייב (1964-1982), מצב של חוסר החלטיות, חתירה לקונסנסוס, ומהמחצית השנייה של שנות ה-70 - חוסר תפקוד בצמרת. מצב זה העניק לאישים בדרגת השרים ובדרגות נמוכות יותר (טכנוקרטים, אנשי צבא) השפעה רבה על קבלת ההחלטות.

אחד הבולטים שבהם היה פרופ' מסטיסלב קלידש, נשיא האקדמיה למדעים, שכמעט לא היה מוכר במערב אך למעשה ייצג את ברז'נייב בכל הדיונים החשובים והשפיע השפעה רבה על החלטות בתחום האסטרטגיה הגרעינית.

השפעה רבה הייתה גם לאנשי תעשיות הביטחון. בין השאר בהשפעתם הוגבר ייצור הטילים ומערכות נשק נוספות, והגברת הייצור פורשה בארצות הברית פירוש מוטעה כביטוי לרצון הצבא וההנהגה להוציא אל הפועל כוונות תוקפניות.

ממשטר דיקטטורי ואידאולוגי כברית המועצות הייתה ציפייה לריכוזיות, אחידות ושליטה הדוקה של ההנהגה בתחום רגיש כמו האסטרטגיה הגרעינית. ואולם עדויות הבכירים הסובייטיים חושפות מחלוקות בין אנשי הצבא להנהגה האזרחית, פערים

ואף סתירות שהתקיימו הלכה למעשה בין האסטרטגיה הרשמית (הרתעה, העיקרון שלא להיות הראשונים להפעיל נשק גרעיני, התנגדות למלחמה מוגבלת) ובין הדוקטרינה האופרטיבית של הצבא (מכה מקדימה, ובתקופה מאוחרת יותר - שיגור תחת מתקפה, הכנת אפשרויות של מלחמה מוגבלת).

מקבלי החלטות והמודיעין

מקבלי החלטות האמריקנים שרואיינו במסגרת המחקר⁸ ציינו שהיו להם הערכות והשקפות משלהם באשר לכוונות הסובייטיות. הערכות אלו נתגלו בחלק מהמקרים כמדויקות יותר מהערכות ארגוני המודיעין. מקבלי החלטות קיבלו באופן בררני הערכות שהוצגו להם, בדקו נתונים והתייעצו עם מומחים. עם זאת, היו גם מקרים שבכירים אמריקנים השמיעו הערכות בלתי מבוססות ואף לחצו על גורמי המודיעין לשנות את הערכותיהם.

חשוב להזכיר שארצות הברית וברית המועצות קיימו בכל שנות המלחמה הקרה יחסים דיפלומטיים; היו מפגשי פסגה ותקשורת בין המנהיגים, ומסוף שנות ה-60 - שיחות בקרת נשק והסכמים שמטרתם לשמר את היציבות האסטרטגית. מגעים אלה אפשרו למקבלי החלטות להתרשם באופן בלתי אמצעי מהמנהיגים הסובייטיים ולהעביר מסרים ומידע, כך שהמודיעין לא היה הצינור היחיד לקבלת מידע על ברית המועצות.

8. מקבלי החלטות שרואיינו: שר ההגנה בממשל פורד, שר ההגנה והיועץ לביטחון לאומי בממשל קרט, תת-שר ההגנה בממשלת רייגן ועוד.

9. על האתגר המודיעיני שמציבה איראן גרעינית בפני ישראל, ראו: אפרים קם, "גרעין של סיכון - איראן והגרעין כאתגר מודיעיני", בתוך: אפרים לפיד ועמוס גלבוש (עורכים), מלאכת מחשבת: 60 שנות מודיעין ישראלי - מבט מבפנים, הוצאת ידיעות אחרונות, 2009, ע"ע 130-135.

על המודיעין המסכל

אבנר ברנע*

התפתחות המודיעין המסכל במדינות העולם בכלל ובמדינת ישראל בפרט מלמדת על מקומו במשטר הדמוקרטי. תרומה לשיח הציבורי עשויה לבוא מן האקדמיה

הממ"ס, ואם עשו כן הרי שהדבר נעשה בהסתרה. תרם לכך גם הקושי להבחין בין אופוזיציה פוליטית לגיטימית ובין גורמים חתרניים הפועלים בדרכים בלתי חוקיות ובלתי לגיטימיות, המחייבים פיקוח ביטחוני.

המאה ה-20

בראשית המאה ה-20 החל שינוי בהתייחסות לממ"ס. זאת בשל התבססות הדמוקרטיה והתחושה כי פעילות הממ"ס חייבת להיות מוסדרת ומפוקחת על ידי גופים ממשלתיים ופרלמנטאריים. בשנים אלו החל להתגבש ארגון הממ"ס, עם מיסוד הפעילות המודיעינית בכללותה. בריטניה היא שהובילה את המהלך⁵. הוגדר שרק פעילות חתרנית קיצונית של המתכונות לשנות את השיטה הדמוקרטית היא מעניינו של הממ"ס. לכן, מפלגות קומוניסטיות שנתפסו כזרוע הארוכה של ברית המועצות וניסו לשנות את אושיות הדמוקרטיה היו נושאי עניין. כמוהן פעילות מפלגות פשיסטיות שהיו קשורות לגרמניה הנאצית, לאיטליה ואף ליפן.

סיכול ריגול של מדינות עוינות (ולעתים ידיוניות) וסיכול פעילות פוליטית קיצונית ואו חתרנית שהוערכה כמסוכנת למשטר הדמוקרטי, נהפכו לנושאי עניין מרכזיים של הממ"ס, במיוחד בין שתי מלחמות העולם כאשר מלחמה נוספת עמדה בפתח. המדינות הדמוקרטיות - בריטניה, צרפת וארצות הברית - ומנגד, המדינות הטוטליטריות - גרמניה, ברית המועצות, איטליה ויפן - הגבירו את פעולות הריגול שנדרש לסכלן. הממ"ס, שבעבר הגן על שליטים ומשטרים, עבר להתמקד בסיכול פעולות הנתמכות במדינות עוינות והיה עליו לפתח יכולות מתאימות. בארצות הברית טיפל בנושא ה-FBI⁶, ובבריטניה הופקד הנושא בידי שירות הביטחון הבריטי ה-MI5 בשיתוף הסקוטלנד יארד, כדי לפקח על פעילות קומוניסטית ופשיסטית ולסכלה, לסכל ריגול ולסכל את ההתקוממות האזרחית באירלנד⁷.

בעת מלחמת העולם השנייה גברה פעילות הממ"ס בארצות המערב, ובמדינות הצייר גרמניה ויפן⁸. למבצעים מוצלחים של הממ"ס הבריטי היה תפקיד חשוב בהצלחת בעלות הברית במלחמה עם גרמניה⁹. לאחר תום המלחמה החלו בארצות הברית לעסוק בנושא הממ"ס, בעיקר ה-FBI וגם ה-CIA¹⁰, אם כי ברמת חשיבות נמוכה מאוד. בארצות הברית לא הוקם ארגון ייעודי לממ"ס.

מאז סיום מלחמת העולם השנייה ותחילת המלחמה הקרה, נהפך הממ"ס לתחום ביטחוני לגיטימי ומוכר לציבור.

המודיעין המסכל (Counter Intelligence), להלן ממ"ס, הוא חלק מתפיסת הביטחון הלאומי במדינות רבות. עקרונות פעולתו בדרך כלל דומים במדינות שונות, אך מקומו במשטר הדמוקרטי, תפקידו ותחומי הפעילות, יחסי הגומלין עם רשויות השלטון והביקורת הציבורית - הם חלק מהנושאים המחייבים לימוד ומחקר. מטרת המאמר לסקור את התפתחות הנושא במדינות בכלל ובמדינת ישראל בפרט ולעורר דיון בדבר מקומו של הממ"ס במשטר הדמוקרטי ושילובו באקדמיה. זהו בעיקרו מאמר תיאורי המניח את היסוד למאמרים ניתוחיים שיבואו אחריו.

התפתחות המודיעין המסכל בעולם בעידן המודרני

ההתחלות במאה ה-19

יש הרואים בג'וזף פושה¹, שר המשטרה בתקופת נפולאון, כמי שנתן לראשונה משמעות ארגונית לפונקציה שתפקידה להגן על המדינה מפני אימים פנימיים. פושה פעל לסיכול כוונותיו של מי שפעל נגד נפולאון או מי שסיכן את מעמדו. כאשר תחושת הכוח העבירה אותו על דעתו, החל פושה לפקח גם על נפולאון עצמו!

המשטרה החשאית הרוסית ה"אוכרנה"² פעלה באגרסיביות בשירות הצארים ודרסה את זכויות הפרט, ומסוף המאה ה-19 התמקדה במפלגה הקומוניסטית. הקג"ב שהוקם עם עליית הקומוניסטים לשלטון היה המשכה הישיר באכזריותו, בפגיעתו בכבוד האדם וחירותו ובמתן עדיפות מוחלטת למיגור "אויבי המשטר".

החל במחצית השנייה של המאה ה-19 (ועבור למאה ה-20), עסקו הבריטים בנושא הממ"ס בעיקר במושבות האימפריה כנגד ארגונים פוליטיים שביקשו עצמאות או אוטונומיה ואת סיום השלטון הבריטי. לאחר שכבשו את ארץ-ישראל פעלה המשטרה הבריטית בפלסטניה גם בתחום הממ"ס, בסיכול פעילות הטמפלרים הגרמניים שנחשדו כמי שסייעו לגרמניה הנאצית³ ומאוחר יותר פעלה "הבולשת הבריטית" כנגד היישוב היהודי⁴.

עד סוף המאה ה-19 הייתה אחריותו העיקרית של הממ"ס לסכל פעילות המתנגדת לשלטון, בעיקר מצד גורמים חתרניים או בלתי נאמנים כמו מיעוטים, וכמו כן לסכל פעולות ריגול מצד מדינות עוינות.

בו בזמן מיעטו המשטרים הדמוקרטיים לעסוק בנושא

1. צוויג, סטפן (2003). ז'וזף פושה - דיוקנו של איש פוליטי. הוצאת ידיעות אחרונות, תל אביב.
2. דיקון, ר' (1975). מהאוכרנה עד הקג"ב. הוצאת מערכות, תל אביב.
3. כנען, ח' (1968). הגיס החמישי: הגרמנים בארץ-ישראל 1933-1948. הוצאת הקיבוץ המאוחד, תל אביב.
4. צוויג, ר'. "הבריטים וההעפלה 1939-1944", בתוך: נאור, מרדכי (1982). עלייה ב', 1934-1948: מקורות, סיכומים, פרשיות נבחרות וחומר עזר. הוצאת ידי צחק בן צבי.
5. West, Nigel (1983). MI5: British Security Service Operations 1909-1945. Harper Collins Publishers, NY.
6. ג'פריס-ג'ונס, ר' (2009). FBI - היסטוריה של הבולשת הפדרלית בארצות הברית. הוצאת רסלינג, תל אביב; ראו גם: West לעיל.
- 7.
8. דיקין, פ' וסטורי, ג' (1967). רשת זורגה. הוצאת מערכות, תל אביב.
9. מסטרמן, ג' (1975). הסוכנים הכפולים. הוצאת מערכות, תל אביב; מונטיפיורי סיבאג, י' (2002). אניגמה, סיפור הקרב של הצופן. הוצאת יבנה, תל אביב.
10. מלמן, י' ורביב, ד' (1990). מרגלים לא מושלמים. הוצאת מעריב, תל אביב.

בעקבות דוח מבקר המדינה משנת 1999, הוא שוב עלה לדיון ולא סוכם סופית בהחלטה מחייבת המקובלת על כל גורמי המודיעין בגין מחלוקות שהתעוררו¹¹.

המודיעין המסכל בישראל

הראשית

שירות הביטחון הכללי (שב"כ) הוקם בפברואר 1949 בהשראת המודיעין הבריטי, ובשנים הראשונות הוכשרו עובדיו בקורסים בבריטניה ואחר כך גם בארצות הברית. עד סוף שנות ה-50 היה דבר קיומו של השב"כ סוד מדינה, וראש הממשלה דוד בן-גוריון אמר בכנסת (1957) כי "במדינת ישראל אין שירות ביטחון".

בשנים הראשונות, פעילותו העיקרית של השב"כ הייתה:

- סיכול פעילות ריגול של ארצות ערב ופעולות טרור שבוצעו בעידוד מדינות ערב¹².
- סיכול פעילות חתרנית של ערביי ישראל שנתפסו כ"גיס חמישי" פוטנציאלי, כמו גם גיוס משתפי פעולה ועידוד גורמים פוליטיים מקרב ערביי ישראל.

- סיכול ריגול מזרח אירופי, בעיקר של ברית המועצות.

ראש השירות לשעבר איסר הראל (1948-1952) והממונה על השב"כ עד 1963) תיאר פרשות סיכול של ריגול סובייטי ושל ריגול מארצות מזרח אירופה האחרות כנגד מדינת ישראל¹³.

- סיכול של חתרנות מדינית, במיוחד קשרים שבין מפלגות ישראליות לברית המועצות וגרורותיה וגם פעילות ה"פורשים". פורסמו מקרים שבהם השירות לא פעל כגוף ממלכתי. תפיסת שניים מאנשיו בעת שהטמינו מתקן האזנה במשרדו של מנהיג מפ"ם מאיר יערי עוררה סערה ציבורית רבה¹⁴. עמוס מנור, לשעבר ראש השירות (1953-1963), טען שרק בעת כהונתו החל השב"כ לפעול על-פי אמות מידה ממלכתיות.

מלחמת ששת הימים כנקודת מפנה

מפנה חד חל בפעילות השב"כ ב-1967, עם תום מלחמת ששת הימים. סיכול הטרור הפלסטיני ביהודה ושומרון וחבל עזה (תקופה מסוימת גם בסנין, עד הנסיגה ב-1982) נהפך לנושא המרכזי. מדינת ישראל קיבלה החלטה אסטרטגית עקרונית שפעילות הסיכול בשטחים תהיה באחריות השב"כ אף שהשטחים היו תחת שלטון צבאי. בכך פעל השירות, שלא במודע, לפי לקחיה של בריטניה מדיכוי המרד במלאיה בשנות ה-50: "רצוי ארגון אחד ויחיד האחראי לכל מודיעין ביטחוני-פנימי [הכוונה לממ"ס, א"ב]... אין לאפשר לצבא להיות אחראי למודיעין הביטחון הפנימי אלא לארגון אזרחי המתמחה בתחום זה"¹⁵.

כאשר שאל ראש השירות יוסף הרמלין (1964-1974), (1986-1988) את גולדה מאיר מהי הצלחת השב"כ בפעילותו בשטחים, השיבה ראש הממשלה שעל השירות לתת למקבלי ההחלטות את השקט כדי לקבל החלטות ללא לחץ של פעולות

פעילותו האופיינית במשטרים דמוקרטיים הייתה בין השאר זיהוי איומים פנימיים באמצעות כלים מודיעיניים בדרך כלל, ללא סמכויות אכיפה (מעצר, עיכוב, הבאה לדיון וכו') וזאת על מנת להבטיח שיהיה מבוקר על ידי רשויות המדינה.

סוף המאה ה-20

סוף המאה ה-20 הביא שינוי במיקוד ארגוני הממ"ס. התגברות הטרור והפיכתו לאיום מקומי וגלובלי הצריכו התארגנות מתאימה. בד בבד איבד סיכול הריגול חלק ניכר ממשמעותו בשל התפוגגות המתח הבין-גושי. נפילת חומת ברלין והתרסקות הקומוניזם לימדו שהאיום הסובייטי היה קטן בהרבה משהעריכו. ספרי מתח רבים שבמרכזם עמד מאבק המוחות בין מדינות המערב לברית המועצות נעשו

רלוונטיים פחות. סופרים מובילים כגון לה-קארה נאלצו לחפש לעצמם שדות מרעה חדשים.

ואילו איומי הטרור האסלאמי אילצו את הממ"ס לפתח יכולות חדשות, להגביר את שיתוף הפעולה הפנימי והבין-לאומי וליזום חקיקה מתאימה. סמכויות גופי האכיפה והממ"ס בתחומי המעצר, החקירה ואיסוף המודיעין הורחבו.

במדינות המערב, כגון בריטניה וחלק ממדינות אירופה וארצות הברית, נתקלו השינויים בביקורת ציבורית.

המאה ה-21

מראשית המאה ה-21 הממ"ס במדינות דמוקרטיות עוסק בשלושה תחומים עיקריים: סיכול טרור, סיכול ריגול וסיכול חתרנות מדינית קיצונית. פעילותו נהפכה לממוסדת על-פי תקנות וחוקים שהגדירו לו "גבולות הגזרה". שיטות הפעולה המודיעיניות נותרו בדרך כלל חסויות. נקבעו גם נוהלי בקרה וביקורת. אם בעבר נהגו ראשי ארגוני ממ"ס בעולם לומר "הדובר שלנו אילם", הרי בשנים האחרונות פועל הממ"ס מול התקשורת בדומה לארגונים עסקיים וציבוריים.

התייחסות בין הממ"ס (ביטחון הפנים) לבין מודיעין החוץ מבוסס בדרך כלל על הפרדה טריטוריאלית. הממ"ס מופקד על נושאי הפנים, לדוגמה MI5 בבריטניה, DST בצרפת, BFV בגרמניה, RMCP בקנדה ושב"כ בישראל; בארצות הברית אין ארגון שמתמחה בתחום המודיעין המסכל (ה-FBI עוסק בו באופן חלקי). ואילו מודיעין החוץ, הכולל בדרך כלל ארגון מודיעין אזרחי וארגון מודיעין צבאי, אחראי לפעילות המודיעין מחוץ לארץ האם, לדוגמה MI6 בבריטניה, CIA בארצות הברית, DGSE בצרפת, BND בגרמניה, והמוסד למודיעין ולתפקידים מיוחדים ואמ"ן בישראל. במדינות אחדות שורר מצב כמו ברוסיה, שבה הממ"ס (FSB, יורשו של הק"ב) עוסק גם במודיעין חוץ (נוסף על המודיעין הצבאי). ברוב מדינות המערב עוגן התייחסות בהחלטות ממשלה ולמרות זאת יש לעתים תחרות וחוסר תיאום. בישראל קיים הסכם לתייחסות משנת 1998, המכונה "מגנה כרטא 2". ואולם בשנים 2002 ו-2004,

11. אבן, ש' וגרנית, ע' (2009). קהיליית המודיעין בישראל לאן. המכון למחקרי ביטחון לאומי, אוניברסיטת תל אביב. [http://www.inss.org.il/upload/\(FILE\)1237362207.pdf](http://www.inss.org.il/upload/(FILE)1237362207.pdf)

12. כהן, ה' (2006). ערבים טובים - המודיעין הישראלי והערבים בישראל: סוכנים ומפעילים, משת"פים ומורדים, מטרות ושיטות. עברית הוצאה לאור, תל אביב.

13. הראל, א' (1987). ריגול סובייטי, קומוניזם בארץ-ישראל. הוצאת ידיעות אחרונות, תל אביב.

14. הראל, א' (1989). ביטחון ודמוקרטיה: הוצאת עיניים, ידיעות אחרונות, תל אביב.

15. תומפסון, ר' (1967). שלטון ומרדנות: לקחי מלאיה ווייטנאם, פרק 7. הוצאת מערכות, תל אביב.

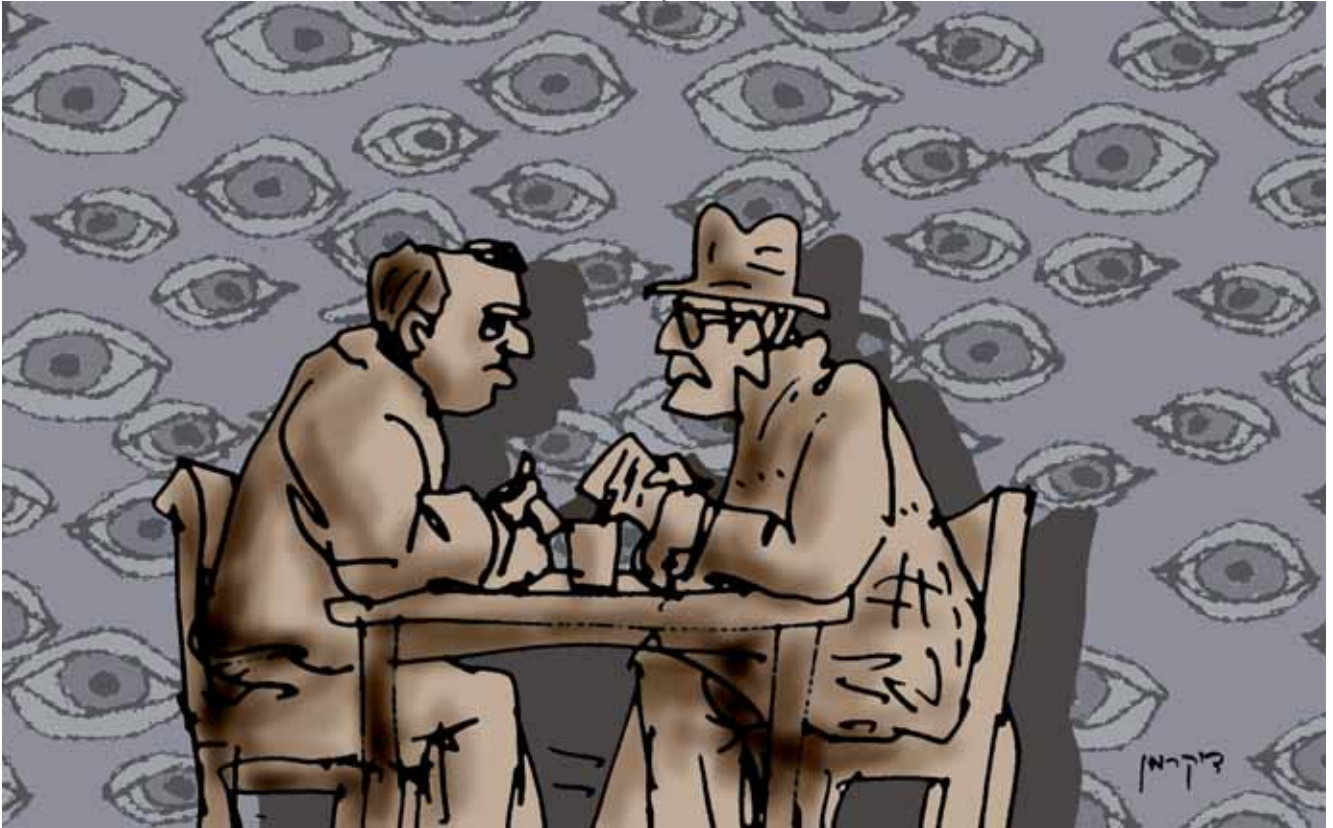

ציוני דרך חשובים

כמה ציוני דרך חשובים בהתפתחות השב"כ, שסייעו בהסדרת פעילותו:

- דוח ועדת השופט לנדוי (1987). הדוח קבע שאין דבר מעל שלטון החוק והמליץ על הסדרת חקירות מחבלים וגרם לביקורת ציבורית בגין ההרשאה ל"לחץ פיזי מתון" במקרים חריגים.

טרור¹⁶. כדי לעמוד במטלות החדשות, בהיקף ובמורכבות שלא ידע בעבר, נדרש השירות להתרחב ולהיחשף, בעיקר בשל שיתוף הפעולה עם צה"ל ומשטרת ישראל. לאחר חטיפת מטוס "אל על" לאלג'יר ב-1968, החלה בשב"כ היערכות האבטחה בחו"ל, אך זו נעשתה באופן חלקי ולא הקיפה במלואה את תמונת איומי הטרור על ישראל בחו"ל. זאת אולי משום שתשומת הלב הייתה ממוקדת בסיכול

• "פרשת קו 300" (1984), ש"זכתה" גם לכינוי "פרשת השב"כ". עניינה היה כפול: מחד גיסא, הסמכות והאחריות של אנשי השירות הפועלים בשטח, ומאידך גיסא הביקורת הציבורית והמשפטית שהוטחה בשירות, בעיקר בגין עדויות שקר של חלק מבכיריו.

• משבר גדול היה בשב"כ לאחר רצח ראש הממשלה יצחק רבין ב-4 בנובמבר 1995. ועדת החקירה הממלכתית בראשות השופט שמגר מתחה ביקורת על תפקוד השב"כ בהגנה על ראש הממשלה, בתחום האבטחה ובאיסוף המודיעין, ומצאה את ראש השירות (כרמי גילון) ובכירים נוספים אחראים והם אולצו להתפטר מתפקידם¹⁹.

תהליך גלובלי שהחל בשנות ה-90 לא פסח על מדינת ישראל: עלה כוחם של ארגוני זכויות האדם והחקיקה שנועדה להגן על הפרט מפני השלטון, והחלו להישמע בעולם קריאות להסדרת מקומו של הממ"ס. מנגד, עמד הצורך לאפשר למדינה להגן על עצמה ועל אזרחיה. הועלו שאלות בדבר מגבלות הכוח של הממ"ס וכיצד מאפשרים לו לבצע את תפקידו על-פי החוק והנורמות המקובלות²⁰. השב"כ פעל במשך השנים מכוח החלטות ממשלה (לדוגמה,

הטרור בשטחים. נקודת המפנה חלה ב-1972 ברצח 11 הספורטאים באולימפיאדת מינכן. ועדת חקירה ממלכתית בראשות מפכ"ל המשטרה לשעבר פנחס קופל מצאה ליקויים חמורים בפעולות האבטחה בחו"ל, שהיו באחריות השב"כ. מסקנותיה והמלצותיה הביאו לידי שינוי בהיערכות האבטחה בקרב גופים ממלכתיים ישראלים בחו"ל מפני פעילות הטרור. וכך, בהחלטת ממשלה מס' 411 משנת 1974 נקבע, נוסף על תחומי האחריות הקלאסיים של הממ"ס - סיכול ריגול, סיכול טרור וסיכול חתרנות מדינית - כי שירות הביטחון אחראי לאבטחת נציגויות ישראל בחו"ל וכן לאבטחת מוסדות ומתקנים חיוניים במדינה (בהמשך זו הועברה ברובה לאחריות משטרת ישראל)¹⁷. אחריות השב"כ בנושא האבטחה בחו"ל היא בעיקר לביקורת ולקביעת תקני האבטחה - ביצוע האבטחה עצמה נתון באחריות הגופים המאובטחים (למשל חברת אל על). אבטחת אישים נכללה מאז ומתמיד בתחום האחריות של השירות והיא עוגנה בהחלטת ממשלה בשנת 1998¹⁸. הצעות להקמת רשות אבטחה ממלכתית, מכיוון שהנושא איננו בלב הפעילות המודיעינית של השב"כ, הועלו פעמים רבות אך לא קודמו.

16. מקור מידע זה בידע אישי של הכותב מתפקידו בשירות. <http://www.mevaker.gov.il/serve/showHtml.asp?id=17>. 17. בעקבות מסקנות ועדת אדרמני: www.mevaker.gov.il/serve/books/239/5081. 18. גילון, כ' (2000). שב"כ בין הקרעים. הוצאת ידיעות אחרונות.

19. Holt, P. (1995). Secret Intelligence and Public Policy: A Dilemma of Democracy, Chapter 6, Congressional Quarterly Books; White, J. (2003). Defending the Homeland: Domestic Intelligence, Law Enforcement and Security, Wadsworth Publishing; Chalk, P. and Rosenau, W. (2004). Confronting "the Enemy Within": Security Intelligence, the Police and Counterterrorism in Four Democracies. Rand Corporation

העלתה האגודה לזכויות האזרח את הסוגיה בפני היועץ המשפטי לממשלה בבקשה שיגדיר את גבולות סמכויותיו של השב"כ בנושאים פוליטיים. במכתב תשובה של ראש השב"כ ליועץ המשפטי לממשלה²⁴ באה לידי ביטוי גישת השב"כ בעניין זה, ולפיה:

"הארגון [השב"כ] מופקד על קידום ערכי היסוד של המדינה כיהודית ודמוקרטית ורשאי לבצע מעקבים והאזנות סתר נגד אלה הפועלים לשינויים תוך 'מאפיינים חשאיים', גם אם הם פועלים כחוק; עם זאת, כשאין חשד לעברה, לא יבוצעו מעצרים, חיפושים ותשאולים... השב"כ הוא ארגון שיש לו תפקיד חיוני במציאת החיים בישראל, ולשם כך ניתנו לו כוחות וסמכויות רחבי היקף. הפעלתם באופן נכון וראוי חשובה לדמוקרטיה הישראלית, לשירות עצמו כדי לשמר את הלגיטימציה הציבורית החיונית

לפעולתו, וכמובן חשובה לכל אזרח". ברור שנוסח התשובה מעורר כמה שאלות סביב חופש הפרט וחופש הביטוי, אך אלה אינם מעניינו של מאמר זה. נקודה מעניינת נוספת הנוגעת לאזרח: בחוק השב"כ יש פרק שנדרש לסיווג הביטחוני ("התאמה ביטחונית") ולפיו השב"כ אחראי על בדיקות הביטחון לתפקידים מסווגים בישראל. הדבר איננו קיים בחוקים דומים העוסקים בסמכויות ארגוני ממש"ס בעולם המערבי. החוק מאפשר למי שנפסלה מועמדותו (בשפת החוק "מי שרואה עצמו נפגע מהחלטה בדבר אי-התאמתו הביטחונית למשרה") להגיש ערעור לוועדה שבראשה שופט בדימוס. לא ברור עד כמה מועמדים לעבודה מסווגת מודעים לאפשרות העומדת בפניהם.

כמה הערות לעתיד

דיון בתפקידיו של הממ"ס במשטר דמוקרטי איננו צריך להישאר נחלת מעטים יודעי סוד. גם מצבה הביטחונית המיוחדת של מדינת ישראל איננו צריך למנוע דיון וחשיבה בעניין זה. תרומה נכבדה לשיח ציבורי בנושא עשויה לבוא מן האקדמיה.

הממ"ס טומן בחובו סוגיות אזרחיות וביטחוניות ודילמות מגוונות בתחומים אקדמיים שונים: מדע המדינה, משפטים, לימודי מידע, פסיכולוגיה, סוציולוגיה, יחסים בין-לאומיים וממשל. נושאים כמו השוואה בין חוק השב"כ

לחוקים דומים במדינות דמוקרטיות, ההיסטוריה של הממ"ס, תחומי הפעולה והאחריות שלו, יחסי גומלין עם רשויות אחרות, האיזון בין דרישות הביטחון ובין זכויות האזרח, חוקים ותקנות בארץ ובעולם - ממש מחכים למחקר אקדמי.

בארצות הברית ובמדינות אירופה נושא המודיעין המסכל נעשה לתחום לימוד ממוסד במסגרת לימודי המודיעין ובמסגרות אחרות²⁵. בישראל, הוראת המודיעין המסכל טרם מצאה לה אכסניה אקדמית.

החלטות ממשלה שעסקו בארגון מערך האבטחה בחו"ל, מכוח תקנות וחוקים ספציפיים כגון חוק האזנת סתר (1979), חוק המרשם הפלילי ותקנת השבים (1981), חוק הגנת הפרטיות (1981), ובעיקר מכוח תקדימים שנוצרו במהלך השנים.

בשנת 2002, במהלך תקדימי בתולדות המודיעין בישראל, נחקק חוק השב"כ ובו נקבעו תפקידיו, מבנהו, סמכויותיו ודרכי הפיקוח על פעילותו²¹. זהו ארגון המודיעין היחיד בישראל שנחקק לו חוק, דבר שהוציא סופית מאלמוניותו. החוק אושר בכנסת בעיצומה של האינתיפאדה השנייה ולא זכה לדיון ציבורי בדבר האיזון הנכון בין ההגנה על הדמוקרטיה ובין הצורך להגן על מי שחי בה. החוק נסמך בעיקר על החוק האנגלי המקביל. חוקים דומים שנחקקו בארצות הברית, קנדה, אוסטרליה²²

ובמדינות אחרות, עברו תהליך בחינה וביקורת ציבורית במהלך החקיקה ולאחריה.

נייר עמדה של המכון הישראלי לדמוקרטיה בנושא חוק השב"כ²³ מציין שאחד הסעיפים הבעייתיים בחוק הוא הגדרת ייעוד השירות ותפקידיו. בחוק נאמר:

"השירות מופקד על שמירת ביטחון המדינה, סדרי המשטר הדמוקרטי ומסודותיו, מפני איומי טרור, חבלה, חתרנות, ריגול וחשיפת סודות המדינה, וכן יפעל השירות לשמירה ולקידום אינטרסים ממלכתיים חיוניים אחרים לביטחון הלאומי של המדינה, והכול כפי שתקבע הממשלה ובכפוף לכל דין".

נייר העמדה מציין כי "רמת העמימות, שבהגדרה זאת היא ללא אח ורע, אפילו לא באנגליה, מפקיעה את המשמעות המגדירה והמגבילה של הוראות בדבר תפקיד השירות וייעודו".

בנייר העמדה נמתחת ביקורת גם על המשמעות המעשית של האחריות המיניסטריאלית על השירות, על סמכויות

חקירה מיוחדות וכן על הגדרת תפקידיו וסמכויותיו של מבקר השירות, שהן מוגבלות בהשוואה לעמיתו במדינות אחרות.

בהמשך נדרש המסמך לסוגיות נוספות ומציין:

"מאפיין משותף לאנגליה ולישראל, שאיננו קיים במדינות אחרות: תפקיד השירות להגן על ביטחון

המדינה ללא דגש על איסוף אינפורמציה. במקרה שלנו מגדיל החוק עשות וקובע את תפקיד השירות כשמירה וקידום של אינטרסים ממלכתיים חיוניים של המדינה. הגדרה כזו עלולה לגרום לעודף פעלתנות של השירות".

דבר זה, על-פי המסמך, איננו קיים בחוק האנגלי הדומה, הנחשב למרחיק לכת יחסית. מקובל כי הממ"ס מתמקד באיסוף המודיעין בתחומים שעליהם הוא מופקד ולא מעבר לכך.

יתר על כן, מלבד העמימות העלה החוק את הבעיה של סמכויות השב"כ בנושאים הנתפסים פוליטיים. בשנת 2007

תהליך גלובלי שהחל בשנות ה-90 לא פסח על מדינת ישראל: עלה כוחם של ארגוני זכויות האדם והחקיקה שנועדה להגן על הפרט מפני השלטון, והחלו להישמע בעולם קריאות להסדרת מקומו של המודיעין המסכל

עד סוף שנות ה-50 היה דבר קיומו של השב"כ סוד מדינה, וראש הממשלה דוד בן-גוריון אמר בכנסת (1957) כי "במדינת ישראל אין שירות ביטחון"

21. ראו: חוק השב"כ באתר השב"כ: <http://www.shabak.gov.il>
22. http://www.idi.org.il/PublicationsCatalog/Pages/PP_3/Publications_Catalog_2003.aspx
23. http://www.idi.org.il/PublicationsCatalog/Pages/PP_3/Publications_Catalog_2003.aspx
24. <http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/861580.html?more=1> מ-21 במאי 2007.
25. <http://www.iafic.org>

"אנה והציידים"

מאת ראובן מירן, הוצאת נהר ספרים, בנימינה 2009, 80 עמ'

יוכי וינטרויב

"כאזרח מכם יהיה לכם הגר הגר אתכם ואהבת לו כמות... (ויקרא י"ט, ל"ד)"

באחת מהן, ולא במרתף, כמקום המסתור. האם ההשוואה הוגנת? ודאי שלא. בשונה מאנה שלנו מאמסטרדם, איש אינו רוצה להשמיד את אנה מתל אביב ואת משפחתה. לא בארץ ולא בארץ מוצאם של הוריה. מאבקה אינו על הזכות לחיות אלא על הזכות לחיות בארץ שבה נולדה ואשר אותה היא רואה כביתה, גם אם הוריה שוהים בה באורח בלתי חוקי.

האם ההשוואה הוגנת? ודאי שכן. אנה ילידת הארץ הזאת, והיא מגורשת ממנה בין השאר משום היותה "אחרת". בדומה לרבים מהיהודים בגולה, היא מדברת את שפת הארץ ובקיאה בהיסטוריה שלה, אולי יותר מבני הארץ. תרבות הארץ הזאת היא תרבותה. אך כל אלה לא עומדים לה, שהרי היא "אחרת" מעצם היוולדה להורים "אחרים".

מירן בחר לסיים את ספרו בשאלה מה עלה בגורלה של אנה. זהו תכסיס ספרותי מוכר, אלא שכאן יש לו משמעות חברתית עמוקה. סימן השאלה הזה מונח לפתחנו כולנו.

בעיית מהגרי העבודה היא בעיה כלל-עולמית. בדרכו הספרותית מירן קורא למדינת ישראל לקבל החלטות ולגבש מדיניות ברורה. מדיניות שתבחין בין מהגר עבודה לפליט פוליטי, ובין מהגר עבודה חוקי לבלתי חוקי; מדיניות שתגדיר נכונה את הצורך במהגרי עבודה ואת מספרם; מדיניות ברורה שתיושם בהחלטיות אך במידת הרחמים, בעיקר כלפי אלה שהם קורבנות היעדר המדיניות עד כה. מדיניות שתגזור, בין השאר, ממה שהיטיב לבטא היינריך היינה: "אבות אבותיי לא נמנו עם הציידים; חלקם היה יותר עם הניצודים".*

אנה והציידים הוא ספרו ה-13 של ראובן מירן (סופר, מתרגם, מו"ל וחבר עמותת המל"מ). הספר הוא בבחינת מועט המחזיק את המרובה. סיפור המעשה בדיוני, אך למעשה הוא סיפור אמיתי. סיפור קורותיה של אנה והקרובים לה חושף לפני הקורא את מכלול הבעיות של מהגרי העבודה וכפועל יוצא גם את בעיותינו שלנו, אזרחי ישראל.

אנה, נערה בת 13, בת למהגרי עבודה, נולדה בישראל. אביה כבר גורש מן הארץ. עכשיו אנה ואמה חיות בחרדה מתמדת מפני גירוש. הן מסתתרות במרתף, בבית ידיד שנותן להן מקלט. בשלב כלשהו הן שומעות כי ניתנה ארכה לילדיהם של מהגרי העבודה וחוזרות לדירתן.

הספר נקרא בנשימה אחת, לא רק משום תוכנו אלא גם בזכות סגנונו הקולח של מירן וכוסר התיאור שלו. אנחנו לומדים לאהוב את אנה. אנחנו גם לומדים דרך עיניה על דמותה של אמה, אישה שנותרה בלא בעל לדאוג לילדה קטנה, וההתמודדות קשה לה. אנה מספרת לנו גם על טוני, ידידה בן ה-16, שאפילו העובדה שאמו נהרגה בפיגוע בתחנה המרכזית אינה מקנה לו את הזכות להישאר בארץ. הנער שורד בקושי, אך יודע לתת יד אוהבת ועוזרת לאנה ולאמה. מירן גם פותח לקורא צוהר לעולמם של ה"ציידים" החשים שהצדק עמם וכי אין הם אלא ממלאים את חובתם באמונה. הוא אינו שותף לתחושה זו.

אנה. אילו היו עליות גג בתל אביב אולי הסופר היה בוחר

"שותף סוד" מסירת מטכ"ל ועד למוסד

מאת דני יתום, הוצאת ידיעות ספרים, 462 עמ'

אפרים לפיד

מרכזי, ראש השב"כ איילון וראש אמ"ן יעלון כי הכישלון יתום. דוגמה עצובה למנהיגות. האם אלה דברי רכילות, ושמה מדובר במאפייני אישיות שראוי להתחשב בהם

בבואנו להעריך אישי ציבור? - את התשובה משאיר דני יתום לשיפוט הקוראים.

לסיכום, הספר הוא תוספת מעניינת לסדרת הספרים שכתבו בכירים לשעבר בשירות הציבור, שבהם לימדו סגוריה על תקופת כהונתם וחשפו לעיני הקוראים את המטבח הפוליטי. שם, שוב ושוב מתגלים תככים בין-אישיים וחוסר גיבוי מצד קברניטים במקרה של תקלות, אך גם לויאליות למופת ומוטיבציה ממלכתית - "הכול אישי!"

רבין וברק). חלק ניכר מפרטים אלה כבר נחשף בספרים קודמים ובעיקר בכתבות עיתונאיות לאורך השנים. מהספר אנו למדים כי יתום היה מעורב מאוד בפרטים. הקורא הישראלי מתרשם כי בסופו של דבר אין לנו פרטנר שיהיה מוכן לפתרון של פשרה. הסורים וגם הפלסטינים מצטיירים כמי שמבקשים לקבל בסיום המו"מ את כל מה שביקשו בתחילתו.

הפרקים הבלתי נמנעים באוטוביוגרפיה הם, כמובן, תיאור ילדותו ונעוריו של יתום, בן הארץ הזאת, בן למשפחה יהודית-ציונית-שורשית. כך קיבלנו ספר גדול (כולל נספחים ומפתח אישיים), ובו כמה תובנות מעניינות מאחורי הקלעים של אישים מרכזיים במערכת הביטחון: שוב אנו מגלים כיצד ישראלים בעלי תפקידים שבים ממו"מ עם הפלסטינים כל אחד עם דיווחיו, מכיוון שהפלסטינים לא דיברו בקול אחד.

בהתחשם לעובדה שעודכנו (בעניין פרשת משעל), הוכיחו שר הביטחון

אין ספק, הוא היה שותף סוד, דני יתום. את זה אפשר להסיק כבר מקשת התפקידים המגוונת מאוד שמילא: בסיירת מטכ"ל, כראש אג"ת, כאלוף פיקוד המרכז, כמזכיר צבאי לשר הביטחון ולראש הממשלה, ובוודאי מתפקידו הביטחוני האחרון - ראש המוסד. בעת שכיהן כראש המוסד, תקופה שהוא מתאר בשלושת פרקי הספר הראשונים, קרה צירוף של תקלות מבצעיות (ח'אלד משעל בירדן וחשיפה ותפיסה של לוחם ממוסד בשוויץ) והעמדה לדין של עובד ותיק (יהודה גיל) באשמת ריגול במושגי 'המוסד'. ברור גם, שיתום לא התקבל ב'מוסד' כבעל סמכות של ראש הארגון. בולטת בספר גישתו האפולוגטית לנוכח הביקורת שנמתחה עליו בתוך הארגון ולנוכח חוסר הגיבוי מהממונה עליו, ראש הממשלה נתניהו.

בספר זה, אלוף (מיל') דני יתום העלה על הכתב תיאור מפורט (ומייגע) של המו"מ עם הפלסטינים (שהוביל את רה"מ רבין להסכם אוסלו) ועם הסורים (בתקופות

* הציטטה לקוחה ממאמרו של אברהם טוביאס "הציידים והניצודים", מתוך האתר "כתבים מאת אברהם טוביאס"

דוד בר־גיורא (ברגי)

נולד: ל' בשבט תרפ"ג 16/2/1923

נפטר: כ"א באדר תשס"ט 17/3/2009

לאחר שירות ב'מוסד' פרש להלכה מהפעילות הביטחונית, אך למעשה גם אחר כך, ובד בבד עם עסקיו הפרטיים, יצא לעתים תכופות למשימות של משרד החוץ במדינות רבות ומגוונות. עם הקמת המל"מ היה פעיל בו, והתנדב לגיוס משאבים ולהנחלת מורשת המודיעין לדור הצעיר. גם בתשע השנים האחרונות, בהיותו מרותק לכיסא גלגלים, לא דעכו נתינתו והתנדבותו למל"מ.

בכל שרשרת התפקידים שמילא, באה לידי ביטוי יכולת הביצוע שלו, כפי שתיאר יחיאל קמחי ביום השלושים לפטירתו: "אנחנו נזכור את ברגי בחיבה, בהערכה; זה האיש שהאמין תמיד בשליחותו - ב'מוסד', בצבא. כמנוע רב-עוצמה ברגי היה סוחף אחרים, ובעצמו נסחף לכל משימה". החברות והרעות שנהג בהן במעגלים השונים היו נר לרגלו. במותו הניח שתי בנות, חתן, שלושה נכדים ושלוש נינות אהובות. יהי זכרו ברוך.

דוד בר־גיורא נולד בוורשה, פולין, בן רביעי למשפחת ציטרין. אבי המשפחה היה ציוני פעיל והנחיל לילדיו את הציונות ואהבת ארץ־ישראל. אחרי מות האב, כשעדיין לא מלאו לדוד עשר שנים, עלתה האם עם ארבעת ילדיה לארץ. המשפחה גרה בתל אביב, ובמהרה ראה עצמו דוד צבר לכל דבר. כרוח התקופה כבר בגיל צעיר גויס ל'הגנה', וזו בהדרגה כבשה את כל עולמו.

ב־1941 התגייס לצבא הבריטי, ואת שירותו עשה במדבר המערבי ובאיטליה. בשנת 1946, דבֶק בערכים שספג, הצטרף לארגון חיילים משוחררים שמטרתו הייתה להקים יישוב יהודי בארץ. ההתארגנות הייתה בחווה בסמוך למושב נהלל, שם הכיר את רינה, לימים אשתו ואם ילדיו. מלחמת העצמאות קטעה את החלום לחיות במושב, ודוד התגייס לצה"ל והמשיך לשרת כאיש צבא קבע. ב־1963 נבחר להיות חניך מחזור א' במכללה לביטחון לאומי.

ב־1964 יצא עם המשפחה לשליחות באתיופיה, וכעבור שנה השתחרר מצה"ל ועבר לשרת ב'מוסד'. בתפקידו הרבים והמגוונים, דוד פעל רבות בעולם השלישי. בין השאר היה שותף למבצע "אנטבה" ולמבצע "משה".

עליזה (עובד) אהרון

נולדה: תרצ"ד 1934

נפטרה: ט"ז בכסלו תשס"ט 13/12/2008

עליזה אהרון, ילידת עיראק, עלתה לישראל ב־1951. בשנת 1956 נישאה ליחזקאל אהרון, איש קהילת המודיעין, וילדה שני בנים. בקהילת המודיעין שירתה בתחום תנאי השירות ומילאה את תפקידה באחריות ובמסירות רבה, ועל כך זכתה להערכה רבה מצד כל העובדים. בשנת 1984 נאלצה לפרוש בשל מצב בריאותה. בשנת 2000 העתיקו בני הזוג אהרון את מגוריהם ללונדון, לאחר שבנם הבכור ומשפחתו עברו להתגורר שם. עליזה אהבה את נכדיה אהבת עולם וראתה בהם את דור ההמשך. עליזה אהבה טבע וטיולים. הייתה אישה ואם חרוצה ומסורה, סבתא אוהבת ונדיבת לב. ב־2008 נפטרה בלונדון לאחר מחלה קשה. הניחה בעל, שני בנים, כלות ונכדים. יהי זכרה ברוך.

מאיר בכר

נולד: תרצ"ט 1939

נפטר: ז' בתשרי תשס"ט 6/10/2008

בשנת 1992. מאז יצא לפנסיה נלחם בקשוי החיים במאמצים רבים, בגבורה ובייסורים. מאיר היה אדם חזק, בעל חוש הומור, אדיב, ותמיד ראשון לעזור. אהב את החיים ואת הבריות, ובמיוחד אהב את אשתו ואת ילדיו.

מאיר שירת במלחמות ישראל: ששת הימים, ההתשה, יום הכיפורים, וכאיש מילואים במבצע "ליטני" ובמלחמת לבנון הראשונה. הובא למנוחות בבית הקברות ביהוד. יהי זכרו ברוך.

מאיר בכר, יליד איזמיר, טורקיה, עלה עם אחיו אברהם ארצה בשנת 1948 במסגרת "עליית הנוער" והוא רק בן תשע. במשך כשנתיים התחנך בקיבוץ דתי באזור פרדס חנה-כרכור. כשהיה בן 11 התאחד עם הוריו בעלותם לארץ, והם שוכנו ביישוב יהודיה, לימים העיר יהוד.

בשנת 1957 התגייס מאיר לצה"ל ושירת בחיל השריון. ב־1964 נישא לבחירת לבו מרים גביזון, ונולדו להם חמש בנות ובן.

מאיר התגייס למשטרת ישראל ב־1966 ושירת בה עד שנת 1973. ב־1973 החל לעבוד במשרד ראש הממשלה ב"נתיב".

מאיר לקה באירוע מוח, ואושפז ושוקם כחצי שנה בבית לוינשטיין ברעננה. בשל מצב בריאותו יצא לפנסיה רפואית

אברהם ליף

נולד: י"א באדר ב' תרפ"ז 15/3/1927

נפטר: ו' בסיון תשס"ח 9/6/2008

אברהם ליף נולד בפולין. בהיותו תינוק היגרה המשפחה לליל (Lille) שבצרפת, שם גדל והתחנך. הוריו ושלושה מאחיו ניספו בשואה. אברהם ושתי אחיותיו שרדו בעזרת כומר פרוטסטנטי, שהשיג להם מסמכים מזויפים. אברהם הוסתר תחילה אצל הרופא המחוזי ומאוחר יותר אצל רופא הכפר - בן הכומה. שם המשיך ללמוד באופן עצמאי, ואת הבחינות עבר בתום המלחמה, כשחזר עם אחיותיו לליל. הוא למד שנה בפקולטה לרפואה ושימש ראש צוות צופים יהודים שהקים.

בינואר 1946 התבקש על ידי נציג הסוכנות לנהל מחנה מעבר לצעירים ניצולי השואה, שהמתינו לעלות לארץ בעלייה בלתי לגאלית (עלייה ב'). הוא ירד למרסי וקיסר בין המוסדות הצרפתיים לפליטים לצורך השגת מזון ותרופות. בקבוצה זו פגש את אסתר מי שלימים תהיה אשתו.

באוקטובר 1946 הפליגה הקבוצה באניה "לטרון", וזו נתפסה בידי הבריטים בלב ים והועברה לקפריסין למשך שמונה חודשים. ביוני 1947 הועבר אברהם לעתלית להסגר של חודשיים, ואחר כך נסע לירושלים, התקבל לאוניברסיטה ולמד בה מתמטיקה עד פרוץ קרבות מלחמת העצמאות. אברהם היה מראשוני המתגייסים לצה"ל (מספרו האישי 4247). במלחמת העצמאות שירת ב"גולני" בגדוד 13. ב-1949 נשא אישה.

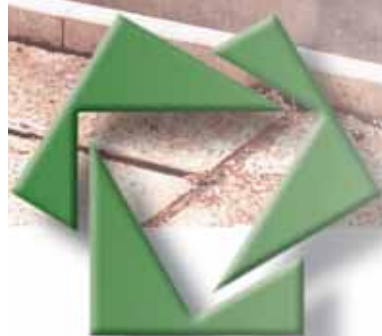
אברהם היה מראשוני חיל המודיעין, ובו מילא מגוון תפקידים. בשנים 1955-1952 היה עוזר נספח צה"ל בפריס. בשנים 1971-1974 היה יועץ מדיני לשגריר יצחק רבין בווינגטון. בתפקידו האחרון בצה"ל שימש עוזר בכיר לראש אמ"ן-מחקה. במהלך שירותו השלים בזמנו הפנוי את השכלתו האקדמית במדעי המדינה ויחסים בין-לאומיים באוניברסיטאות בארץ, בצרפת ובארצות הברית. ב-1976 פרש מצה"ל בדרגת אלוף-משנה והמשיך לשרת את המדינה בעבודתו כיועץ למדיניות אסטרטגית במשרד הביטחון.

בשנים 1986-1987 היה אברהם חניך במכללה לביטחון לאומי, ובשנים 1988-1991 הצטרף לצוות המכללה כמדריך.

בשנים 1992-1994 השתתף במשלחת הישראלית לשיחות השלום עם הסורים בווינגטון. כאשר פרש לגמלאות המשיך לעבוד בהתנדבות במערכת הביטחון, כמעט עד סוף חייו.

עם פטירתו אמרו עליו מפקדיו וחבריו: "היה לו שילוב נדיר של כושר ניתוח וחשיבה, כנות ויושר"; "מקצוען מהמעלה הראשונה שמעטים הגיעו לרמתו"; "מעל לכול אברהם היה איש צנוע, מורה מסור, חבר אמיתי, נאמן למקצועו ומולדתו".

במותו הניח אישה, שתי בנות וחמישה נכדים. יהי זכרו ברוך.

הסוכנו למורשת המודיעין (מל"מ)

"מבט מל"מ" באינטרנט

WWW.INTELLIGENCE.ORG.IL

התרומה של תכנית "עתיד"

"עתיד" היא תכנית משותפת ליחידה 8200 ולרשת בתי הספר "ברנקו וייס"

לתכנית שתי מטרות עיקריות: תרומה לחברה באמצעות סיוע לאוכלוסיות בעלות רקע סוציו-אקונומי נמוך ופתיחת אפיקי שירות חדשים עבורן; ופיתוח דור המשך למקצוע האזנה ביחידה 8200.

תכנית "עתיד" כוללת:

- מסלול לימודים מובנה מכיתה י' עד י"ב, הכולל הכנה לשירות הצבאי.
- מגמת מזרחנות, המשלבת את לימוד השפה הערבית ברמה של חמש יח"ל.
- לימוד בכיתה איכותית ומגובשת עם "גאוות יחידה".
- תכנית לימוד מגוונת, הכוללת פעילויות מיוחדות בזמן הלימודים ובחודשי הקיץ.
- סיוע וליווי צמוד של היחידה להצלחה מרבית בבחינות הבגרות.
- אפשרות לשירות קבע ופתיחת אפיקים לבניית העתיד.

למען הקהילה, למען היחידה - תכנית "עתיד".

ירון מינה
פרויקטור "עתיד"

היחידה והתכנית יצאה לדרך. מאמצים רבים הושקעו בראשית הדרך לאישור התכנית אצל הגורמים הרלוונטיים בצה"ל, משרד הביטחון ומשרד החינוך. לאחר "מסע שיווקי" בבתי הספר והרישום הראשוני לתכנית, החל תהליך מיון שבסופו נבחרו כ-30 תלמידים.

כיום פועלות שתי כיתות "עתיד" בבית הספר "ברנקו וייס בית שמש" ושתי כיתות בבית הספר "בית חינוך גליל מערבי", ובהן כ-120 תלמידים. מדובר בפרויקט "צומח", ועד שנת 2011 תיפתחה שבע כיתות "עתיד" בבתי הספר.

זה שנים מספר מתמודדת יחידה 8200 עם פערים הולכים ומעמיקים בתחום מומחי השפה הערבית. עיקר הפער מורגש בדור הביניים, שנבנה בעבר על יסודות הקד"צים. אחד הפתרונות שיצרה היחידה היא תכנית "עתיד". "עתיד" היא תכנית משותפת ליחידה 8200 ולרשת בתי הספר "ברנקו וייס". התכנית כוללת אימוץ כיתות משני בתי ספר בפריפריה, בהדגשת תלמידי מב"ר (מסלול בגרות רגיל) וליווי תוכני הלימודים בגישה הוליסטית, כשבמרכזם לימודי ערבית ברמה של חמש יחידות לימוד (יח"ל) ואף מעבר לכך. המטרה היא לאפשר לתלמידים להשיג תעודת בגרות איכותית, להתגייס ליחידה ולשרת בה בתחומי הליבה. במסגרת התכנית זוכים התלמידים גם לשיעורי עזר מחיילי היחידה, העושים זאת בהתנדבות נוסף על עבודתם האינטנסיבית ומגיעים לבתי הספר שלוש פעמים בשבוע. הרעיון החל לקרום עור וגידים בחודש נובמבר 2007. כעבור זמן קצר מונה פרויקטור במשרה מלאה מטעם

מורשת ביחידת הפענוח ומחקר השטח המטכ"לית

טכנולוגיים חדשים שהפכו אותה רלוונטית ומשמעותית מאוד בגיבוש התוצר המודיעיני הכולל. סא"ל ליאור הדגיש עוד כי היחידה רואה חשיבות רבה בביסוס תחום המורשת לצורך שימור וטיפול של הקשר בין בוגרי מערך הפענוח לבין החיילים המשרתים בה כיום ולצורך למידת תרומתה במלחמות ישראל ובמבצעים השונים, וכדי לחזק את תחושת השליחות והגאווה של המשרתים בה. בכוונת היחידה לטפח מסורת זו גם בשנים הבאות ולשמר את הידע המקצועי של ותיקה בהכשרות הפענוח ומחקר השטח, ובליווי מקצועי ביחידה בהווה.

סא"ל (מיל) גדעון בר ברנדט
רכז מורשת

היחידה המטכ"לית לפענוח ומחקר השטח באמ"ן ערכה ב-26 בנובמבר 2009 ערב מורשת במל"מ, בהשתתפות ותיקי יחידת הפענוח ובכירה בעבר ומפקדיה בהווה. מנכ"ל המל"מ תא"ל (מיל) דודו צור פתח את החלק המרכזי של האירוע. בהמשכו תיאר מפקדה הראשון של היחידה אל"מ (דימ') אברהם פורת את משימותיה ודפוסי עבודתה בימיה הראשונים (היחידה הוקמה ב-1949 כש"מ 6). אל"מ (דימ') מיכאל גביש סקר את התקופה שבה פוצלה היחידה מענף 1 (מחקר השטח) באמ"ן והועברו אליה מפענחי התצ"א. מפקד היחידה הנוכחי סא"ל ליאור סקר בהרחבה את התקדמות היחידה בעשור האחרון. הוא ציין במיוחד את השיפור המשמעותי שחל בהפעלתה בעת מלחמת לבנון השנייה ובמבצע "עופרת יצוקה" ואת יישומם של אמצעים

פרס ראש אמ"ן על תרומה לקהילה הוענק ליחידה הלוגיסטית

היחידה הלוגיסטית של אגף המודיעין קיבלה לאחרונה את פרס ראש אמ"ן ליחידות מצטיינות אשר בלטו בתרומתן למען הקהילה. פעילות ההתנדבות ביחידה נעשית זה שנים מספר, היא רחבת היקף ורציפה. במסגרת זו אימץ כל ענף ביחידה גוף ציבורי כמו מרכז הקליטה "ספיר", "בית הגלגלים" ומרכז ויצ"ו. הפעילות כוללת סיוע בפעילות היום-יומית במקום, "אוזן קשבת" לבני הנוער וכן העלאת המוטיבציה לשרת בצה"ל. היחידה אף מקיימת לקראת החגים פעילויות התנדבות יזומות בגופים נוספים כמו "בית איזי שפירא", "משולחן לשולחן" ובית החולים "שניידר". ביום הזיכרון לשואה ולגבורה ביקרו מפקדים וחיילים מהיחידה בבתיהם של ניצולי שואה במסגרת פרויקט "פרח לניצול", והחיילים נחשפו לעדויות הניצולים.

גמלאי היחידה הלוגיסטית מקיימים פעילות התנדבות גם ביחידה עצמה, כולל מתן סיוע בפעילויות לוגיסטיות שונות בבסיסי חמ"ן. לאחרונה השתלבה היחידה הלוגיסטית בפרויקט גיוס צעירים בעלי צרכים מיוחדים בשיתוף אק"ם.

יום עיון על המודיעין במלחמת יום הכיפורים

בדיאלוג עם אמ"ן-מחקר אז, ואת סיפורו של בסיס אום חשיבה. אל"מ (דימ') יהודה שפר חתם את יום העיון בהביאו את סיפורו האישי המרתק מן העת ששימש "הסייר האווירי האישי של הרמטכ"ל ביום הכיפורים". הרמטכ"ל אז, "דדו", דרש משפר לצאת לגיחות סיור לאיסוף מידע על הנעשה בחזית המצרית ולדווח לו באופן אישי כל ערב. כך עשה שפר במשך כשבוע, עד שמטוסו הופל, הטייס נהרג והוא עצמו ניצל.

ביום העיון הוקרנו קטעים מהסרט "שתיקת הצופרים" והוצגו סרטים רלוונטיים נוספים. כמו כן, הופץ אשגור מורשת מיוחד והוצבה תערוכת מורשת על המודיעין הצבאי במלחמת יום הכיפורים.

סא"ל גדעון מיטשניק
רע"ן היסטוריה ומורשת בחמ"ן

דיבר על יישום הלקחים ממלחמת 1973 בחטיבת המחקר, מנקודת הראייה האישית שלו. חגי מן הציג את

המודיעין מזווית הקמ"ן לפני המלחמה ובמהלכה, ונדרש למידור, להיעדר פתיחות ולאופן התנהלות המודיעין. נעם שפירא סקר כיצד נראתה המלחמה מנקודת הראייה של יחידת ההאזנה, שהפיקה והפיצה מידע שנראה לאנשיה התרעתי. הוא סיפר על הפער הגדול

ענף היסטוריה ומורשת ובה"ד 15 ציינו 36 שנה למלחמת יום הכיפורים ביום עיון לחניכי הבה"ד, שהתקיים בהיכל צה"ל בפור"ם ב-24 בספטמבר. יום העיון יוחד לנושא המודיעין הצבאי במלחמה. נשאו דברים: אלוף (דימ') שלמה גזית, ראש אמ"ן לאחר מלחמת יום הכיפורים; סא"ל ש', ראש הזירה המצרית היום באמ"ן; אל"מ (דימ') חגי מן, קצין המודיעין של פיקוד הצפון במלחמה; אל"מ (דימ') נעם שפירא, ראש המדור המצרי ב-8200 בזמן המלחמה; ואל"מ (דימ') יהודה שפר.

שלמה גזית תיאר את אמ"ן שלאחר המלחמה: ההלם ומאמץ השיקום, הקמת מחלקת הבקרה וחשיבות הדעה האחרת, ו"האני מאמין" שלו באשר לעבודת המודיעין - הפקפק, הצניעות והטלת הספק ככלי עבודה חיוניים לעבודת המודיעין. סא"ל ש'

מחויבות חמ"ן לשונה בחברה בשיתוף אקיי"ם

חמ"ן הצטרף לאחרונה לפרויקט מיוחד, משותף לאקיי"ם, "שראל" ואכ"א, המאפשר גיוס חיילים שלוקים בפיגור קל לאחת מיחידות החיל בגלילות והם זוכים לליווי חם של מפקדים וחיילים. החיילים המתנדבים מצטרפים לכמה חיילים המשרתים ביחידות צה"ל זה כשנה. הצלחת הפרויקט תאפשר לגייס מתנדבים נוספים. הפרויקט, בברכת קמנ"ר, הוא ביטוי למחויבות חמ"ן לשונה בחברה הישראלית.

חיל מודיעין השדה הוא מעתה חיל האיסוף הקרבי

ב-3 בספטמבר 2009 הוקם בזרוע היבשה חיל האיסוף הקרבי, שבא להחליף את חיל מודיעין השדה.

קצין האיסוף הראשי החדש (קאס"ר) הוא תא"ל אלי פולק. החיל החדש יתמקד במשימות איסוף קרבי בלבד וימשיך לפקד על שלושת הגדודים המרחביים: שחף, ניצן ונשה. באחריותו יופעל בית הספר לאיסוף קרבי, שבו יוכשרו לוחמי האיסוף והתצפיתניות של החיל. בכך הושלמה העברת הסמכויות המודיעיניות לחיל המודיעין.

החיל החדש לא יעסוק עוד בהכשרת קציני מודיעין ומש"קי מודיעין יחידות השדה.

למידע נוסף:

http://dover.idf.il/IDF/News_Channels/today/09/09/0303.htm

חטיבת המחקר ציינה 40 שנה למלחמת ההתשה

ב-30 בספטמבר ערכה חטיבת המחקר יום עיון לרגל 40 שנה למלחמת ההתשה. במושב הראשון דיבר חוקר המלחמה, סא"ל (מיל') ד"ר אברהם זוהר, על נסיבות פריצתה ועל מהלכה. במושב השני, שעסק בהשפעת המלחמה על שני הצדדים, ניתח פרופסור חגי ארליך את המלחמה בהקשר דמדומי עידן נאצר והפאן-ערביות, ואיתן הבה, שהיה כתב צבאי בעת המלחמה, סקר את הפער המתפתח בישראל בין החזית לעורף. המושב השלישי עסק במפקד ובקמ"ן. השר, אלוף (מיל') יוסי פלד, אז מג"ד בתעלה, תיאר את חוויותיו מהלחימה ואת לקחיו האישיים, ואל"מ (דימ') זלמן גנדלר (ז'מקה) סיפר על תרומת חטיבת המחקר וענף השטח למהלכי המלחמה.

בחלקו השני של יום העיון התקיים הטקס השנתי ובו העניק רח"ט מחקר, תא"ל יוסי ביידן, תעודות הערכה לקצינים צעירים ולחיילים מצטיינים.

סא"ל ש'

חטיבת המחקר באמ"ן

ראש הממשלה הדליק נר חנוכה בבסיס מודיעין באזור המרכז

ראש הממשלה נתניהו ציין כי "במידה רבה, לא השתנו הרבה דברים מאז ועד היום. גם היום הכול מתחיל במודיעין. בזמנו זה קרה למכבים, והיום - למכבים בני זמננו". הרמטכ"ל רב-אלוף אשכנזי אמר: "אתם לא רק העיניים והאוזניים שלנו, אתם הנרות המאירים לכולנו את הדרך - למפקדים בשטח ולפיקוד העליון". וראש אמ"ן אלוף ידלין אמר: "המידע שלכם, בדמות ההתרעות על פיגועים או גיבוש המטרות למבצעים ולמלחמה, משמש לניווט ספינת המדינה".

הכתבה במלואה באתר דובר צה"ל:

http://dover.idf.il/IDF/News_Channels_today/09/12/1403.htm

במעטה כבד של חשאיות, ביקרו ב-13 בדצמבר ראש הממשלה בנימין נתניהו, הרמטכ"ל גבי אשכנזי וראש אמ"ן אלוף עמוס ידלין, בבסיס מודיעין באזור

המרכז. השלושה הצטרפו אל חיילי הבסיס להדלקת נר שלישי של חנוכה, כהצדעה על עבודתם המסורה במסגרת מאמצי איסוף המודיעין באזור למען ביטחון ישראל.

מפגש "קפה וטכנולוגיה" של עמותת היחידה הטכנולוגית בחמ"ן

המפגש העשירי בסדרת אירועי "קפה וטכנולוגיה" שמקיימת עמי"ט - עמותת היחידה הטכנולוגית בחמ"ן - התקיים בהיכל צה"ל ב-26 באוקטובר 2009.

באירוע שולבו מפגש חברים והרצאה מרכזית. הפעם הרצה אבי צרפתי, סמנכ"ל מפעל "מיזם" באלתא-תע"א. צרפתי הציג התפתחויות טכנולוגיות בתחום יכולות הצילום ביישומה של טכנולוגיית SAR (אותות מכ"ם, בשונה מצילום אופטי), בשיטה המאפשרת לצלם בכל מזג אוויר ובכל תנאי סביבה. כמו כן, הוצג לוויין הצילום "טכסאר" אשר פותח ויוצר בתעשייה האווירית. יו"ר העמותה אלי הרשקוביץ עדכן את המשתתפים בדבר פעילות העמותה, ורע"ן מורשת והיסטוריה סא"ל גדעון הציג את פעילות המורשת בחמ"ן.

"קפה מורשת" על מבצע "יונתן" (אנטבה) לצעירי אמ"ן ולוותיקי

באמ"ן-מחקר; אל"מ (דימ') אמנון בירן, קמ"ן מפקדת קצין חי"ר וצנחנים ראשי והמבצע אז; וסא"ל (דימ') אלי דקל מענף (שטח) 1 באמ"ן-מחקר. סא"ל (דימ') עידו אמבר, אז רע"ן במחלקת המבצעים בחיל האוויר, סקר את תכנון חיל האוויר ואת הממשקים עם המודיעין.

שרה דוידזון, שהייתה אז בין החטופים (עם בעלה ושני בניה, אחד מהם נעשה לימים קצין בכיר באחת מיחידות האיסוף המובילות בחמ"ן, כמו גם שני נכדיה), ריגשה את כולם בחוויותיה מימי החטיפה.

נוסף על כך, הוקרנו סרטים, הוצגה תערוכה וחולק אשגור מורשת שהוכן במיוחד לאירוע.

סא"ל גדעון מיטשניק

המשתתפים טענו שהסיכונים במבצע גברו על הסיכויים להצלחה, וכי היום מפקדי צה"ל והממשלה לא היו מאשרים

יציאה למבצע עם תמונת מודיעין כה חלקית ועם סימני שאלה רבים שהפכו את המודיעין להערכות.

נטלו חלק במפגש וסיפרו על ניסיונם המודיעיני לקראת המבצע ובמהלכו: תא"ל (דימ') גדי זהר, אז רע"ן 4 (טרור)

אירוע "קפה מורשת" נוסף של חמ"ן התקיים בחודש נובמבר האחרון בהיכל צה"ל ב-26 באוקטובר 1976). באירוע, פרויקט משותף לענף היסטוריה ומורשת ולמדור חינוך של חמ"ן, נטלו חלק מאות קצינים וחיילים מכלל יחידות חמ"ן וותיקים.

הדור הצעיר חווה מתוך תיאורי הדוברים את העשייה המודיעינית במבצע. הדגש המרכזי בהיבט המודיעיני היה יצירת תמונת מודיעין "יש מאין", שהרי בנקודת ההתחלה אוגדה הייתה יעד שלא נחקר אף לא באחד מגופי המודיעין. גם הוצגו דילמות ובעיות שהתעוררו בעת תכנון המבצע, וצוינו כמה תובנות בהדגשת השאלה: "האם עם מודיעין כזה יוצאים למבצע?". רוב

"בינה בירוק" - חרדים לשלום המודיעין

נהנה מתוספת כוח אדם איכותי לשורותיו. לאחר מיון מוקדם התקבלו למחזור הראשון של "בינה בירוק" כ- 60 חניכים בתחומי תוכנה, בודקי תוכנה, מפעילי רשתות מחשב ומומחים לכרסום ממוחשב, וכן במקצועות מחקר מודיעיניים.

מתוך "להלכה ולמעשה",

ביטאון הרבנות הצבאית, ספטמבר 2009

חיל המודיעין השיק בקיץ האחרון תכנית חדשנית "בינה בירוק" - מסלול של הכשרה מקצועית בתחום המחשבים ושירותי ביחידות החיל, המיועד לבעלי משפחות עם רקע תורני שטרם התגייסו לשירות חובה בצה"ל.

בני המגזר החרדי בשנות ה-20 לחייהם, המעוניינים לרכוש מקצוע נדרש ויוקרתי ולהשתלב בשוק העבודה, קונים מיומנויות חיוניות במסגרת טכנולוגית מאתגרת ומתקדמת. הם זוכים למלגות קיום נכבדות בתקופת ההכשרה, וצה"ל

ערב מורשת בבה"ד 15

בסימן למידה מן העבר לשם מימוש החזון

על סיפור המבצע שהוביל 'המוסד'. פאנל, בהשתתפות איש 'המוסד' ברוך מ' וטייס הניסוי אל"מ (מיל') דני שפירא, הציג את מגוון ההיבטים של המבצע.

האירוע מבטא את רוח מפקד הבה"ד: "למידת המורשת והפקת לקחים ממנה היא עבודנו, הן כאנשי מודיעין והן כמדריכים ומפקדים באמ"ן, כלי משמעותי ליכולתנו לממש את החזון, להיות מקצוענים ולשמש מודל לחיקוי באמ"ן, מבחינה מקצועית, ערכית ופיקודית".

העשייה של הענף אשר ניתן להנחילם במסגרת פעילות הבה"ד.

במוקד האירוע עמד מבצע הבאת מטוס המיג העיראקי לישראל ב'1966. הוקרן הסרט "היהלום הכחול"

ב-11 בנובמבר 2009, במסגרת חגיגות 40 שנה לבה"ד 15, התקיים באתר ההנצחה הממלכתי לחללי הקהילה במרכז למורשת המודיעין ערב בהשתתפות מפקד הבה"ד אל"מ שרון וכל אנשי הסגל של הבה"ד: מפקדים, מדריכים ובעלי תפקידים בכל הדרגות.

מנכ"ל המל"מ תא"ל (מיל') דודו צור פתח את הערב בהדגישו את חשיבות המורשת וקרא לקהל להצטרף לפעילות שונעית במל"מ.

רע"ן היסטוריה ומורשת בחמ"ן, סא"ל גדעון מיטשניק, הציג את תחומי

החייל הבודד

הצוער לאונרדו מארגנטינה פוגש את אביו בטקס סיום קורס קמ"נים

בבסיס ההדרכה של חיל המודיעין (בה"ד 15) התקיים ב-21 באוקטובר 2009 טקס מרגש של סיום קורס קציני מודיעין. קצין מודיעין ראשי, תא"ל אריאל קארו, נדרש בנאומו להרכב המיוחד של מצטייני הקורס: סג"ם לי וסג"ם עדי, צוערות מצטיינות המייצגות את השתלבותן של נשים בחיל; סג"ם תוחיד, בן העדה הדרוזית, ביטוי לשיתופם במאמץ הביטחוני; רס"ן משה, ד"ר להיסטוריה של המזרח התיכון, אב לילדים; וסג"ם לאונרדו, חייל בודד שעלה בשנת 2002 מארגנטינה. שיאו של הטקס היה במפגש מפתיע של לאונרדו עם אביו, שהוטס במיוחד להשתתף בטקס המרגש במימון "האגודה למען החייל".

פרטים נוספים ראה:

http://dover.idf.il/IDF/News_Channels/today/09/10/2101.htm

15 שנה להסכם השלום עם ירדן צוין בחטיבת המחקר

השני סיפר השגריר הישראלי היוצא בירדן, יעקב רוזן, על מאפייני ירדן והשלום עם ישראל כיום. בחלק השלישי סיפר שופט בית המשפט העליון אליקים רובינשטיין, ראש המשלחת לשיחות השלום, על מהלך המו"מ.

ב-26 באוקטובר ציינה חטיבת המחקר את יום השנה ה-15 להסכם השלום בין ישראל לירדן. ביום העיון סקרו סא"ל (מיל') קובי חייק וסא"ל (מיל') דוד שטנר את הליווי המודיעיני למשא ומתן בהדגשת סוגיות הגבול והמים. בחלק

הופיע גיליון מיוחד של "מערכות" (427)

6 גיליונות ב-60 ש"ח

להרשמה: 03-5694512

חידוש הפעילות באמפיתאטרון המורחב ככנס השנתי של חברי עמותת המל"מ

הכנסת יחדה מושב לזכר מאיר עמית (ז"ל)

אתר ההנצחה הממלכתי של חללי קהילת המודיעין בגלילות חידש את הפעילות באמפיתאטרון המורחב שלו בכנס החברים השנתי ב-30 בספטמבר 2009. הכנס התקיים בהשתתפות יו"ר המל"מ מר אפרים הלוי, בני המשפחות השכולות, חברי קהילת המודיעין בעבר ובהווה וחיילי חיל המודיעין.

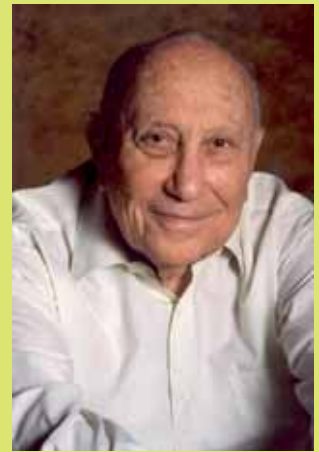
בערב הוענקו תעודות הוקרה לשלושה מתנדבים במל"מ: 1. למר סמי מוריה, שהחל את פעילותו הביטחונית עוד במחלת היהודית בבגדד, פיקד על מבצעי הססת עולים לארץ במסגרת עלייה ב' ושירת שנים ארוכות בשב"כ וב'מוסד'. סמי פעיל במל"מ מיום הקמתו, וכ-15 שנים שימש חבר בוועדת הביקורת ובוועדות ההנצחה.

2. לגברת יוכי ארליך, אשר שירתה שנים רבות בחטיבת המחקר באמ"ן. יוכי מסייעת זה ארבע שנים בהפקת הביטאון "מבט מל"מ" ומשמשת עורכת המשנה שלו. היא גם שימשה עורכת המשנה של הספר "מלאכת מחשבת" בהוצאת המל"מ בשנת 2008. יוכי משקיעה רבות מזמנה וממרכזה לטובת פעילויותיה במל"מ.

3. לגברת ניצה אלינוב, ששירתה ביחידת מתאם הפעולות בשטחים וביחידות נוספות בחמ"ן. כשלוש שנים, מדי יום ביומו, ניצה מסייעת לעבודה השוטפת במל"מ. היא מטפלת במסירות בנושא ההנצחה ומרכזת את פעילותו של חוג חיד"ה - חוג ידידי המל"מ. ניצה למעשה החייתה מחדש את חוג הידידים, שחשיבותו רבה להשגת תרומות ומשאבים לפעילות המל"מ.

בטקס תאר מנכ"ל המל"מ תא"ל (מיל') דודו צור את פרויקט הרחבת האמפיתאטרון. מספר המושבים הוגדל לכ-1,700 מקומות, ונבנה חלל שיאפשר את שדרוג מרכז המידע למודיעין וטרור. צור ציין לפני באי הכנס את התורם האוסטרלי הארי טריגובף, אשר תרומתו, באמצעות הקק"ל, אפשרה את שדרוג התאטרון הפתוח. הוא הודה לתורם ולנציגו, שלום נורמן, להנהלת הקק"ל, לצוות הביצוע בראשות חיים פוקס-פוקסי ולכל מי שנתן יד למימוש הפרויקט.

טקס החנוכה הרשמית של האמפיתאטרון המורחב ייערך במאי 2010 בנוכחות התורם.

ב-2 בנובמבר 2009 כינסה מליאת הכנסת מושב מיוחד לזכרו של אלוף מאיר עמית (ז"ל), מקים המל"מ, היו"ר ונשיאו הראשון. נכחו: ראש הממשלה, שריה, חברי כנסת, בני המשפחה וחברים.

שר הביטחון אהוד ברק נשא דברים מרגשים לזכרו של עמית. בסיפור חייו שהביא ברק בלטה תרומתו החשובה של עמית לקהילת המודיעין:

"אישיותו המגנטית, סמכותו ומשקלו בתוך המטכ"ל, מעורבותו החזקה בכל פרט מבצעי, ומעל לכול מגע הקסם של מנהיגות - מאתגרת, תובענית, מציבה יעדים גבוהים - נותנת לנו, המבצעים, תחושת גיבוי מוחלט; גם במקום שבו ההעזה, שלנו ושלך, עלולה לעתים להוביל לכישלון; האָמון בנו, לקיחת האחריות שלו, נכונות להחלטות קשות בתנאי אי-ודאות - אין שני למאיר עמית בתרומתו להפיכת חיל המודיעין למכשיר מבצעי חד, ייחודי ופורץ דרך.

הוא הפך את החיל לבית יוצר להבקעות טכנולוגיות בשירות ההתרעה ולבניית קבוצות איכות אנושיות שהשפעתן ניכרת גם היום, שנות דור לאחר מכן, בחברה כולה ובמערך ההיי-טק הישראלי ומיצובו בעולם. לא היה שני לו בהבחנתו החדה כתער, לעתים אכזרית, בין עיקר לטפל, בחוסר סבלנותו לברברת ולחיפושי כבוד, בהבנתו ש'לא המדרש עיקר - אלא המעשה', בדבקותו במשימה, ובנכונותו לקבל באומץ החלטות קשות ומסוכנות ולעמוד עליהן, כל עוד לא השתנו מִסֻּדֵן הנסיבות. בכל אלה קבע מאיר את היעדים, ההישגים, הנורמות הפנימיות והתפיסה העצמית, המבצעית, המשרתת, של קהילת המודיעין הישראלית לשנות דור קדימה.

ההישגים לא איחרו לבוא. את חלקם הגדול לא ניתן לפרט גם היום. חלקם נודעו מאז לציבור, ובהם הבאת מטוס המיג'21, העמקת קשרי 'המוסד' - מכורדיסטן ומרוקו ועד ארצות הברית. לא מקרה הוא שבשיאה של 'תקופת ההמתנה', טרם פתיחת מלחמת ששת הימים, היה זה מאיר עמית (האיש שגם המצרים ביקשו לפגוש בשנים שלפני המלחמה) שנשלח בעקבות אבא אבן שוב לווינגטון, כדי להבטיח ולוודא את קיום התשתית המדינית למערכה העומדת לפרוץ...".

ברק ציין את תרומתו החשובה של עמית, לאחר שעזב את השירות ב'מוסד', לחברה ולכלכלה בישראל, בייחוד ב"כור תעשיות" ואחר כך בחברת "חלל תקשורת", ששילבה בעיניו נגיעה בעתיד ומענה לצרכים ייחודיים של מדינת ישראל.

"... אבל בעיקר מצא מאיר סיפוק בהתמסרותו לפרויקט מורשת המודיעין, שלא היה קם ולא מתקיים כמפעל חינוכי, חי ונושם, אילולא יוזמתו ומרצו האיך-סופי של מאיר, שרָדָה בנו ביד רמה בכל מה שקשור למפעל הזה, גם כשכבר היינו ראשי אמ"ן ורמטכ"לים. בשנת 2003 זכה מאיר, בצדק, בפרס ישראל על תרומה מיוחדת לחברה ולמדינה... אנחנו זוכרים, ונזכור את מאיר עמית בכל דרכנו ומעשינו. יהי זכרו ברוך."

ערב זיכרון לדפנה ושלמה גל - אנשי סתר ודממה ב'מוסד'

ערב זיכרון לדפנה ושלמה גל התקיים בהיכל צה"ל בפר"ם ב-15 באוקטובר 2009.

השתתפו בני משפחה וחברים רבים. שלמה ודפנה גל השתייכו לאנשי הסתר והדממה ב'מוסד', אשר מילאו תפקידים עלומים וחשובים בארץ ובחו"ל.

אף כי שירת חייו נקטעה באמצע, הספיק שלמה להטביע את חותמו בתחומי "תו"ל מוסדי", תפיסות מבצעיות ודפוסי הדרכה.

בחלקו הראשון של הערב הציג תא"ל (מיל') דוביק תמרי את סיפור פעולת התגמול על משטרת קלקיליה באוקטובר 1956, ערב מבצע "קדש". דוביק תמרי היה מפקד כוח החסימה בפעולה, ושלמה גל, שהיה קצין התצפית הקדמי של התותחנים, סופח אל הכוח. שניהם זכו לעיטור העוז על תפקודם במבצע הזה.

חלקו השני של הערב הוקדש לקרן המלגות ע"ש דפנה ושלמה גל. השנה זכה במלגה בסך 20 אלף ש"ח הדוקטורנט אוהד לסלוי מאוניברסיטת חיפה, על עבודת המחקר: "פעילות צבאית של כוחות מיוחדים, התרומה בהיסטוריה המודרנית, מגמות בחשיבה הצבאית בתכנון - בארץ ובעולם".

בעקבות המכבים

אירוע חנוכה המסורתי למשפחות השכולות

האירוע המסורתי למשפחות השכולות של קהילת המודיעין התקיים השנה בנר רביעי של חנוכה.

כ־180 בני משפחה על בניהם, נכדיהם וטפם נטלו חלק באירוע, שכלל סיור בקברות המכבים במודיעין ואחר כך בפארק "קנדה". הסיורים לוו בדברי הסבר על ההיסטוריה של האזור ומלחמות ישראל למן תקופת החשמונאים ועד ימינו אנו. המסלול נמשך לאתר ההנצחה של חיל השריון בלטרון, ואל"מ (מיל) חגי מן הרצה בנושא מורשת על מלחמת ששת הימים - חטיבת "הראל" וקרבות בירושלים. לקראת סיום היום נערך טקס הדלקת נרות חנוכה על ידי מר צביקה לבד - אח שכול.

מורשת על מלחמת ששת הימים - חטיבת "הראל" וקרבות בירושלים. לקראת סיום היום נערך טקס הדלקת נרות חנוכה על ידי מר צביקה לבד - אח שכול.

סטלה שדות

אמה של מיטל שדות ז"ל

הכנס השנתי של עמותת "שוכל"

עמותת "שוכל", גמלאי שירות הביטחון הכללי, חגגה ב־24 בספטמבר 2009 את האירוע השנתי של העמותה. באירוע השתתפו גמלאים מכל הארץ ובניבנות זוגם. גם שארי הגמלאים משתתפים בו דרך קבע. לאחר מפגש רעים, יו"ר העמותה מר עופר לונברג נשא ברכות, וראש השירות מר יובל דיסקין סקר את המצב. בחלק האמנותי הופיע גידי גוב בתכניתו החדשה.

יהודה ברק

המל"מ ב-YOUTUBE

סרטון יוטיוב על המל"מ מוצג באתר האינטרנט של "צוות" - ארגון גמלאי צה"ל. את הסרט ערך חבר המל"מ סא"ל (דימ) אלי בר־דוד.

ניתן לצפות בסרטון בכתובת: www.tzevet.co.il

ערב זיכרון למשה לזין "קוקלה"

חלפו 15 שנים מאז הלך לעולמו חברנו משה לזין "קוקלה" ז"ל. במלאות 15 שנים לפטירתו ערכנו, חברי, מפקדיו ופקודיו, עם משפחתו, ערב זיכרון להנצחת זכרו ומורשתו במל"מ.

"קוקלה", איש מבצעים במוסד למודיעין ולתפקידים מיוחדים, היה איש מיוחד במינו אשר הטביע את חותמו בעשייה המבצעית ב'מוסד' במשך שנות דור. הוא הותיר אחריו תרבות מבצעית, מורשת של עשייה ומעל לכול ערכים של חברות, של דבקות במשימה, של השגת היעדים והמטרות, ושל תעוזה בחשיבה המבצעית ובביצוע המבצעים המיוחדים שהיה שותף להם ואשר פיקד עליהם בשנות פעילותו.

בערב הזיכרון התמלא האודיטוריום של המל"מ עד תום בעשרות מבני משפחתו, מפקדיו לשעבר, ממפקדיו לשעבר, מחבריו ומלוחמי היחידות שפיקד עליהן, אשר חיים בעשייה המבצעית של היום את המורשת שהנחיל להם.

בערב הזיכרון נשאו דברים לזכרו שבתי שביט, לשעבר ראש המוסד; המפקד דהיום של היחידה שפיקד עליה "קוקלה" בעבר; ולוחם שפעל בעבר ביחידה במקביל לפעילותו של "קוקלה". הוצגה גם פרשה מבצעית שהייתה בפיקודו של "קוקלה" כשהיה ראש היחידה המבצעית.

בערב הזיכרון נאמר בין השאר:

"קוקלה" היה איש שפרץ גבולות כל חייו | איש שביטחון ישראל היה נר לרגלו | מלוחמי ישראל שחצה גבולות כבר מימי פעולות התגמול | והיה המפקד של סיור סירת מטכ"ל, לראשונה אל מעבר לגבול | לוחם ומבצע ב'מוסד', שלא ידע מורא במבצעים חובקי עולם | איש שקיים בגופו ובנפשו דוגמה של הקרבה, מופת לכולם | איש שהוויית ביטחון ישראל הייתה עבורו תכלית ומקד | איש שראוי לתואר ולכינוי "מפקד"!

חיים בן עמי

WWW.INTELLIGENCE.ORG.IL

"מבט מל"מ" באינטרנט

פעילות חיד"ה (חוג ידידי המל"מ)

במוקד הפעילות של חוג ידידי המל"מ (חיד"ה) עמדו שני אירועים עיקריים: אירוע התרמה שנתי למל"מ; והרצאתו של תא"ל (מיל) חזי משיטה על לכידת האנייה "קארין A". אירוע התרמה התקיים ב־15 בספטמבר 2009 ובו הוצגה "משפחה חמה" בתאטרון הקאמר, בחסות קרן ריץ'. כל ההכנסות מאירוע התרמה יוקדשו למימון סרט מורשת מטעם המל"מ. תרמו לאירוע, בין השאר, מיינס - יקבי תשבי, ומדובשם - תעשיות בית אל זכרון יעקב.

חוג ידידי המל"מ התכנס גם ב־27 בנובמבר 2009 ושמע את הרצאתו של תא"ל (מיל) חזי משיטה על לכידתה של אניית הנשק קארין A. משיטה, ששימש ראש מספן המודיעין של חיל הים באירוע, תיאר את ההיבטים המודיעיניים והדילמות המבצעיות שליוו את האירוע משלב התכנון ועד לסימומו המוצלח - סוכלה הגעתו של ארסנל נשק משמעותי לידי הרשות הפלסטינית. יו"ר המל"מ מר אפרים הלוי הוסיף פרטים על הפעילות המודיעינית-הסברתית מול שירותי מודיעין זרים, בהדגשת ארצות הברית - פעילות שחוללה נקודת מפנה אסטרטגית בעמדת הנשיא והממשל האמריקני כלפי יאסר ערפאת והרשות הפלסטינית.

מינויים של אנשי הקהילה

ח"כ ד"ר עינת וילף - הושבעה לכנסת, בעבר קצינה ב־8200.

אל"מ (מיל) משה זרקה - מונה לראש חטיבת אסיה, אפריקה ואוסטרליה בסיב"ט, משרד הביטחון. בעבר היה רמ"ח שבויים ונעדרים באמ"ן.

סא"ל (מיל) אבי לחיאני - מונה לסמנכ"ל לתעסוקה ב"צוות", ארגון גמלאי צה"ל. בעבר שימש קצין בכיר ב־8200 ובמקמנ"ר.

עופר לונברג - נבחר ליו"ר "שוכל", העמותה של גמלאי השב"כ. בעבר מילא תפקידים בכירים בתחומי ההפעלה וההדרכה.

אלוף (דימ) דני רוטשילד - מונה לראש המכון למדיניות ואסטרטגיה במרכז הבינתחומי הרצליה. בעבר היה מתאם הפעולות בשטחים וראש חטיבת המחקר באמ"ן.

האירוע השנתי לזכרו של ברוך כהן ז"ל

ברוך כהן שירת בשב"כ כרכז מיעוטים וכחוקר. בתחילת שנות ה-70 הושאל ל'מוסד' ושימש כמפעיל סוכנים באירופה. בעת שמילא את תפקידו נורה ונהרג ב-23 בינואר 1973 בידי פעיל ארגון "ספטמבר השחור" במדריד, בירת ספרד.

לפני 13 שנה יזם רמי שבילי ז"ל, בכיר לשעבר בשב"כ וחבר קרוב של ברוך, מפעל הנצחה לזכרו בחסות המל"מ. מאז, מתקיימת פעילות רצופה בשיתוף בית הספר "הריאלי" בחיפה, שברוך ז"ל למד בו. מפעל ההנצחה מוקדש ללימוד ערך המחויבות של מדינת ישראל להגן על היהודים בתפוצות ולפעול להבטחת שלומם כפי שעשתה עד כה בהקשר זה, בעיקר חילוף יהודים והעלאתם ארצה.

בפעילות זו תלמידי בית הספר לומדים ומכינים עבודות וכן משתתפים בכנס שנתי המיוחד למבצע עלייה או לפרשה מודיעינית הקשורה לעלייה. בכנס משתתפים תלמידי החטיבה העליונה של בית הספר, בני משפחתו של ברוך כהן וחבריו מקהילת המודיעין.

השנה הוחלט לשנות את מתכונת הכנס השנתי ולהעתיק את מקומו מחיפה למל"מ ובמרכזו לקיים "יום חוויה מודיעינית".

ב-16 וב-18 במארס ביקרו במל"מ כ-300 תלמידי כיתות י"א של בית הספר "הריאלי". מנהל האתר, מר יהודה פרידמן, הציג את האתר לתלמידים והם סיירו בליווי הדרכה במבוך ההנצחה, צפו במיצג "צפון אפריקה" וביקרו בתצוגת הטרור והשלל ובתצוגת המודיעין בבה"ד 15. כל זה נעשה בקבוצות.

התלמידים שמעו דברים על-אודות ברוך כהן ורמי שבילי ז"ל ועל מפעל ההנצחה, ובתוך כך צפו בסרט על ברוך כהן. בכנס הראשון שמעו הרצאות מרתקות על העלאת יהודי סוריה, ובכנס השני - על יהדות אתיופיה. בחלק זה נכחו גם בני משפחה וחברים.

בסיס נתונים חדש של צבאות המזרח התיכון באתר המכון למחקרי ביטחון לאומי

המכון למחקרי ביטחון לאומי (INSS) העלה לאחרונה באתר האינטרנט שלו את בסיס הנתונים הצבאי העדכני של 21 מדינות במזרח התיכון. בסיס הנתונים החדש נוסף על מאגר המידע הקיים של המכון, והוא מכסה את השנים 2006-2009. כל אחד מקובצי הנתונים שבאתר מכיל מידע (באנגלית בלבד) על נושאים כמו: מכירות נשק עיקריות, רכישות נשק עיקריות, ייצור נשק, יכולות בלתי קונוונציונליות, נכסי חלל, סדר כוחות, ומערכות נשק עיקריות לכוחות היבשה והאוויר ולצייס. כמו כן נסקרים נתונים על כוחות צבאיים למחצה ועל כוחות שאינם נתונים למרות ממשלות.

ניתן לשלוף מהמאגר מידע בחתכים לפי שם מדינה, שנה וסוג מערכות הנשק. לדוגמה, בשאלתה על איראן 2009, מערכות נשק אסטרטגיות, הציג האתר את המידע הזה: לאיראן בסה"כ 56 טילים אסטרטגיים, מהם טיל אחד מסוג שהאב 2, עשרה מסוג שהאב 3, 20 טילים מסוג סקאד 1, 16 טילים מסוג SS-8, טיל אחד מסוג Ghadr-101/110, טיל אחד מסוג פאתח 110, טיל אחד מסוג BM-25 ועוד).

למידע נוסף: www.inss.org.il

סינמה מל"מ

אחת הדרכים להנחלת מורשת היא הפקת סרטים. לפניכם רשימת סרטים שהופקו על ידי המל"מ ואחרים, ואתם מוזמנים לצפות בהם בחדרי הצפייה. אם מדובר בקבוצה גדולה, ניתן לצפות בסרטים באחד מאולמות המל"מ (בתיאום מראש):

1. "הפנינה" - סיפורה של שולה כהן, יהודייה תושבת ביירות, ותרומתה המכרעת לעליית יהודים מסוריה ומלבנון לארץ. שולה כהן מופיעה בסרט.

2. "יהודה תגר" - סיפורו של איש המחלקה המדינית של משרד החוץ שנשלח למשימת ריגול בעיראק. יוד"ק מופיע בסרט.

3. "המודיעין במלחמת השחרור" - תיאור אופן איסוף המודיעין בתקופה שלפני קום המדינה ובמהלך מלחמת השחרור.

4. "עסק הביש" - סיפורו של מבצע "סוזאנה": על הרשת היהודית במצרים, אופן גיוסה, פעולותיה ונפילתה. הסיפור מסופר מפי גיבורי הרשת ואנשי מודיעין שהיו מעורבים בהפעלתה.

5. "מאיר (מקס) בינט ז"ל" - סיפורו של הקצין, איש יחידה 131 שהשתל במצרים, נתפס בידי המודיעין המצרי סמוך לנפילת מבצע "סוזאנה" וחר להתאבד בכלא ובלבד שלא יסגיר סודות.

6. "צפון אפריקה" - סיפור העלייה מסופר מפי העולים ומפי השליחים שפעלו להעלאתם.

7. "ראובן שילוח" - קורות חייו ועלילותיו של ראש המוסד הראשון מראשית פעילותו המודיעינית.

8. "הציפור הכחולה" - סיפור מבצע "יהלום" שבו הצליח 'המוסד' להביא לישראל מטוס מיג 21 עיראקי.

9. "נתיב" - סרט על תולדות ארגון "נתיב" ופעילותו למען עליית יהודי ברית המועצות והגוש הקומוניסטי.

יוכי וינטרויב

צו קריאה לאירוע לציון 40 שנה לבה"ד 15

הודעה חשובה לכל מי ששירת בבה"ד 15:
 בחודש מאי 2010 יתקיים אירוע חגיגי לציון 40 שנה להקמת בה"ד 15 בגלילות.
 לאירוע מוזמנים ותיקי הבה"ד:
 כל מי ששירת בו למעלה משנה והיה בדרגת סרן או רב-סמל לפחות.
 אתם מוזמנים להירשם ולמסור שמות, טלפונים וכתובות של מכרים ששירתו איתכם,
 וכן להעביר תמונות או מסמכים שברשותכם.

ניתן להתקשר לטלפון 03-7603418 בימים א'-ה' בשעות 13:00-15:00
 או לכתוב לדוא"ל: bhaad15@gmail.com

כנס ראשון בישראל של העמותה הבין-לאומית להיסטוריה של המודיעין (IIHA)*

בחודש אוקטובר 2009 התקיים באוניברסיטת בראילן כנס העמותה הבין-לאומית להיסטוריה של המודיעין (IIHA). בכנס השתתפו נציגי קהילות מודיעין מרחבי העולם, ובהם נציגים מארצות הברית (CIA), קנדה, אוסטרליה, יוון, ספרד, גרמניה ויוצאי קהילת המודיעין בישראל. הכנס נערך בשיתוף מרכז בגין-סאדאט (בסא"א) וקרן אדנאור. יו"ר הכנס היה ד"ר שלמה שפירא מהחוג למדע המדינה באוניברסיטת בראילן, שהוא גם הנציג הבכיר של ישראל באיגוד העולמי של היסטוריוני מודיעין. משתתפי הכנס שמעו הרצאות והחליפו דעות במגוון נושאים של פעילות המודיעין, בין השאר הפתעות אסטרטגיות וטקטיות, מודיעין במלחמה ומודיעין על הטרור הבין-לאומי. במשתתפים הישראלים היו סא"ל (מיל) ד"ר יגאל שפי, אל"מ (מיל) מירי איזין ותא"ל (מיל) אפרים לפיד. ד"ר יגאל שפי הרצה על מבצע "רותם".

מירי איזין הציגה את התמורות שחלו בקשרי קהילת המודיעין עם התקשורת בישראל מאז מלחמת יום הכיפורים. לדבריה, גורמי התקשורת נעשו בהדרגה ביקורתיים וחושפניים בנושאי מודיעין. בין השאר היא ציינה את התמורות האלה:

- במאה ה-21 החל השב"כ להיפתח לתחום התקשורת, לזיום ולא רק להגיב, ולהתחבר לעולם המדיה החדשה. השינוי ניכר בקיומם של תדריכים יזומים, ביצירת מגע עם עיתונאים ובפרסום מבוקר של אנשים ומבצעים.
- אמ"ן יצר לאחרונה פונקציה של קצין תקשורת לצד ראש אמ"ן. הקצין, שהוא בעל אוריינטציה תקשורתית, יכול לתת מענה חלקי לפניות הרבות מצד התקשורת לקבל מידע.
- 'המוסד' נשאר איתן בעמדתו השוללת באופן מוחלט פתיחות כלפי התקשורת.

אפרים לפיד דיבר על תהליך הפקת לקחים במודיעין הישראלי. הוא ציין כי תחום זה פעיל בשני ערוצים עיקריים: באקדמיה - באמצעות מחקר שיטתי ומקצועי של מומחים הפועלים בגופי המחקר השונים; ובגופי המודיעין עצמם בתוך קהילת המודיעין, אם על ידי גופים העושים ביוזמתם לשימור ההיסטוריה והמורשת בארגונים אלה, ואם על ידי תהליך הפקת לקחים ותחקירים לאירועים ומבצעים ויישום מיידי של תוצאותיהם (כמו אחרי מלחמת יום הכיפורים, מלחמת לבנון הראשונה 1982 והשנייה 2006, האינתיפאדה הראשונה 1987 והשנייה 2000). לעתים אנשי המודיעין משתלבים במחקר אקדמי ותורמים מניסיונם למוסדות המחקר, ולהפך.

הכנס הגיע לשיאו במל"מ, במפגש משתתפיו עם ראשי קהילת

המודיעין של ישראל בעבר: ראש המוסד שבתי שביט, ראש השב"כ ואחר כך השר לביטחון פנים אבי דיכטר, וראש אמ"ן אלוף (דימי) שלמה גזית. הנחה תא"ל (מיל) אפרים לפיד. הדוברים שיתפו את הפורום בנושאי יסוד שטיפלו בהם. שלמה גזית עמד על ההיערכות המחודשת של אמ"ן אחרי מלחמת יום הכיפורים (1973) ועל סוגיות ההפתעה ובראשן ביקורו של נשיא מצרים אנואר סאדאת בירושלים ב-1977. הוא גם ניתח את הבעייתיות הכרוכה בהערכת מודיעין על מנהיגות במדינות לא דמוקרטיות. אבי דיכטר ניתח לעומקה את התרבות הארגונית של גופי המודיעין בכלל ושל השב"כ בפרט, בעיקר שלושת ה-T: אמת - Truth, אמון - Trust ושקיפות - Transparency. שבתי שביט סקר את המעבר המשמעותי שעשה 'המוסד'

עקב שינוי "הסדר העולמי" לאחר קריסת ברית המועצות ותום המלחמה הקרה: מפעילות ממוקדת לאזור המזרח התיכון לטיפול בבעיות חובקות עולם שהעצימו לאין שיעור את האתגרים מאז 1991, כגון הרחבה ניכרת של תפוצת הנשק בעולם והתרחבות תופעת הטרור. מעל כל אלה ציין שביט את ההיבט המודיעיני של עולמנו המשתנה: כעת, נוכח ההתפתחות הטכנולוגית העצומה, אנשי המודיעין נדרשים להציג בפני הקברניטים ומקבלי ההחלטות את המידע שבידיהם בהקשר משפטי, כלומר להציג הוכחות משפטיות והתייחסות להיבטים המשפטיים של המידע, ולא רק בהקשר מודיעיני מבצע, במיוחד כאשר עומדים על הפרק חילופי מידע ושיתוף פעולה במבצעים. עם כל זאת, סיכם שביט, גם בימינו האנשים הם שעושים בסופו של דבר את המודיעין.

משתתפי הכנס מחו"ל אמרו שהפיקו תועלת רבה מהמפגש. מלבד הארגון המוצלח ומגוון הנושאים, ציינו לשבח את הרמה והפתיחות הרבה ואת התובנות ששמעו מגורמי האקדמיה וקהילת המודיעין הישראלית כאחד.

*הכתבה מבוססת, בין השאר, על דברים שפורסמו ב"רוח צוות", גיליון 91, עמ' 18, דצמבר 2009

מודיעין בשירות הפקיסטנים

על שירותי המודיעין בפקיסטן - המדינה המוסלמית היחידה המחזיקה בנשק גרעיני

פיצוץ עז של מכונית תופת החריד את פשוואר, העיר הגדולה בחבל שבצפון-מערב פקיסטן, ב-12 בנובמבר 2009. היעד - הבניין שבו שוכנת מפקדת שירות המודיעין הפקיסטני (ISI) בעיר. כ-40 איש נהרגו ורבים נפצעו. זה היה פיגוע נוסף בסדרת פיגועי תופת על רקע המלחמה שמנהלת פקיסטן במוסלמים הרדיקליים, בראשם הטאליבן. פקיסטן מנהלת כיום מאבק בפעילי האסלאם הקיצוני, אלה ששירותי המודיעין שלה עודדו זה לא מכבר.

מלחמות

פקיסטן הייתה בעברה חלק מאפגניסטן והודו. היא הוקמה כמענה של השלטון הבריטי לזרישת המוסלמים לכוון מדינה משלהם. בתום השלטון הבריטי בהודו, הכריזה פקיסטן ב-14 באוגוסט 1947 על עצמאותה. ב-1971 הוקמה מדינת בנגלדש העצמאית על שטחה של פקיסטן המזרחית, בתום מרד שהתנהל בסיוע כוחות הודיים. אזור קשמיר נותר סלע המחלוקת העיקרי בין הודו לפקיסטן מאז תקופת העצמאות של הודו ופקיסטן. אף שפקיסטן הפסידה ברוב העימותים הצבאיים שניטשו ביניהן, גורל האזור טרם הוכרע. הסכסוך על קשמיר מהווה מקור למתח מתמיד בין הודו לפקיסטן, ומאיים לגלוש לעימותים צבאיים נוספים למרות הניסיונות הכושלים עד כה ליישובו.

הפוליטיקה הפנימית

ההיסטוריה הפוליטית של פקיסטן מתאפיינת בתקופות של אי-יציבות מתמשכת וטלטלה מרודנות צבאית למשטרים דמוקרטיים. ב-23 במארס 1956 הפסיקה פקיסטן להיות דומיניון, היא כוננה חוקה והכריזה על הקמתה כרפובליקה אסלאמית.

אולם, ב-1958 השתלט הצבא על המדינה ושלט בה עשר שנים. לאחר מלחמת הודו-פקיסטן הושב השלטון האזרחי למדינה, אך זה הסתיים ב-1977 בהוצאתו להורג של זולפיקר עלי בהוטו (Zulfikar Ali Bhutto). בשנת 1999 הוחזר המשטר הצבאי בהפיכה צבאית נגד השחיתות הגוברת בממשל והתנהגותו הרודנית של הנשיא. בהנהגתו של פרבו מושארף, הוחל בצעדים לדמוקרטיזציה. אמנם מושארף ויתר על תפקידו כרמטכ"ל, אך זה היה ויתור סמלי בלבד משום שהמשיך לשלוט על הכוחות הצבאיים במדינה.

שירותי המודיעין של פקיסטן

- מנהלת המודיעין הבין-שירותי (Inter Services Intelligence);
- המודיעין הצבאי (Military Intelligence) MI;
- הלשכה למודיעין (Intelligence Bureau) IB;

עם הקמתה של פקיסטן, ועל-פי המסורת הבריטית, הוקמו שתי מסגרות מודיעיניות: "הלשכה למודיעין" (IB), שהוכפפה במישרין לראש הממשלה; והמודיעין הצבאי (MI), שהוכפף לרמטכ"ל וריכז את נושא המודיעין בשאר זרועות הצבא (ים, אוויר, יבשה).

בשנת 1948, לאחר הכישלון הצבאי והמודיעיני של פקיסטן במלחמה עם הודו, הוקמה "מנהלת המודיעין הבין-שירותי" (ISI). מתפקידיה: איסוף מודיעין ממקורות פנים וחוקן, האזנות, עיבוד מודיעין והערכתו, וקיום מבצעי מודיעין מחוץ למדינה.

בראשית שנות ה-50 הכפיף אליו הנשיא איוב ח'אן את שני גופי המודיעין של הצבא והרחיב באופן משמעותי את

תחומי האחריות של ה-ISI לתחום מודיעין הפנים, כולל האזנות ופיקוח על יריבים מבית. מאז, רבים ראו ב-ISI "מדינה בתוך מדינה" משום הכוח הפוליטי הרב שצברה ה-ISI היה מעורב בפעילות מחתרנית ופוליטית בעימות בין פקיסטן להודו ונקט דרך שהכשירה את כל האמצעים: פעולות חבלה, לוחמה פסיכולוגית, שיחוד, ומימון פעילויות שונות מכספי סמים וממקורות חשאיים אחרים.

מבנה ה-ISI:

- אגף לתיאום והערכה - מגבש הערכות מודיעין - Joint Intelligence X (JIX).
- הלשכה לאיסוף מודיעין מדיני (אחת המחלקות עוסקת במבצעים נגד הודו) - Joint Intelligence Bureau.
- הלשכה לריגול נגדי - מפקחת על הדיפלומטים הפקיסטניים ואחראית על מבצעים במזרח התיכון, באסיה ובמדינות המוסלמיות - Joint Counter-intelligence Bureau.
- הלשכה למודיעין באזורי קשמיר וג'אמו - Joint Intelligence North.
- הלשכה לריגול ולמבצעי מודיעין בשאר העולם - Joint Intelligence Miscellaneous.
- הלשכה לסיגניט - Joint Signal Intelligence Bureau.
- הלשכה הטכנולוגית - Joint Intelligence Technical.
- ב-ISI פועלות גם מסגרות המטפלות בנושאי התחמושת והלוחמה הכימית.

בפקיסטן פועלים גופי מודיעין נוספים של המשטרה (סוכנות המודיעין הפדראלית (FIA) וכן המנהלה לפיקוח על הסמים.

פקיסטן - תעודת זהות

אוכלוסייה - 180,808,000 נפש.
שטח - 803,940 קמ"ר.
תמ"ג לנפש - 2,624 דולר.
משטר - רפובליקה פרלמנטארית פדראלית.
חוק ומשפט - על בסיס המשפט האנגלי, עם התאמות למשפט המוסלמי.
דת - אסלאם.
בירה - אסלאמבאד.
פקיסטן היא המדינה המוסלמית היחידה המחזיקה בנשק גרעיני.

תשבץ המ"ן 55

מאוזן

1. סגן הרמטכ"ל עם הקמת צה"ל.
 5. לשעבר ראש 'המוסד'. 10. הגאון מווילנה. 12. הקים את שירות האוויר של צה"ל בפרוץ מלחמת העצמאות.
 13. מטוס נוסעים של מדינה זו הופל בידי חיל האוויר בסיני ב-1973. 15. תרגיל דו צדדי. 17. מילת ברירה.
 18. חבר בממשלה. 19. שביל עתיק יורד מפסגת הר יהואחז אל אתר זה. 20. נכסי דלא ניידי. 22. לוחמה אלקטרונית. 23. מילת שאלה. 24. נהרג בפריצה למלון סבוי בחוף תל אביב ב-1975. 26. מניעת חופש כזה במפרץ אילת הייתה עילה למלחמה בעיני ישראל. 29. שמו של מפקד האוגדה שלחמה בציר המרכזי בסיני במלחמת ששת הימים. 30. החליף את אלוף שלמה גורן בתפקיד הרב הצבאי הראשי לצה"ל. 32. שם פרטי. 34. תחילת שמו של עוזר ראש אמ"ן למחקר במלחמת ים הכיפורים.
 35. אחת משלוש ספינות שיטור שנרכשו מהבריטים עם צאתם מן הארץ לשימוש חיל הים הישראלי.
 38. מפעל ספורט חדש בו החלה המועצה האזורית סביון-גני תקווה בפברואר 2009. 40. יהיה. 41. מילת קריאה לצעיר וכאב. 42. קריין ומגיש חדשות ידוע. 43. מה הוא. 44. עמד בראש יחידת פלמ"ח שפרצה לצפת

9		8	7	6	5		4	3	2	1
				12		11			10	
	17				16		15			14
								19		18
	23					22			21	20
		27		26			25			24
					30				29	28
	37	36		35		34				33
		40			39					38
			43			42				41
				47		46	45		44	
					49					48

באפריל 1948 וקיבל את הפיקוד על העיר. 46. כינויו של ציר האורך הראשי ברצועת עזה ממעבר ארז עד רפיח. 48. מקור המים של עיר דוד. 49. מעוזריו של מתווך האו"ם לארץ ישראל הרוזן ברנדוט ושל מתווך האו"ם לשיחות שביתת הנשק ברודוס רלף באנץ'.

מאונך

1. נשיא בית המשפט העליון שהיה חבר בוועדת השניים שתפקידה היה לחקור ולמצוא מי נתן את ההוראה לביצוע פעולות החבלה במצרים ב-1954. 2. דובר צה"ל במלחמת יום הכיפורים. 3. תחילת שמו של מדינאי בריטי ידיד התנועה הציונית שתבע להקים כוח צבאי עברי במסגרת הצבא הבריטי במלחמת העולם השנייה. 4. עיירת חוף בדרום איטליה ששיכנה פליטים יהודים שברחו מאימת הנאצים. כרתה ברית ערים תאומות עם עתלית. 6. זן, זאת. 7. מושבה שנכבשה בידי הסורים במלחמת העצמאות. 8. תחילת שמו של מבצע העברת מטוסי קרב 'ספיטפייר' לישראל במלחמת העצמאות. 9. כפר ערבי בשפלת לוד שנכבש במלחמת העצמאות (היה נקרא גם עבאסיה). 11. מפקד עזה וצפון סיני ב-1975. 14. לשעבר ראש היומינט בחמ"ן וב'מוסד'. 16. כלל כוחותיה המזוינים של מדינה. 17. ב-1982 יועד לתפקיד ראש 'המוסד', אך נהרג ביום הרביעי למבצע 'שלום הגליל'. 19. דרוז, ממקימי הברית עם היהודים לפני מלחמת העצמאות ואחריה. 21. לירה ארץ-ישראלית. 25. אחד הצלילים. 26. שמו הפרטי של מפקד סירת מטכ"ל בשנים 1982-1984. 27. דרגתו של חייל פשוט נגזרת ממילה זו. 28. היאחזות שהוקמה ב-1946 על שפתו המזרחית של אגם החולה, נקראה בעבר דרדרה. 30. קולונל אמריקאי, יו"ר ועדת שביתת הנשק הישראלית-ירדנית, שנהרג ב-1958 על הר הצופים. 31. שמה של אונית חיל הים הראשונה שצוידה במכ"ם. 33. לשעבר ראש שב"כ. 34. מארגוני קהילת המודיעין. 37. שמו הפרטי של ראש 'המוסד' הראשון. 39. קצינת ח"ן ראשית בשנים 1949-1952. 43. התקוממות. 44. צורת הנסמך של פה. 45. שניים. 47. כלל כלי השייט של מדינה.

פתרונות יש לשלוח למל"מ

דוא"ל: mlm@intelligence.org.il או בפקס 03-5497731

בין הפותרים נכונה יוגרל ספר.

תשבץ 53 - פתרון

מאוזן

1. אלינט 5. לוב 8. שמעון 9. אב 10. רכס 12. ין 13. ביטחון 16. קר 17. לוי 19. קברניט 21. ונוה 23. קי 24. מיכה 26. ררנט 28. אילן 29. מעמר 30. ארנס 32. אראל 33. או 34. בקרה 36. ליברטי 39. דיר 40. סב 42. ניצנים 44. גי 45. ותק 47. נר 48. סובוה 50. ורט 51. אשכול.

מאונך

1. אמנון 2. לע 3. יוב 4. נניק 5. לבון 6. בר 7. מסרגה 8. שילוח 9. אחרי 11. כק 14. טבקט 15. נימינב 18. יזרעאל 20. טיל סקד 22. הרמלין 25. כן 27. נר 28. אר 29. מר 30. אוטן 31. נהריה 32. איסוף 33. ארצר 35. ריגול 37. בינט 38. ייסש 41. בת 43. מוך 46. קו 49. בו.

ניצלו שעתניים לפני המועד, על ידי רוסים שהגיעו בטנקים לשטח הכלא. בו ביום התגייס לצבא האדום ופעל לאתר צנחנים גרמניים שביצעו מעשי חבלה בעורף האויב בשטח ששחררו הרוסים.

לאחר סיום המלחמה הגיע לאוסטריה עם הצבא האדום. בגיל 19 הצטרף לארגון "המרכז", ארגון נקמה, שאיתר וחיסל אנשי אס-אס. אחר כך הצטרף לפעולות האצ"ל באירופה והשתתף בפעולה לפיצוץ מפקדה בריטית במלון "סאכר" בווינה.

ב-1948 עלה לישראל באנייה "אלטלנה". ביולי 1948 התגייס לשירות צבאי. ב-1960, בהיותו סא"ל בחיל האוויר, הושאל מצה"ל ל"מוסד". היה מפקד המבצע החשאי להעפלת יהודי מרוקו. בזכות תרומתו להצלת יהודי מרוקו זכה ל"אות הנשיא" וחבר כבוד בברית יוצאי מרוקו. בין השאר פעל בהתנדבות למען שיקום בני נוער עבריינים בשכונות מצוקה.

נולד ב-1926 בבנדון, פולין. לאחר כיבוש העיר בידי הנאצים (ספטמבר 1939) הצטרף לנוער הציוני בעיה, ואילו אחיו הבכור עלה לישראל והתגייס לצבא הבריטי.

באביב 1942, כשהחל גירוש יהודי בנדון לאושוויץ, הקים עם חבריו מחתרת יהודית שעסקה בהצלת יהודי בנדון והעברתם לסלובקיה דרך אוסטריה, באמצעות תיעוד מזויף. בסלובקיה סיפרו יהודי בנדון להנהגה היהודית כי בפולין פועלים שלושה מחנות השמדה: בסוביבור, בטרבלינקה ובאושוויץ. מידע זה הועבר להנהגת היישוב היהודי בארץ-ישראל.

הוא הדריך בחשאי חלק מהיהודים שעברו מסלובקיה להונגריה בהפעלת נשק, לקראת אפשרות, שהתממשה אחר כך, שהונגריה תיכבש בידי הנאצים. לאחר שנכבשה, ארגן הברחת יהודים משטחה. הוא נתפס עם שני חבריו בידי ההונגרים, נחקר ועונה עינויי תופת אך לא נשבר בחקירה, וחוקריו לא חשפו אפילו את מוצאו היהודי. הוצאתו להורג נועדה להתבצע בבוקר ה-29 בנובמבר. ואולם חייו

פתרונות יש לשלוח למל"מ

דוא"ל: mlm@intelligence.org.il או בפקס 03-5497731

בין הפותרים נכונה יוגרל ספר.

פתרון החידה מגיליון 54

האיש שהיה הוא: פרופסור יובל נאמן.

יובל נאמן נולד ב-14 במאי 1925 ונפטר ב-26 באפריל 2006.

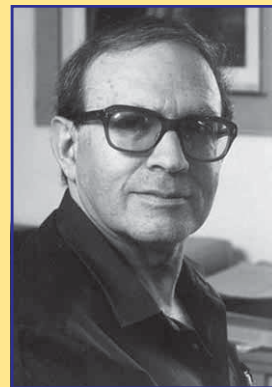
בשירותו הצבאי שירת כסגן מפקד גדוד 51 בחטיבת גבעתי ואחר כך כרע"ן מבצעים באג"ם-מבצעים תחת פיקודו של יצחק רבין. בהמשך מונה לתפקיד ראש מחלקת תכנון במטכ"ל-אג"ם ומילא תפקיד זה בשנים 54-1952.

בסוף 1954, לאחר פרשת "עסק הביש", עבר לאגף המודיעין ואף שימש סגנו של ראש אגף המודיעין דאז, אלוף יהושפט הרכבי. בתוך כך היה אחראי על הקשר עם הכורדים בעיראק ועם קהילות יהודיות בארצות האסלאם.

ב-1961 השתחרר מצה"ל בדרגת אל"מ. במלחמת ששת הימים שימש עוזר לשר הביטחון משה דיין, ולאחר מלחמת יום הכיפורים היה אחראי על נושא ההתרעה בחיל המודיעין.

הישגו המדעי הגדול ביותר של פרופ' נאמן הוא גילוי החלקיק "אומגה מינוס".

מדען בריטי שעסק בפיתוח המודל הפיזיקלי-תאורטי ב-1964, במקביל ובאופן בלתי תלוי בפרופ' נאמן, זכה לבדו

בפרס נובל לפיזיקה ב-1969, דבר שגרם לנאמן תסכול רב. פרופ' נאמן הקים את החוג לפיזיקה ולאחר מכן את הפקולטה להנדסה באוניברסיטת תל אביב.

בשנים 75-1971 כיהן כנשיא האוניברסיטה. ב-1969 הוענק לפרופ' נאמן פרס ישראל למדעים מדויקים, ובשנת 2003 - פרס א.מ.ת. (אמנות-מדע-תרבות) למדעים מדויקים.

בשנת 1977 עמד בראש ועדה שהמליצה על פרויקט "תעלת הימים" שתחבר את הים התיכון לים המלח ועלותה מיליארד דולר וחצי. ב-1986, משנדחה החזון משיקולים כלכליים, טען פרופ' נאמן שהפוליטיקאים נעדרי חזון ושהם מבצעים פרויקטים קצרי טווח שבהם יוכלו לקצור את הפירות.

פרופ' נאמן כיהן כיו"ר הוועדה לאנרגיה אטומית, וב-1981 היה מהדוחפים לצאת למבצע תקיפת הכור העיראקי. ב-1971 הקים עם גאולה כהן את "התחייה" וב-1981 נבחר לכנסת העשירית ואחר כך לשתי כנסות נוספות. הוא כיהן בתפקידי שר האנרגיה והתשתיות ושר המדע בשלוש ממשלות.

בינואר 1992 פרש מהממשלה ובאותה שנה פרש מהפוליטיקה.

בשנים 1983-2005 עמד בראש סוכנות החלל הישראלית - סל"ה, וקידם רבות את כניסת ישראל לעידן החלל.

פרופ' יובל נאמן נפטר ב-21 באפריל 2006. השאיר רעייה, בן, בת ואחות.

הזוכה בפרס על פתרון החידה "מי היה האיש שהיה", גיליון 54, הוא מנחם ברג, חבר המל"מ